İ. KÜÇÜKÖMER ANILAR VE DÜŞÜNCELER

Bir düşünür için en büyük ceza, yok sayılmasıdır. İdris Küçükömer, kendi deyimi ile "ambargolu" kişidir. Düşünceleri ile yargısız infazın mağdurudur. Kasten ihmal edilen, bilerek yanlış anlaşılan kişidir.

İDRİS KÜÇÜKÖMER

BÜTÜN ESERLERİ

ANILAR VE DÜŞÜNCELER

BAĞLAM

İdris Küçükömer - Bütün Eserleri 6

ANILAR ve DÜŞÜNCELER

BAĞLAM

Bağlam Yayınları/85
İdris Küçükömer Bütün Eserleri-6

Birinci Basım : Ekim 1994

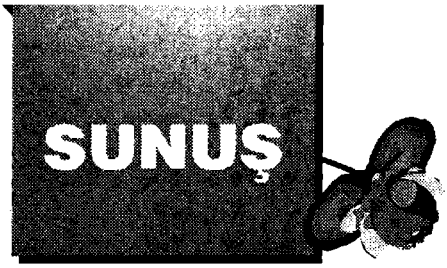
ISBN : 975-7696-64-1

Kapak Tasarımı İlhan BİLGE
Tel : 0 (212) 513 34 52

Baskı : Bayrak Matb. Ltd. Şti.

BAĞLAM YAYINCILIK
Ankara Caddesi, 13/1
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0 (212) 513 59 68

Bilmeyen ne bilsin O'nu
Bilenlere selam olsun!
YUNUS EMRE

"Bilmeyen ne bilsin O'nu,
Bilenlere selam olsun!"

Yukarıdaki dize, İdris Küçükömer'in Büyükada sırtlarından denize bakan, Karadeniz rüzgarlarına açık mezarından, kalem gibi yükselen beyaz mermer sütunun üzerinde yazıyor. Yunus'un dilinden, İdris Küçükömer gibi olanlara, olmak isteyenlere selam söylüyor...

Bu anı kitabında ise İdris Küçükömer'in dostu, onu tanımış veya tanımamış ama O'ndan değişik biçimlerde etkilenmiş otuzbeş dostu, İdris Küçükömer'i bilmeyenlere selam göndererek, İdris Küçükömer'in kaldırmaya çalıştığı "sivil toplum" katarına doğrudan veya dolaylı katılıyorlar. O'nu anıyorlar... O'nun fikirlerinin yarına taşınmasına yardımcı oluyorlar. Katkıda bulunuyorlar... Onlara tek tek teşekkür ediyorum.

Sayın Meral Küçükömer, İdris Küçükömer'in ölümünün hemen ardından, 1988'de, hiç bir ayrım gözetmeksizin eli kalem tutan, İdris Küçükömer'i tanıyan ve O'nun mesajını anlayabildiği sanılan bir çok kişiye mektup yazdı... Mektuplara gelen cevapları topladım. Gönderilenlerle ilişkileri ben kurdum.

Sonuç işte, elinizdeki kitaba dönüşmüş bulunuyor.

"Bu anı kitabına katılanların sayısı, neden bu kitabın kadrosu ile sınırlı kaldı?" ya da "neden bu kişiler" diye sorulursa, bunun cevabı kısaca "benle, benim yeteneklerimle, beceri ya da beceriksizliğimle" ilgilidir diye cevaplamak doğru olur. Daha iyi takip edebilseydim, daha renkli ve daha değişik

içeriği zenginleştirilmiş bir "anı kitabı" yapabilmenin mümkün olabileceğini adım gibi biliyorum. Örneğin Alpay Biber gibi öğrencileri kuşağından tanıdıkları ve dostlarının da bu kitapta bulunmayışı daha çok bu kişilerin "yazı" ile başlarının pek hoş olmayışlarındandır. Masis Kürkçügil, Selahattin Yıldırım vb'lerinin ise seyyaliyetlerine karşı benim çaresiz kalmam, ilişki kuramamam bu sonucu doğurmuştur.

İdris Küçükömer'in kendi kuşağından dostlarının ise, gerektiğince yer alamayışları benim bilgilerimin yetersizliğindendir. Bu nedenle bir kez daha bağışlanacağımızı umuyorum.

Bu kitabın içinde olmak isteyip de, bu isteğini fark edemediğim tüm dostlardan da özür diliyorum.

Bu kitabın yazılarının büyük bölümü yazarlarından yedi yıl önce istenmiştir.Geçen süre içinde yazarların görüşlerindeki değişiklikleri izlemek, yazarları bir emri vaki ile karşı karşıya bırakmamak istedim. Bunu kısmen başarabildim. Yayın süresine kadar ulaşabildiklerime sorarak yazılarında bir değişiklik yapıp yapmayacaklarını öğrendim. Bazılarına ulaşamadım. bazıları da, İdris Küçükömer'den sonra hayata veda etmişlerdi...

Kitapta yeralan yazılardaki görüşler yazarlarının sorumluluğundadır. Kendilerinden bu anı kitabında yer almasını istedikleri yazıyı bir konu tahditinde bulunmaksızın istediğimizde bize gönderilmişlerdir. Tashih hatalarının dışında yazılar üzerinde bir müdahale hakkını kendimizde görmedik.

Bu nedenle kitabın katılımcılar açısından içeriğinin tüm sorumluluğu, benim omuzlarımdadır. Ben ise bu sonucu kafamdaki "anı" kitabına sadece, yaklaşmış olarak görüyorum. İdris Küçükömer'i seven dostlarının beni, bu sonuç nedeni ile bağışlayacaklarını umuyorum.

Ölümünün üzerinden geçen her gün, her ay ve her yıl beni; gelişen ve geliştikçe İdris Küçükömer'i haklı çıkartan siyasi, iktisadi olaylar karşısında, çaresizleştiriyor, bu çaresizlik

duygusu da, O'nun yarım bıraktığı kitap çalışmasına karşı yeterli koruyuculuk yapmamışım hissi uyandırıyordu...

Yedi yıl çektim...

İdris Küçükömer'e haksızlık etmişlik duygusunun ezici acısını daha fazla tatmamak ve emaneti daha ehil ve genç ellere, tarihin tanıklığına teslim edebilmek için, bilerek yanlış, eksik yapmamak koşulu ile elimize geçen fırsatı değerlendirip, bütün eserlerini ve İdris Küçükömer üzerine yazılanları hemen yayına hazır hale getirmeye çalıştık. Bu çabaya fiilen katılarak destek veren değerli dostum Prof. Dr. Burhan Şenatalar'a, Bağlam Yayınları'nın sayın yöneticilerine teşekkür ediyorum. Eğer bu iki ilişki olmasaydı, bu kitap dahil İdris Küçükömer'in diğer kitapları da ancak bilinmeyen bir zamanda yayınlanmış olacaktı.. .Ama mutlaka yayınlanmış olacaktı... Yayınlanış süreci de İdris Küçükömer'e yakışan acılarla, azaplarla dolu, dopdolu geçerek gerçekleşecekti... Burada yetişkin iki delikanlı olan Mehmet Şakir Küçükömer'in, Ahmet Kadir Küçükömer'in ve sayın eşi Meral Küçükömer'in bana karşı gösterdikleri sabır ve güvenlerine de teşekkürü bir borç bilirim.

Yücel YAMAN

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7
Can Yücel 13
Asaf Savaş Akat 15
Erdoğan Alkin 37
Osman Saffet Arolat 41
Murat Ateş 47
Ece Ayhan 55
Levent Balkan 59
Süleyman Barda 63
Murat Belge 69
M. Servet Bilgi 75
Nahit Bilgin 81
Nuri Burhan 85
M. Kaya Canpolat 93
Saadet Daniş 97
Abdurrahman Dilipak 99
A.Hamdi Dinler 105
Sencer Divitçioğlu 109
Faik Dranaz 127
A. Sabahattin Erdem 129
Hüseyin Ergün 131
Ali Gevgilili 135
Emel Gevgilili 137
Sevim Görgün 139

Gülten Kazgan..... 143
Haydar Kazgan..... 147
Meral Küçükömer..... 149
Rauf Mutluay..... 153
Fethi Naci..... 157
Abidin Nesimi..... 167
Tan Oral..... 173
Ahmet Özer..... 175
Yaşar H. Özerdoğan..... 177
Av. Kadir Pencaplıgil..... 179
Ahmet Güner Sayar..... 181
Ali Sayı..... 189
Kenan Somer..... 201
Elif..... 219
Burhan Şenatalar..... 221
İdris Küçükömer Kaynakçası..... 225

CAN YÜCEL

İdris'in Şu İşi

İdris adam mıydı? Yoo!
İdris bir bilim adamıydı...
İdris insan mıydı? Yoo!
İdris insan bir insandı...

Hiçkaçmaz urulup Çanakkale'de bin martı olacaktı
Şaha kalkmış siperinden şehit bir ihtiyat zabiti...
Sezdiğinden belkim bunu, okudu iktisadı
Pohuna yanmasın için bidaa bir Ciresunlu

Asker dedi, sivil dedi, eşindi durdu
Esatirdi ada vapurunda son okuduğu...
Dayanamadı yalana, dayanmadı prostatı
Kaldırmadı bünyesi içinde yaşadığımız bu despot saati

İdris'in şu işine bak!
Marksist bir ekonom!
Olur mu güzel kardeşim olur mu?
En keynesyen orgamından
Sidikli bir salgı bezinden böyle
Olur mu yakalanmak!

Sen özlediğin sivil topluma gidiyorsun artık
Herkesin ahretlik olduğu, herkesin çıplak
Ve kıyamete dek kıyam etmeye aşık...

ASAF SAVAŞ AKAT
Prof. Dr. İ. Ü. İktisat Fakültesi
Eski Öğretim Üyesi

İdris Küçükömer'in Mirası*

BAŞLARKEN

İktisat Fakültesi'ne 1962 Sonbaharı'nda başladım. Oturma kapasitesinin belki iki katı çiçeği burnunda üniversite öğrencisi 2 nolu anfiye doluştuk. Kruvaze lacivert elbisesi ile neredeyse bir İngiliz Lordu zannedeceğiniz genç bir hoca, etrafı üzüm salkımı gibi ayakta öğrenciler sarkan yüksekçe kürsüye çıktı. Alışmadığımız bir coşku ile konuşmaya başladı. Afalladık, büyülendik. Bir hafta sonra odasını bulup yanına gittim; okulu bitirince onun kürsüsünde asistan olmak istediğimi söyledim. İdris Küçükömer'le böyle tanıştık.

1962 Sonbaharı'ndan YÖK'ün gelmesi üzerine Üniversite'den istifa ederek ayrıldığım 1982 Yazı'na kadar geçen 20 yıl boyunca Hoca'nın öğrencisi oldum. Umumi İktisat ve İktisadi Doktrinler Tarihi Kürsüsü'ne girdiğimde Hoca Doçent fakat Kürsü Başkanı idi. Kısa süre sonra, 1967 olmalı, şu günlerde İktisat Fakültesi'nin ve İstanbul Üniversitesi'nin unutmaya çalıştığı bir ayıp işlendi; önce Küçükömer'in hemen ardından kürsü ve kader arkadaşı Sencer Divitçioğlu'nun Profesörlüğe tayinleri fakültenin etkin kişilerinin yoğun çabaları ile Üniversite Senatosu'nda engellendi.

---

* Bu yazının ilk bölümü, ufak tefek farklarla Hoca'nın vefatından hemen sonra İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti'nin yayın organı **İktisat Dergisi**'nin yayınladığı özel sayıda (Eylül 1987) çıktı.

Danıştay'a başvurup kazandılar ama Rektörlük uygulamadı. Her iki bilim adamını çok yıpratan, en verimli çağlarında küstürüp üretkenliklerini yokeden uzun bir sinir harbi sürdürüldü. Öğrencileri teker teker Profesör olurken onlar Doçent kaldı. Bir öğrencileri Profesör yapıldı ve Kürsü Başkanlığına getirildi. Bütün bunlar YÖK öncesinde, İstanbul Üniversitesinin kendi erkanı tarafından düşünülüp uygulandı.

1970'lerin sonuna doğru 10 yıllık bir gecikme ile ayıp tamir edildi ama galiba hasar tamir edilmezlik noktasına yaklaşmıştı. Derken 12 Eylül ve ardından YÖK geldi. YÖK Başkanı İhsan Doğramacı'nın bizzat yönettiğine kesinlikle inandığım bir orkestra, 1402 sayılı kanunu cömertçe Üniversite'de kullanmaya başladı. Ben, birkaç ay önce istifa etmiştim; onlar emekliliklerini istemeyi düşünürken 1402'lik oldular.

Hoca'yı genç yaşta aramızdan alan şifasız hastalıkta bu yıpratma mekanizmasının bir yan ürününü görüyorum. Devlet-biyoloji işbirliğinde, Türkiye'nin geçmişine bakılınca, devletin aktif unsur olması şaşırtıcı durmuyor. Küçükömer'in de en sevdiği temalardan biri Türk aydınında devlet kavramının biyolojik kökenleri idi. "Kapıkulluğu artık genetik yapıya yerleşmiş; toplumsal alandan çıkıp biyolojik belirlenme düzeyine geçmiş" derdi. Baskı da öyle oldu sanki; siyasiden yola çıkıp biyoloji ile noktalandı.

Evet, onu öldürdüler. Önce siyaseten, sonra akademik, nihayet biyolojik olarak. Kendilerinden bağımsız ve boyun eğmeden yaşamaya, düşünmeye çalışan insana tahammül edemedikleri için. Onlar öldürdü. İdrisgil analizler sık sık "**onlar**" sözcüğü ile başlardı. "**Onların**" kim olduğu hiçbir zaman açıkça söylenmese de, biz anlardık. Türkiye'de görünmeyen, görününce de söylenmeyen bir nihai karar odağı olduğunu düşünürdü. Sanki bütün elitin, ya inandıkları ya da korktukları için katıldıkları sessiz ama etkin bir komplo, Doğu Devleti'nin özü idi "**onlar**". Ve toplum, toplum olmaya doğru her adım attığında karşısında onları bulurdu. "**Bu memleket sahipsiz değildir**" derler, tıkır tıkır işleyen mekanizmalarını devreye sokarlardı. Onlar başarılı oldukça Hoca'nın karamsarlığı artar, "**Doğululuğun genetik kökenleri**" tekrar gündeme gelirdi.

BİR DÖNEM, BİR KUŞAK

İdris Küçükömer'in yaşam çizgisi bir kuşağı özetliyor. 1920'lerin başından, 1930'ların sonuna kadar geçen 20 yıllık sürede doğan bir kuşak. Cumhuriyet'in ilk çocukları. Çok önemli bir kuşak; bir süredir Türkiye'yi yöneten, 1960'dan bu yana siyasi yaşama damgasını vuran bir kuşak. Küçükömer'in yolu, ancak kendi neslinin diğer yönelimleri ile birlikte ele alınınca anlaşılabilir. D.Avcıoğlu, T.Güneş, Ç.Altan, M.Toker, T.Aydemir, K.Evren, S.Demirel, B. Ecevit, T.Özal ... Her biri ayrı yollara gittiler ama aynı potadan çıkmışlardı.

Bırakın bugünkü 20-30 yaş grubunu, şimdi yarım yüzyılı deviren benim neslimin bile anlayamadığı, anlayamayacağı bir dünyadan geliyorlardı. 600 yıllık bir İmparatorluğun gözleri önünde çöküşünü yaşamış (ve nedenlerini anlayamamış) bir yönetici sınıf, yeni sınırları içinde bir toplum kurmaya çalışıyor. Devletten topluma giden (gidemeyen?) garip nedensellik bir tek parti rejiminde somutlaşmış. Pirandello'nun sevimli bir oyunu vardır: **7 kişi yazarını arıyor**. Tiyatro gibi, T.C. Devleti de kendisine halk arıyordu. 30'lardan itibaren, o devir Avrupa'sının modasına uyarak, bu arayışı totaliter bir yapı içinde, resmi literatürümüze "tek parti rejimi" diye geçen bir diktatörlükle yürüttüler. Küçükömer'in nesli "Ebedi Şef" ile ilkokula başladı; Güneş Dil Teorisi'ni öğrendi; Recep Peker'in "İnkılâp Dersleri" ile demokrasinin kötü bir şey olduğunu ve zaten iflas ettiğini okudu; paramiliter öğrenci kuruluşlarında eğitildi; "Milli Şef" ile lise bitirdi; Yakup Kadri'nin **Ankara**'sının ikinci bölümündeki ülkü, o ışıksız kentlerdeki bakımsız çocukların hayal dünyalarını doldurdu.

Toplumundan öylesine izole olmuş bir bürokrat yönetici (kapıkulu!) sınıfın meşruiyetini kendisine bir "toplumu kurtarma misyonu" atfederek tesis etmeye çalışması aslında şaşırtıcı değil. Dönemin fiili yöneticileri, yazdıkları senaryo ve kurgusunu yaptıkları oyundan mesafe alabilecek tecrübeye ve bilgiye sahipti. Yani, kendileri kurtarma masallarına inanmayacak kadar gerçekçi olabildiler. Ama, oyunda baş rol verilen kentsel kökenli öğrenci azınlık, bu ideolojinin içine doğup içinde büyüyecek. Onlar için, bu misyon

kişiliklerinin, hatta doğalarının bir parçası; sanki biyolojik belirlenmelerine girmiş.

Tekrar sözü kasden biyolojiye getirdim. Totaliter bir dönemin bütün propaganda imkanları ile oluşturduğu ideolojinin, onu taşıması hedeflenen insanlarda nasıl acımasız bir tabiyet yarattığını vurgulamak için. Bu insanların herhalde çok büyük bölümü beyinlerine nakşedilen dünyayı hiç sorgulamadan yaşadı, hala öyle yaşamayı sürdürenler de pek az değil galiba. Ama, bazıları, aynen İdris Küçükömer gibi, geç de olsa, o dünyayı sorgulamaya başladı. Sorguladıkça da, gücü karşısında şaşırıp kaldı. "Tek parti" fikriyatının ve içerdiği toplumu kurtarma misyonunun Türkiye'yi nasıl bir ideolojik-siyasal-toplumsal hapishaneye dönüştürdüğünü herkesten önce, herkesten çok hissetti.

Cumhuriyet döneminin, Osmanlı-Türk yönetici sınıfta getirdiği en büyük ideolojik yenilik belki bu noktada. 19'uncu yüzyıl ve 20'inci yüzyıl başı reformcuları hep "devleti kurtarmak" peşindeydi. "Tek parti dönemi" ise yetiştirdiği gençlere misyonlarını toplum düzeyinde tanımladı. Ama devleti de geri plana çekmeden. Onların misyonu, toplumu devlet eliyle kurtarmaktı. Varsın toplum bütün bu olup bitenlerden habersiz yaşamını sürdürsün; varsın o gençler kurtaracakları toplumu hiç tanımasınlar. Toplumu kurtarma misyonunu yüklenen devlet -ki herhalde artık büyük harflerle DEVLET diye yazmak gerekecek- bu sorunların hepsini çözecektir.

Böyle totaliter idelojilerle yetişen gençler Türkiye'ye özgü bir olay değil. Başka yerlerde ve başka zamanlarda aynı şeyler olmuş, bugün de dünyanın bir sürü köşesinde oluyor. Türkiye'ye özgü olan, ve İdris Küçükömer'in hayatı ile beraber izleyebileceğimiz süreç, "tek parti rejiminin" en güçlü olması gereken anda, 1940'lar sonunda aniden sahneyi terkedivermesi. Toplumu kurtarmaya yetiştirilen neslin de kendisini aynı süratle yabancı bir diyarda, Demokrat Parti iktidarı altında buluvermeleri.

Aradan o kadar çok zaman, köprülerin altından o kadar sular geçti ki, o günleri yaşayanların bile yaşadıkları şokun duygusal şiddetini bugün hatırlamaları mümkün değil. Ancak benim gibi bir aracı, bir hikaye anlatıcı devreye girerek onlara (ve o şoku yaşamamış

olanlara) tekrar anlatacak, muhayyelelerinde o günleri yeniden kuracak.

1945'de çok partili rejime geçiş, toplumun iç dinamiğini, toplumsal güçlerin talep ve mücadelelerini yansıtmayan, "dışarıdan" belirlenmiş bir olaydır. Hatta, işin özünde ciddi bir demokrasiye geçiş niyetinden bile sözetmek zordur. Dışarının gözünü boyamayı, Savaşı kazanan Demokrasi Cephesine, Türkiye'nin savaş öncesi ve savaş boyunca iç ve dış politikasında, mağluplarla yakınlıklarını unutturmayı amaçlayan bir kozmetik operasyon amaçlanmıştı. Devrin yöneticileri, seçimleri kazanmasa da Batı'yı tatmin edecek kadar bir muhalefet beklentisi ile bu operasyona girişmişlerdi. İktidarın kendilerinde kalacağından o kadar emindiler ki, tek parti yönetimi için düşünülmüş ve Kuvvetler Birliği'ne dayanan 1924 Anayasası'nda değişiklik yapmak gereğini bile duymadılar. Zaten muhalefetin kendi içlerinden birilerince yönetilmesini sağlayarak akıllarınca "Majestelerinin muhalefetini" kuruyorlardı.

1945 yılında Türkiye'de olup bitenlerin garipliğini iyice gözümüzde canlandırmak için, başka ülkelerde diktatörlükten demokrasiye geçişin meşakkatini hatırlamak yeter. Yakın geçmişte Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde, daha önce Filipinler'de ya da Kore'de olup bitenleri düşünelim* 1945 yılında İsmet Paşa'nın CHP'si sokak gösterileri, grev dalgaları, tutuklanan muhalefet liderleri, kapatılan gazeteler, siyasi cinayetler, suistimal skandalları, işkence suçlamaları arasında çaresizlik içinde kalarak toplumsal muhalefetin baskısına boyun eğmek zorunda mı kaldı? Tabiki hayır. Çok partililik "devletin çıkarları" açısından gerekli görülerek, topluma bir sabah tebliğ edildi. Son kırk yılın çalkantıları bu tersliğin kaçınılmaz sonucu idi galiba: çatısı üstüne oturan bina yıkılmasın da ne yapsın?

* Herşeye rağmen diktatörlükten demokrasiye geçen ülke sayısının azlığı örneklerde bizi kısıtlıyor. Ama, bizim tek parti rejiminin çağdaşları olan İtalya, Almanya ve Japonya ancak bir savaşı kaybedip yabancı ülkeler tarafından işgal edilerek demokrasiye geçtiler. Benzer bir süreç Yunanistan'da 1970'lerde (Türkiye'nin Kıbrıs Harekatı) ve Arjantin'de 1980'lerde (Falkland Adaları macerası) yaşandı. Benim bildiğim tek sulhçu yol, diktatörün ölümü ile demokrasiye geçen bugünün İspanya'sı. Portekiz ise arada bir yerde: diktatörün ölümü ile başarısız bir sömürgecilik savaşının kesiştiği noktada bir darbe sonucu tek parti rejiminden kurtulabildi..

Devletin oyununu Türkiye halkı oyu ile bozdu. Ama, oyunun kurallarını değiştiremedi. Bir yandan 1924 Anayasası, öte yanda "tek parti" ve İttihatçılık geleneğinden yetişme Menderes-Bayar ekibi, zamansız doğan çocuğu erkenden öldürmeye fazlası ile yetti. Dış dünyada Soğuk Savaş'ın tepe noktalarına çıktığı 1950'lerde, Türkiye herşeyi tersinden yaşamağa başladı. Toplumun da, devletin de hazırlıksız giriştiği çok partili düzen giderek toplumla, devlet arasında inanılmaz bir tansiyona dönüşüp 27 Mayıs'ta yapılan askeri darbe ile parçalandı. Amacımız yakın tarihimizin bir özeti olmadığına göre, ayrıntılara girmek gerekmiyor. Bu parçalanışta Küçükömer'in nesli baş aktör rolünde. Bizlerin anlaması, hatta belki de sempati ile bakması gereken şey, üstlerine yüklenen tarihi misyonun 1950'lerin konjonktürüne çarptığı noktada, bu neslin radikalleşerek demokrasiyi reddetmesi. Kendilerini ileri, çağdaş, pozitif* olan herşeyle özdeşleştirip, toplumlarını kendilerine çekebilmek için bir süre boyundurukları altında tutma gereğine inanmaları. Velhasıl, kendi oluşum yıllarını kendi üretken yıllarında yeniden (ve daha mükemmel) üretmek arzusu ile yanıp tutuşmaları.

DARBELER VE CUNTALAR

1923'den beri demokrasiyi mümkün kılan kurumların hiç birisinin yeşertilmediği, tam tersine kaynağından ve kökünden kurutulduğu bir toprağa 27 Mayıs darbesinden düşen tohumun doğurgan olmaması mümkün değildi. Cuntalar, darbe denemeleri, "ilerici" ya da "gerici" darbeler, darbe içinde darbeler, vs. birbirini izleyerek Türkiye'yi 1980'lere getirdi. Darbeci askerler, kendilerine davetiye çıkartan ve iktidarlarında yönetici olmak için yarışan mümtaz sivil şahsiyetler, cuntacı siviller ise belde tabanca darbe tezgahlamakla iştigal eden genç subaylar ve Çankaya hesapları ile onları koruyan yaşlı subaylar bulmakta hiç zorluk çekmedi.

İdris Küçükömer'le yazımın başında anlattığım gibi İktisat Fakültesi'nin 2 Nolu anfisindeki ilk karşılaşmamızdan kısa bir

* Pozitivizmin Türkiye'deki (ve özellikle Kemalist ideolojideki) belirleyici etkisini pek çok sosyal bilimcinin çalışması vurguluyor. Küçükömer'de, pozitivizmle ilişkilerini sürekli tanımlamak ihtiyacını duyan, onunla da onsuz da edemiyen bir arayışın örneğidir.

süre sonra, sanırım Kasım 1962 olmalı, Hoca'nın yönetiminde ilk öğrenci yürüyüşümü yaptım. 1961 seçimlerinde halk CHP'yi iktidara getirmeyerek, demokrasiye layık olmadığını kesin kanıtlamıştı. Bizim okuduğumuz gazetelere bakılırsa, şeriat geri gelmek üzereydi dinamik ve etkin güçler (ya da "ordu-gençlik ele ele") acilen duruma müdahale etmezse her şey elden gidiyordu. Biz de Şişhane'ye doğru yürüyorduk. Ayrıntılarını ve mekanizmalarını bilmiyorduk ama, bu yürüyüşlerle yeni bir darbenin geleceğini anlıyorduk. Ortada efsanemsi bir Talat Aydemir ismi dolaşıyordu. Şişhane'de, polis yürüyüşü dağıtmak istedi. Biz (öğrenciler) tam paniklerken, ilk sırada yürüyen Küçükömer öne atıldı ve dağılan yürüyüşü toparlayıp polis engelini aşmayı sağladı. O bir, ben onbinlerden bir, o yürüten ben yürütülen, Hoca ile ilk müşterek eylemimiz böyle oldu.

O günler heyecanlı günlerdi. **Yön** dergisinde Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu, Bahri Savcı gibi 1961 Anayasası'nı yapanlardan darbe fetvaları okur, Sosyalist Kültür Derneği toplantılarında Çetin Altan ve İdris Hoca'dan bu düzenin derhal değişeceğini dinleyip sonra da onları omuzlarımızda Cağaloğlu'nda dolaştırırdık. Öyle aramızda bölünme filan da yoktu. "İlerici" sıfatına layık herkes aynı blokta buluşmuş, bir yıl önce seçimle gelen parlamentonun bir darbe ile bir an önce kapatılması ve Türkiye'nin arzulanan "ilerici" tek parti/askeri diktatörlük rejimine geçmesi için elbirliği ile mücadele ediyordu*. Hoca'nın yaşamında çok önemli günlerdi onlar. Aydemir asker kanadın, İdris ise sivil kanadın lideri idi. Darbe öncesi aralarında oluşan çekişme ve kavgaların giderek nasıl bir kopuşla sonuçlandığım çok sonra Hoca'dan dinleme imkanım oldu.

Darbe iki kez denendi ama başarıya ulaşamadı. 1963 Mayıs'ında (biz birinci sınıfı bitirirken) Küçükömer'in Balmumcu'ya alındığını duyduk. Aydemir'le yolları daha ilk darbeden önce ayrıldığı için, bildiğim kadarıyla mahkemeye bile çıkmadan bir kaç ay sonra

* Örneğin SKD kurucular listesini yada Yön Bildirisi'ni imzalayanları bugün gözden geçirirseniz çok ilginç isimlere rastlarsınız. Bak. H.Özdemir: **Yön Hareketi**, Ankara 1986, sondaki ekler.

serbest bırakıldı. Hoca dersini almıştı. Onun neslinde bu dersi alamayan başkaları cuntacılığı sürdürdüler.

Küçükömer'in kişiliğinden gelen ve daha sonraki gelişmesini de açıklayan bir hususiyeti O'nu kendi neslinden ayırdediyordu: cesareti ve ataklığı. Sivil Türk aydınının geleneksel kaypaklığına başvurmamış, kelleyi koltuğa alıp bir albayla cunta kurmuş, lider olarak cuntanın sorumluluğunu paylaşmıştı. Mutlak iktidara giden yolun bile nasıl bir iktidar olduğunu birinci elden yaşamış, mutlakiyetçi bir devletin ve içerdiği mutlak iktidarın pisliğini görmüştü. O deneyimle her ikisinden de nefret etti. Fakültedeki odasında o günleri anarken, "iktidarın anlamını bilmezsiniz; ben şu kapıyı tekme ile açıp girerdim" derdi. Kendisinin başını çektiği olayın İsmet Paşa'ya karşı girişilecek bir darbe olmasından özel bir keyif alır, Paşa'nın Üniversite Rektörlerini toplayıp kendisi için "bu adamı derhal üniversiteden atın" diye bağırdığını gururla anlatırdı. Aydemir olayının farklılığı burada idi: diğer cuntaları, örneğin bir 9 Mart'ı hatırlayınca, karşılaştırmanın zorluğu anlaşılır. Hoca'nın radikalizmi, darbenin büyük harfle yazılan devleti simgeleyen İsmet İnönü'ye karşı planlanması ile bir şiirsellik kazanıyordu. Küçükömer hep radikal kaldı, çünkü hep çürümüş bir geçmişten, köklü bir kopuştan yana tavır koydu; sürekliliğin getireceği küçük hesapların ucuzluğunu reddetti. Onun darbeciliğini bile neredeyse sevimli hale getiren bu kirletilemiyen inançlılığı idi. Öyle yaşadı. Öyle öldü.

O günleri yanında geçirmediğim için yaşadığı iç fırtınaları bilmiyorum. Sonraları yaptığımız geri dönüşler kısmı kaldı, duygusal boyutunu ya unutmuştu, ya da hatırlamak istemedi. Beni etkileyen ve yoğun bir iç hesaplaşmayı özetlediğine inandığım bir sözünü unutmadım: "Darbeden sonra ya o (Aydemir) beni öldürecekti, ya da ben onu. Başka çare yoktu. Bunu ikimiz de anlamıştık"

Bunlar olurken, aydın kesimde 1960'lara esas damgasını vuracak önemli bir bölünmenin başlangıcını görüyoruz: Türkiye İşçi Partisi'nin canlanması. Bir kısım aydın, sivil bir oluşum için TİP'te odaklanıp sosyalist düşünceye ilk sağlıklı adımlarını atmaya

hazırlanırken, darbeci radikaller **Yön** Dergisi etrafında Nasır modelini netleştiriyorlardı. Küçükömer tereddütsüz bir tavırla TİP'i seçti. Sivilcilerle askerciler arasındaki saflar böylece belirlendi. Sonradan bunlar bir sürü isim aldılar ama işin bu özü, bu saflaşma değişmedi. Küçükömer hayatının geri kalan bölümünü sivil toplumu, hatta tüm sivil hareketleri askeri darbelerden, "Onlardan" korumaya adadı desem bir abartma olmaz sanırım.

ASYA ÜRETİM TARZI VE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ

Benim, Fakülteyi bitirip İdris'le Sencer'in yanına asistan girdiğim 1966 Yazı yeni bir mücadelenin teorik düzeyde tırmanmaya başladığı günlere rastladı. Sencer Divitçioğlu'nun "Azgelişmiş Ülkeler ve Asya Tipi Üretim Tarzı" daha yeni yayınlanmıştı. Kendimi son derece canlı bir entellektüel tartışmanın ortasında buldum. Üstelik, konunun çok ciddi politik çıkarsamaları olduğu hemen seziliyordu. İlk bakışta, Osmanlı toplumunun iki Marksist teorik modelden (Asya Üretim Tarzı -AÜT- ve Feodalite) hangisine uyduğu (benzediği, yakın olduğu, vs.) araştırılıyordu*. Ancak, ortada böyle bir soyut ve teorik soru için fazla heyecan, polemik ve sertleşme vardı. Nitekim, biraz eşeleyince, AÜT'ün aslında Türk aydınının ezeli ve ebedi meselesini, devlet-toplum ya da asker-sivil ilişkisini, yani askerin siyasetteki rolünü tartıştığı ortaya çıkıyordu.

Solun içinde o devirde ve sonraları bu tartışmayı çok küçümseyenler oldu. Eleştirilerden en haksızı, Batı'da moda olmuş bir tartışmayı Türkiye'ye getirme, yani taklitçilik yapma suçlaması idi. Y. Küçük hızını alamayıp "ajan" (kibar olsun diye ajanın italyancası "acenta") sözcüğünü bile kullandı. Aşağıda açıklayacağım gibi, bence Türkiye düşünce tarihinde en özgün (ve önemli) dönemeçlerden biri bu tartışmadır.

Tartışmanın aniden belirmesinde bazı açıklaması zor noktalar gerçekten vardır. Asya Üretim Tarzı kavramı, Sovyetler Birliği tarafından, Sovyet-Çin çatışması kapsamında tezgahlanmış olabilir.

* O sıralarda "Asya Tipi Üretim Tarzı"nın kısaltması olan "ATÜT" kullanılıyordu. Sonradan, bir bölümümüz "Tipi" sözcüğünün gereksiz olduğunu düşündük ve "AÜT" demeye başladık

Hedef, Çin'i karalama kampanyasına teorik destek sağlamaktı. Rivayetlere göre, Marx'ın yapıtındaki Asya toplumlarına ait bölümler Stalin döneminde proleter diktatörlüğü ile uyumsuzluk gösterdikleri nedeniyle sansür edilmiş, fakat Çin'in Moskova çizgisinden sapması üzerine hemen hatırlanıp piyasaya sürülmüştü. Bunlar muhtemelen doğrudur. Ama sonucu değiştirmez. Türkiye açısından ilginç olan, aynı tarihlerde, TİP'in kuruluşu ile canlanan Türkiye solunda özgün bir kişilik ve kimlik arayışı içinde kadroların varlığıdır. Bunlar, Batı'nın evrim çizgisinden farklılık gösteren modellere karşı duyarlılık taşıyorlardı. AÜT, sosyalist aydınların Türkiye'nin özgüllüğünü kavrama ve siyasi ittifak ve stratejileri bu özgüllükten hareketle düşünme arayışına bir cevap getirebildiği için ilgi çekti.

Kemalist ideolojinin, 1960 sonrasında Türkiye solu üstünde ideolojik hegemonya kurmasından önce yetişmiş sosyalistlerde bu arayışı görürüz. M.A.Aybar, B.Boran, A.İlhan, S.Divitçioğlu gibi marksistler, tek parti döneminin anlamını birinci elden biliyorlardı; çünkü sosyalist olarak içinde yaşamışlardı. 1960 sonrasında, seçkinler arasında hızlı bir radikalleşme sürecine paralel olarak bir sosyalist partinin oluşması ihtimali belirince, Kemalizm'le, sosyalizm arasına bir mesafe koyma çabasını gösterdiler. Aslında çok az sayıda insanın ilgisini çekmesi gereken teorik bir tartışmanın böylesine yaygın bir ilgi yaratması bir yerde de bu mesafe arayışından kaynaklanıyordu.

Bu noktada, AÜT-Feodalite tartışmasının siyasi (eylemsel) önkoşulunu oluşturan TİP olayına kısaca göz gezdirmek ve rakibi Yön/MDD anlayışı ile karşılaştırmak gerekiyor. Oyların en fazla % 3'ünü almasına ve Parlamento'ya en çok 15 milletvekili sokmasına rağmen (o da sadece 1965 seçimlerinde), Türkiye İşçi Partisi 1963 ve sonrası siyasi yaşamda çok kalıcı etkiler yapmıştır. Bunların tümü dolaylıdır, yani kendi gücünden değil, o güce karşı başkalarının, özellikle CHP'nin tepkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu çok önemli olayı açıklamak için biraz gerilere, Cumhuriyet öncesine kadar kısaca inmek gerekiyor.

Aşağıdaki analizin ne kadarının bana, ne kadarının Küçükömer'e ait olduğunu saptamakta doğrusu zorluk çekiyorum. Fikirlerimiz sonsuz tartışmalar içinde o kadar beraberce oluştu ki, belki de böylesine bir ayırım zaten yapay. Okuyucudan ricam, bunları Hoca'nın hipotezlerinin bir özeti gibi görmesi; yanlışlıkları bana, doğruları ona atfetmesi.

İdris Hoca ile sohbetlerimizde sevdiğimiz bir konu, 19'uncu yüzyıl Osmanlı yönetici sınıf reformcularının* (başka reformcu zaten yoktu ki!) Batı'ya gittiklerinde işçi sınıfı ayaklanmalarından ve sosyalist ideolojiden hiç etkilenmemelerinin nasıl açıklanacağı idi. Hoca'nın benim de katıldığım tefsiri, Saray-kapıkulu kökenli reformcuların kendilerini iktidar bloku içinde hükümet alternatifi olarak gördükleri, yani halkın ayaklanması ile iktidara gelebilecek bir radikal ya da sosyalist hareketi tahayyül dahi edemedikleri şeklinde özetlenebilir. Bence, Batı'da o dönemde çok güçlü olan sosyalist harekete karşı duyarsızlıklarını başka türlü açıklamak mümkün değildir. Yazının ilk bölümünde de belirttiğimiz gibi, misyonları DEVLET'i kurtarmaktı; toplumla fazla ilişkileri yoktu.

Bu bakıma, 1917 Sovyet Devrimi'nin gerçekleşmesi Osmanlı yönetici sınıfında büyük (ve beklenmedik) bir şok yaratmıştır. Cumhuriyet tarihimizin iyi anlaşılması için, bu psikolojik şokun sağlıklı tahlili zorunludur. Çarlık Rusyası gibi Osmanlı'ya komşu ve Osmanlı'ya kıyasla güçlü bir ülkede halkın ayaklanıp iktidara o ana kadar yönetim kadrosunun tümüyle dışında kalmış insanları getirmesi, üstelik bu iktidarın halkın desteği ile iç ve dış düşmanları yenerek kalıcı olmayı becermesi onlar için anlaşılamaz bir şeydi. Osmanlı, Paşaların ve Beylerin yaptığı darbeleri anlamakta hiç zorluk çekmiyordu. Ama, içlerinde bir teki bile Harbiye ya da Mülkiye mezunu olmayan bir kadronun halk ayaklanması ile DEVLET'in başına geçmesi onların bildikleri darbelerden çok farklı bir dinamiğe işaret ediyordu. Velhasıl çok tehlikeli idi. Osmanlı-Türk yönetici sınıfının sol ideoloji ile ilk teması böylesine şaşırtıcı

* Tanzimat sözcüğünün bugünkü dilde karşılığının reformlar olduğunu hatırlatırım. Kendilerine koydukları isim ister Jön Türk, ister Yeni Osmanlı, ister İttihatçı, ister Kemalist olsun, bu insanlara aslında "Tanzimatçılar" demek geneolojik olarak da doğru sanırım.

koşullarda gerçekleşti.

Nitekim, 1920 sonrasında, Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun en çok özen gösterdiği hususlardan biri, bürokrat-aydın yönetici zümre içine sosyalist (o devrin terminolojisi ile Bolşevik) ideolojinin sızmasını engellemekdir. Bunda tereddütsüz başarı kazandılar. 1963 yılına kadar, Türkiye'de yaygın aydın desteğine sahip bir sosyalist hareketten, hatta herhangi bir sosyalist hareketten bahsetmek olanaksızdır* Kentsel bürokrat-aydın yönetici kadro hiç fire vermeden CHP etrafında kenetlenmiş, aralarındaki radikal sayılabilecek unsurlar ya CHP içinde eritilmiş ya da etkisiz hale getirilmiştir.

1945-50 arasında, 20 küsür yıllık diktatörlükte küçük özgürlük filizlerinin belirmesi, CHP'nin kentsel aydınlar üstündeki tekel gücünü tehdit eder gibi olmuştu. **Tan** Gazetesinin tahribi ve ardından Sertel'lerin mahkumiyeti, Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki temizlik, Sabahattin Ali'nin öldürülmesi gibi tekil tezahürlerini hatırladığımız bir baskı süreci, bu ayrışmayı derhal sona erdirdi** 1950 sonrasında, ayakları baş yapan Demokrat Parti iktidarında, CHP ile kentsel aydınlar arasındaki organik "sınıf bağı" güçlenerek süregeldi ve 27 Mayıs darbesi ile doruğuna ulaştı. Sınıfla, partisi darbede bir bayramın lezzetini, bir karnavalın heyecanını müştereken yaşadılar.

Ancak, bu sefer balayı çok kısa sürdü. M.A.Aybar'ın yönetimindeki TİP, Cumhuriyet tarihinde ilk kez aydınların CHP

* Uygulanan yöntem solun kökünden kurutulması idi. Şüphesiz Tek Parti Diktatoryası nın organik uzantısı olan ağır sansür ve böylece oluşan "entelektüel çöl" Türkiye'yi Batı medeniyetinin zengin ekonomik, siyasi ve toplumsal düşünce hareketliliğinin dışında tutarak bunda esas etken oldu (bak.A.S.Akat, **Alternatif Büyüme Stratejisi**, İletişim Yay. İstanbul 1983, s.31). Tek tük direnenler, Nazım Hikmet örneğinin açıkça gösterdiği gibi, o dönemi hapisanelerde geçirdiler. M.Ali Aybar, 1945 yılında bile, değil sosyalizm, demokrasiyi savunmanın Üniversite'deki görevinden atılmak için yeterli olduğunu anlatıyor (**Güneş Gazetesi**, 20/12/1987). Türk solunun 1945 öncesi hatıratının polis ajanları ile dolu olması (ve herkesin herkesten polis diye şüphelenmesi) bir raslantı yada paranoya değildir. Tek Parti Diktatörlüğü'nün gerçeğini yansıtmaktadır.

** Zekeriya ve Sabiha Sertel'in anılarının okunmasını tavsiye ederim. Tarihin ne güzel bir tecellisidir ki, 1946 yılında Sertel'leri ağır hapse mahkum eden mahkemenin başkanı olan Salim Başol 1961'de Adnan Menderes ve arkadaşlarına idam cezası verdi; bak. S.Sertel, **Roman Gibi**. Belge yay. İstanbul 1987, s.339 ve devamı.

dışında bir odakta kendilerine yer bulmalarına imkan veriyordu. CHP'nin hiç bir ekonomik ve toplumsal içeriği olmayan tutucu muhalefeti ve tümüyle eskimiş kadroları karşısında, radikal toplumsal talepleri dile getiren bir partinin kentsel aydınları cezbetmesi kaçınılmazdı. Benim neslim o devri birinci elden biliyor. TİP'le birlikte kentsel aydınların dünyalarında yeni bir ışık belirdi ve CHP dışında kimlik arayışı eğilimleri güçlendi.

Küçükömer'le Divitçioğlu'nun, başka öğretim üyeleri ile birlikte TİP Bilim Kurulu'nda yer almaları bu bakıma çok önemlidir. Genelde eğitim ve özelde üniversite, Kemalist rejimde hayati bir işleve sahipti: rejimin siyasi olarak kendi kendisini yeniden üretmesinin önkoşulu olan ideolojik egemenlik için, bu iki kurumda kesinkes hakimiyet kurulması gerekmişti. Bütün diğer otoriter-tutucu siyasi hareketler gibi, Kemalizm'in iki büyük düşmanı radikalizm ve demokrasi olmuştur. TİP gibi bu iki düşmanı sinesinde birleştiren, yani hem demokrasiyi hem de radikal toplumsal dönüşümleri savunan bir Parti'nin Üniversite'de güçlenmesinin sonuçları bu açıdan CHP'yi çok ilgilendiriyordu.

Halbuki, 1961 Anayasası ile demokrasiye bir çeki düzen verdikten sonra*, İnönü'nün koalisyon hükümetleri sırasında radikalizmin seçkinci-darbeci kanadını sindirmek nisbeten kolay olmuştu. Ama, aniden TİP'in aydın kesimde CHP tekelini kırdığı, hatta daha da ileri giderek belirli bir hegemonyaya yöneldiği görüldü. İşte, kırk yıllık DEVLET Partisi CHP'nin aniden "ortanın solu" macerasına atılması ancak bu konjonktür bilinince anlaşılabilir. Aydın kesimde TİP'in rekabeti, Recep Peker'in, "Milli Şef"in, Şemsettin Günal-

* 1961 Anayasası'na ilişkin olarak aydın kamuoyunda yaygın kanı ile çeliştiğimin farkındayım. Bence 1961 rejiminin özü, Ocak-bucak teşkilatlarının yasaklanmasında yatıyor. CHP, böylece DP'yi destekleme ihtimali daha yüksek olan büyük kütleleri pasifize (bugünkü deyimle depolitize) etmeyi planlıyordu. Kütlelerin siyasete katılmalarını sağlayan bu temel kurum yokedilince, bir yandan DP hareket ve parti olarak zayıflarken, öte yandan kentsel azınlığın (yani CHP'nin) aktif olduğu meslek kuruluşlarının etkinliği artacağından, CHP seçmen düzeyinde sahip olmadığı bir gücü bu şekilde iktidar için kullanabilir hale gelecekti. Bunlara Tabii ve Kontenjan Senatörlerini, Meclis idaresi dışında tutulan icra fonksiyonlarını, ve tabiki askere seçimle gelen hükümetle iktidarı paylaşma imkanını veren Milli Güvenlik Kurulu'nu ekleyebiliriz. Soruna bu açıdan bakınca, 1961 Anayasası'nın ruhu demokratik değil, korporatistir. 12 Eylül Anayasası aynı özün devamıdır. Sadece, askerler arada kazandıkları deneyimlerle 1961'de gözden kaçan sivil toplum deliklerini iyice kapatmışlardır.

tay'ın, Kasım Gülek'in partisini bir gecede "solcu" yapıverdi. TİP'in dolaylı da olsa Türk siyaset hayatındaki önemli etkisi, CHP'nin "ortanın soluna" kayışına yaptığı katkıdır. Üstelik, 1965 seçimleri bütün hesapları altüst eden bir sonuç verdi. Alınan tedbirlere rağmen, Süleyman Demirel'in Adalet Partisi oyların % 50'den fazlasını alarak tek başına iktidar olurken, CHP oyları % 30'un altında kaldı. TİP ise bambaşka insanlardan oluşan 15 milletvekilini Parlamentoya soktu.

1965 yılı sonlarında Türkiye'ye bakınca, muhalefette üç kanat görünür: CHP, **Yön** Dergisi'nin simgelediği cuntacılar ve TİP. Objektif bir gözlemci, bu üçlüden en fazla dinamizmin TİP'te olduğunu, TİP'in süratle gelişmesini, giderek diğer ikisini tasfiye ederek toplumsal muhalefetin ana arterini oluşturmasını beklerdi. Yanılırdı. Tam tersi oldu. Diğer iki akım TİP'e karşı hızla mesafe kazanmaya başladılar. CHP kanadında, Ecevit'in 1966'da Genel Sekreter seçilmesinden sonra*, yeni yönetim daha sonra adı "Sosyal Demokrasi" olacak popülist bir çizgiyi geliştirerek TİP'in kütle tabanında etkinliğini sınırladı**. Cuntacı radikalizm ise, Milli Demokratik Devrim (MDD) stratejisi sayesinde sosyalist hareketin bir kanadı ile işbirliğine giderek TİP'in militan gençlik kadrolarına el koydu. Böylece, Türkiye'nin siyasi gelişmesi açısından son derece önemli, başarılı olması halinde ülkenin kaderini değiştirebilecek potansiyelde bir hareket, ülkenin geleneksel güçleri tarafından boğuldu. Daha sonra partiyi yokolmaya götüren iç çekişmelerin nedeni, 1960'ların ikinci yarısında Kemalizm'in iki kanadının atağı karşısındaki başarısızlıktır.

Ben 1968'de iki yıllığına İngiltere'ye gittim. İdris Hoca'nın TİP içindeki mücadelesini izleyemedim. Malatya Kongresi'ni, öncesini

* Ecevit'in Genel Sekreterliğe seçilmesinin hemen 1965 seçim yenilgisinin ardından gelmesi söylenenlerin doğruluğuna bence yeterli kanıttır.

** Ecevit'in 1960'ların sonunda savunduğu fikirlerde yoğun bir "TİP etkisi" görülür. Gerek parti içindeki "devletli" kadroya, gerek parti çevresindeki "cuntacı" güçlere karşı mücadelesinde, daima demokrasiyi, halkı ve halkla beraberliği savunmuştur. Kendi popülist eğilimleri, TİP'den ve AÜT'den gelen etkilerle birleşince bürokrasiye ve jakobenliğe sert eleştirilere dönüştü. Nitekim, tüm "ilerici" kesimin alkışlarla desteklediği 12 Mart Muhtırası'na karşı çıkışı bu yargımızı doğrulamaktadır.

ve sonrasını, hazırlıkları ve mağlubiyeti beraber yaşayanlar arasında olamadım. 1965 ve hemen sonrasının, Türkiye tarihinin en önemli yol ayrımlarından biri olduğunu daha sonra anladım. İdris'in o günden farkında olduğunu biliyorum. Gergin, sinirli, sık sık kızgındı. Türkiye'yi 12 Mart'a götüren süreci engelleyemiyor olmaktan dolayı mutsuzdu. Karamsar günlerinde, cuntanın tümüyle güdümüne girmiş olan gençlik hareketine veryansın eder, "bunlar, Lenin mezarından çıkıp gelse onu bile dinlemezler" derdi.

SOSYALİZM, KEMALİZM VE DEMOKRASİ

Sorun neydi? İdris Hoca ile Türkiye'de sosyalizm üstüne uzun tartışmalar hatırlıyorum. 1965-70 arasında yaşanan biçimi ile, sorun askerin siyasetteki yerinin saptanmasıydı. Daha somut konuşursak, o yıllarda her an gelmesi beklenen "ilerici darbenin" sosyalistler tarafından desteklenip desteklenmeyeceği idi. AÜT-Feodalite tartışması da buydu; TİP-MDD çekişmesi de buydu. Açıkça söylenmese, binbir teorik ve taktik retoriğin arkasına saklansa da, hepimiz aslında bunu tartıştığımızı biliyorduk.

Sonradan, hatta çok sonradan, ancak 1970'lerde asıl sorunun başka olduğunu ve İdris'in bunu hepimizden önce, 1968'de gördüğünü anladım. Ne yazık ki, o sıralarda "darbe" tartışmalarının heyecanı Hoca'nın bize gösterdiğini tam anlamıyla kavramamızı engelledi. "Batılaşma - Düzenin Yabancılaşması" kitabının esas çıkarsamasını kafamızda netleştiremedik. AÜT'ün siyasi sonuçlarını tam oluşturamadık. İdris'in ünlü şemasında Abdülhamid'i "ilerici", "İttihatçıları" ve "Kemalistleri" gerici ilan etmesinin önemini tam oturtamadık*. Aslında tez çok yalın, sade ve netti. Türkiye'de sosyalist hareketin gelişerek kendisine bir kütle tabanı oluşturabilmesi, ve böylece Türkiye'nin geleceğinde önemli bir toplumsal ve siyasi aktör olabilmesi için, CHP-asker-Kemalizm üçlüsüne kökten karşı çıkması gerektiğini söylüyordu. Türkiye sosyalist hareketinin varoluş önkoşulu, resmi (Kemalist) tarih ve toplum tezlerinden radikal bir kopuşun teorik düzeyden hareketle gerçekleştirilmesinde yatıyordu. Böylece, AÜT'e geri dönüyoruz.

* Meşhur tablo kitabın 79'uncu sayfasındadır: Alan Yay. İstanbul 1989.

İşin püf noktası karmaşık analizlere gitmeden söylenebilir. Osmanlı-Türk toplumunda, temel üretim aracı olan toprağın sahibi ve o niteliği ile devletten bağımsız olarak toplumsal artığa el koyan bir feodal sınıf var mıdır? Başka türlü söylersek, Osmanlı-Türk devleti, bir feodal sınıfın siyasi organı mıdır? Ampirik düzeyde bu soruya evet demek mümkün gözükmüyor*. Tam tersine, tarımsal artığa el koyan asker ve ruhban sınıflarının (seyfiye ve ilmiye) bu yetkiyi adeta tümüyle devletten, devlet memurluğundan (kapıkulu ve timar sahibi olarak) aldıklarını izliyoruz.

Toplumsal artığa el koyan Osmanlı yönetici sınıfı bugünkü terminoloji ile sivil-asker bürokrasi oluyor. Demek ki, Türkiye için devlet-toplum ilişkilerini Feodal Üretim Tarzı kavramından hareketle üretilen kategorilerle açıklamak yanlıştır. Farklı kategoriler içeren bir kavramsal yapı olarak AÜT gerçeğe çok daha yakındır.

O sıralarda AÜT'ün teorik çerçevesi çok sınırlıdır. Marx'ın yetersiz tarihi-toplumsal data üstünde büyük ölçüde güçlü sosyolog sezgisi ile yapmış olduğu bir kaç saptamaya dayanılıyordu. Yani, teoride belirsiz, hatta yanlış noktalar vardı. Gene de, Asya Üretim Tarzı kavramının Osmanlı-Türk toplumunu açıklamakta Feodalite'ye kıyasla daha gerçekçi bir şeyler söylediği hemen görülüyordu. En önemlisi, feodaliteden farklı olarak, AÜT'de toprağın mülkiyetinin devlete ait olması ve artığın devlet adına devletin tayin ettiği kişiler tarafından temellük edilmesidir. Hakim sınıfın üretim araçları üstünde mülkiyet hakkı olmaksızın doğrudan üreticileri sömürebilmesi, Stalinist dogma içinde yetişmiş ortodoks marksistleri rahatsız eden bir kavramsal yapıya işaret etmektedir. Çünkü, devlet mülkiyeti tek başına sömürünün olmadığı iddiası için yetersiz ise, buradan, sadece Osmanlı Devleti'ne ya da Kemalist Devletçiliğe değil, bizzat Sovyetler Birliği'ndeki düzene

* Bu tartışmaların içinde yetişmiş bir iktisat tarihçisinin kitabını okuyucuya öneririm. Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı İktisat Tarihi**. Gerçek Yayınevi, İstanbul 1987. Hoca'nın ve benim AÜT üstüne yazdıklarımız Toplum ve Bilim dergisinin ilk sayılarında yayınlandı. İ.Küçükömer: "Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Sivil Toplum", **Toplum ve Bilim**, 2, Yaz 1977; A.S.Akat: "Tarihi Maddecilik ve Kapitalizm-öncesi toplumlar: Asya toplumu Feodalite tartışmasına yeni bir yaklaşım" **Toplum ve Bilim**, 1, Bahar 1977

sorular sormak mümkün olacaktır*.

Safkan bir tarım toplumu niteliğini çoktan yitirmiş çağdaş Türk toplumu için yukarıdaki analizin önemi, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi önündeki engellerin hangi sınıflardan kaynaklandığı sorusunda odaklanıyor. Türkiye'de hakim tarım toplumu üretim tarzının feodalite olduğunu önerenler, buradan Milli Demokratik Devrim tezine geçiyorlar. Yani, kapitalizm-öncesi (feodal) kalıntıları temizlemek için, sosyalistlerin küçük burjuva radikalizmini temsil eden (ilerici?) sivil-asker bürokrasi ile işbirliği yaparak bir darbe sonucu iktidara gelmeleri gerekmektedir. Kurulacak ilerici-askeri diktatörlük, ülke ekonomisini dışa kapayarak emperyalizmi kovacak, toprak reformu yaparak feodal kalıntıları temizleyecek, devlet eli ile sanayileşmeyi hızlandıracaktır. Bütün bunlar, ülkenin sosyalizm (ve demokrasi?) yönünde evrimine katkıda bulunacaktır.

AÜT'çülerin gözünde durum tam tersinedir. Sivil-asker bürokrasi kapitalizm-öncesi kalıntının ta kendisidir; Türkiye'nin demokratikleşme ve sanayileşme sürecinin önündeki esas engeldir. Tüm darbeler ve beraberlerinde gelecek dikta rejimleri, kendilerine ne kadar "ilerici" deseler de, demokrasiye ve kapitalizme geçişi geciktirir, kapitalizm-öncesi bürokratik yapıları güçlendirir, dolayısı ile demokrasinin ve sosyalist hareketin gelişmesini durdurur.

Yani, sosyalistlerin sivil-asker bürokrasi ile herhangi bir ittifaka girmeleri mümkün değildir. Böyle bir ittifak "eşyanın tabiatına" aykırıdır. Sivil-asker bürokrasi ve sosyalist hareket birbirinin en büyük düşmanıdır. Böylece, hem Yön/MDD tezleri çürütülüyor, hem de CHP'nin "ortanın solu" arayışının sınırları ortaya konuyordu**

---

* 1989 yılında hızlanan ve 1990 başlarında ani bir çözülme ile sonuçlanan süreç, Doğu Avrupa ve SSCB'nin sosyalizmle hiç bir ilişkisinin olmadığını dost-düşman herkese kanıtladı sanırım. Bizlerin bu vargıya daha 1960'lardan itibaren ulaşmamızda AÜT kavramının büyük katkısı olmuştur. Küçükömer sosyalizm hakkında bir şey yazmadı ama benim "Sosyalist Toplumların Analizi ve Tarihi Maddecilik", **Birikim**, 35, Ocak 1978, Küçükömer-Divitçioğlu geleneğinin sosyalist toplumlara uygulanması olarak görülebilir.

** Ecevit hareketine rağmen, CHP'nin 1970'li yılları mutlak bir fiyasko ile kapatması analizin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Ecevit'in 1980 sonrasındaki macerası, giderek "ulusal sol" (nasyonal sosyalizm) temalarında MHP ile rekabete yönelmesi, SHP'nin önce yerel yönetimlerdeki sonra hükümetteki uygulamaları, bu çerçevede çok da şaşırtıcı durmuyor.

İdris Küçükömer'in 1960'lar ortasından ölümüne kadar geçen süre içindeki esas mücadalesini yukarıdaki tema özetliyor. Sosyalist ideoloji ve hareket, CHP-bürokrasi-Kemalizm eksenini (yani "Onları") tamamen dışlayarak gelişmek zorunlu idi. Hoca'nın bakış açısında, toplumuna bu kadar yabancılaşmış bir yönetici sınıfın tek parti diktatoryası sırasında ürettiği köhne bir ideolojinin, yarınların dinamizmini özümseyen bir ideolojik-örgütsel-kültürel yapıyı hazmetmesi bile düşünülemezdi. Sosyalist hareket bu üçlüden bağımsız olarak gelişmez ve onun tutucu kalıpları içinde donup donuklaşırsa, tarihin onu tasfiye etmesi kaçınılmazdı. Bu durumda meydan tümüyle muhafazakar sağ ideolojilere kalacak, yani Türkiye sağın çok kesin hegemonyasında bir dönem yaşamaya mahkum olacaktı. Demokrasinin gelişmesi için, sağın demokratlaşmasını beklemek gerekecekti. Demokrasinin kökleşmesi ve yerleşmesi gecikecekti.

Bu noktada, örneğin cuntacı radikalizmin düşün yapısını en net biçimi ile özetleyen **Yön** Dergisinin ideolojisine bakabiliriz. D. Avcıoğlu için, Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde demokrasi mümkün değildi. Yani mutlaka bir diktatörlük, büyük bir ihtimalle askeri diktatörlük gelecekti. Sorun, diktatörlüğün niteliği idi. Avcıoğlu ve **Yön**, bu varsayımdan hareketle, mutlaka gelecek olan diktatörlüğün bari "ilerici" olması için askerlerle işbirliğini savundu. Sol sivil kadrolar cuntada yer aldığı ölçüde, dikta rejimi sol tandanslı olabilir, ülkenin ihtiyacı olan reformları yapardı. Doğallıkla, bu arada halkın bir türlü oy vermediği sivil kadroları da iktidara taşırdı. Daha sonra olup bitenleri biliyoruz. Cuntacı solun "sağ" diktayı "sol" dikta ile önleme mücadelesi başarılı olamadı. Tüm darbeler, sivil toplumun kısıtlanması, DEVLET'in restore edilmesi, yani Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin engellenmesi hedefine yöneldi.

Öte yanda ise, Küçükömer ve onun gibi düşünenler de bir türlü demokratikleşmeyi hızlandıracak ve toplumun derinlerinde kök salmış bir sosyalist hareketi kurmayı beceremedi... Gene de, 1990'larda bakınca, iki strateji arasındaki farklar çok belirgin. Küçükömer, hep demokrasiyi savundu. 1964'den bu yana,

Türkiye'yi demokrasiden uzaklaştıran dinamiklerin hiç birisine doğrudan ya da dolaylı desteği olmadı. Aynı şeyi cuntacı radikaller için söyleyemek mümkün değil. Kemalist ideoloji, 1980'e ve sonrasına damgasını vuran otoriter-militer anlayışın sorumluluğunu paylaştı*. Hala paylaşanlar var. Ama, 20 yıllık bir gecikme olsa bile, sivil toplum 1920'lerde kurulan ve darbelerle restore edilen DEVLET'e karşı yavaş yavaş ayağa kalkıyor. Kaderini eline almanın yollarını arıyor.

İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN MİRASI

Hoca'nın yokluğunu en çok hissedenlerden biriyim. Üniversiteden ayrıldıktan sonra birbirimizi eskisi gibi görmez olduk. Ama, farklı köşelerde de olsa, Türkiye'de solun ve aydınların Kemalizm'le göbek bağlarını koparmaları için mücadeleye devam ettik. 1983 sonrasında, bunun doğal platformunun kendisine "sosyal demokrat" diyen hareket olduğunu düşünmüştük. 1970'lerde sosyalizmi şiddet eylemlerinde arayan gençlerin çok önemli dersler aldıklarını, Kemalist DEVLET'in gerçek yüzünü hapisanelerde ve işkence odalarında öğrendiklerini biliyorduk. Onların katılımı ile, Türkiye'nin "sol", "sosyalizm", "sosyal demokrasi" gibi kavramları yeniden tanımlayabileceğini, böylece devletçi seçkinlerin sol üstünde kurdukları hegemonyayı kırabileceğini umut ettik. Ettik ama öyle olmadı. Hoca'nın ömrü yetmedi. Biz geride kalanlar, başarılı olamadık. Aklımda bu soru hep kalacak: acaba İdris yaşasa idi, 1990'ların başında birşeyler farklı olur muydu?

Soruyu daha da çıplak sorayım. 1987-91 arasmda SHP içinde sivil toplumcu sosyal demokratlarla Kemalistler arasında yaşanan ve Kemalistler'in zaferi ile sonuçlanan çatışma acaba farklı sonuçlanır mıydı? İdris yaşasaydı... Hatta Turan Güneş yaşasaydı... Belki de bugünün tarihi çok farklı yazılabilirdi. 1990'lara toplumsal

* 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren, elitin küçümsenmeyecek bir bölümünün (ne yazık ki sosyalistleri de kapsayan) çeşitli ittifaklar içinde askeri darbeye oynamaları, uzun dönemde Türkiye'de demokrasinin gelişmesine çok olumsuz bir etki yapmıştır. 1980 ve sonrasının otoriter-militer yapılanmasında 1960'larda kaçırılan bir demokratikleşme fırsatının mantıki sonuçlarını görüyorum.

muhalefetin bütün demokratik unsurlarını içinde toplayan ve evrensel değerleri, yerellikle birleştiren yeni bir sentezle, yeni bir siyasi hareketle girebilirdik. Hem Prens Sabahattin'in hem Türkiye İşçi Partisi'nin, hem Terakkiperver Fırka'nın hem Dev-Genç'in, hem 1946 ruhunun hem Karaoğlan Eco'nun mirasçısı güçlü bir sivil toplum hareketini çürüyen devlete alternatif haline getirebilirdik. Ama olmadı.

Şimdi bunların hepsi rüya gibi geliyor. Ütopik bile değil. Uçuk düşünceler... İdris Hoca, biyolojiye ve DEVLET'e mağlup oldu. Tıpkı T.Güneş gibi... Onun ölümünde, galiba Türkiye solu ülke siyasetinde etkin, hatta belirleyici olma şansını da yitirdi. Siyasi ve ekonomik devletçiliğin, otoriter ve militer yapıların, üçüncü dünyacılığın, sivil toplum düşmanlığının ezeli ve ebedi savunucusu kalmaya, ve onlarla birlikte tarih sahnesini belki de bir daha geri gelmemek üzere terketmeye mahkum oldu.

Bu noktada, İdris'in yaşam macerasının açık bıraktığı esas soruya gelmek istiyorum. "Doğu toplumunun" -"doğu despotizmi" demek daha doğru olurdu- liberal demokrasiye doğru evrilebilmesi mümkün müdür? Yani, binlerce yıldır "kutsal devlet" inancı içinde gelen, yöneten kadar yönetilenin de bu kutsamayı içselleştirdiği bir toplum, birey, birey hakları, hukuk, sivil toplum, piyasa gibi, herbirinin amacı ve kökeni devletin etkinliğini kısıtlamak olan kavram ve kurumları üretebilir mi? Yönetenler buna razı olur mu? Yönetilenlerin bunu gözü keser mi? Yoksa, İdris'in hep söylediği gibi, merkezi buyurgan devlete kul olmak, "doğu toplumunu" oluşturan insanların "genetik kalıtım" mekanizmalarına kadar yerleşmiş mi?

Bunlar teorik ve ampirik düzeyde iyimser yanıtlaması zor sorular. Batı feodalitesinin doğrudan uzantısı olan toplumlar ve Asya'da tek feodalite geçmişi olan Japonya dışında, liberal demokrasiyi içsel ya da dışsal dinamiklerle kalıcı şekilde üretmiş toplum örneği yok gibi. Dönüp dolaşıp vereceğimiz örnek Hindistan. Doğru, dünya nüfusunun beşte birini barındıran Hindistan muhteşem bir örnek. Ama neticede bir istisna, uzun dönemde ne yönde evrileceğini kestiremediğimiz bir istisna diye düşünebiliriz. Geri

kalan Doğu toplumlarını tümü (ve de bir sürü doğulu olmayan toplum), öyle ya da böyle, asker ya da sivil, dinci ya da laik, tutucu ya da ilerici, otoriter rejimlerle idare ediliyor.

1970'lerin sonundan ölümüne kadar, İdris'i en çok rahatsız eden konuların başında bu geliyordu. O kadar çalışmadan sonra "bitmeyen senfoni" halini alan meşhur "kitabını" yazmayı bu nedenle bitiremediğini düşünüyorum. Aklı, bilgisi ve hümanizması, liberal demokrasinin heryerde mümkün olması gerektiğini söylüyordu. Türkiye'de 1940'lardan beri gördükleri ve yaşadıkları ise tersini, liberal demokrasinin imkansızlığını gösteriyordu. Hoca bu açmazı, bu çelişkiyi bir türlü çözemedi. Çözemediği ölçüde, aslında her anlama bitmiş olan kitabını yayınlayamadı. Ömrü vefa etse, bir kaç yıl daha yaşasa, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını ve komünizmin iflasını görebilse, durum çok farklı olurdu. Olmadı. Hoca'nın Türkiye'ye son defa baktığı tarihi anda, zorbalıktan, despotluktan ve kulluktan, özgürlüğe, fazilete ve vatandaşlığa bir yol gidip gitmediği çok net görülemiyordu.

İdris Küçükömer'in yaşamını ve eserini, Türkiye insanını özgürlüğe götürecek zor ve meşakkatli yolda atılmış bir çığlık, bir haykırış gibi görüyorum. Bu anlama, yarınlarda bir gün gerçekleştireceğimiz özgürlükler rejimi, Hoca'nın bize bıraktığı asıl mirastır.

ERDOĞAN ALKİN
Prof. Dr. İktisat Fakültesi

Hayek, Popper, Küçükömer

İdris Küçükömer'i kaybedeli bir yıl olmuş. İki hafta önce **Economist** dergisinde "İktisatsız Politika" başlığını taşıyan bir yazı vardı. Yazı, sevgili İdris'in yirmi yıl önce yayınladığı "Düzenin Yabancılaşması" kitabının adeta kısa bir özeti.

İdris'in bazan kehanete varan güçlü sezgilerini onu yakından tanıyanlar iyi bilir. Kitabında Osmanlı toplumunun bütün çabalara rağmen neden Batılılaşamadığını, aynı yanlışlar devam ederse Cumhuriyet Türkiye'sinin de bir türlü Batılılaşamayacağını anlatır. Tabii "Batı" derken kastettiği, tam demokratikleşmiş sivil toplumdur.

Economist'teki yazı, bugün en az 70 ülkede insan haklarının çiğnenmesi ve sivil topluma geçilememesi ile meslek seçimi arasında bağlantı kurmaya çalışıyor. Bu ülkelerdeki becerikli ve akıllı kişiler üretici veya girişimci olup milli gelire katkıda bulunacaklarına politikacılığı veya asker-sivil bürokratlığı seçerek başkalarının yarattığı geliri harcamayı tercih ediyorlarmış.

Tabii bu tercihin arkasında önemli tarihsel, toplumsal, ekonomik ve siyasal nedenler var ama sonuç özel olarak bu. Küçükömer'in anlattıklarına ne kadar uyuyor.

Küçükömer saatler süren tartışmalarında Doğu toplumlarının kapitalizme geçememesinde bu meslek tercihinin son derece önemli rol oynadığını ve iktidarın paylaşılmasında en önemli

engeli oluşturduğunu hararetle savunurdu. Ona göre çağdaş hukuk devletinin ve Batı'daki açık toplumların temelinde yer alan kuvvetler ayrılığı ilkesi öncelikle iktidarın paylaşılmasına dayanır. İktidarın paylaşılmasını ise, kapitalistleşme, yani sermaye birikimi ile üretime katılan güçlerin sınıflaşması sağlar.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın Batılı düşünürleri binlerce yıllık politik geçmişlerinde artık yapılaşmış olan iktidar paylaşımını tartışmaya bile gerek duymadan yalnızca kuvvetler ayrılığı ilkesini savunmuşlardı.

Küçükömer'e göre nasıl Batı'nın bu ikibin beş yüz yıllık mirasına o dönemi hiç yaşamadan sahip olmak mümkün değilse, Batı kurumlarını tepeden inme benimseyerek Batılılaşma da mümkün değildir. Kendi deyişiyle, "Türkiye kapitalist olmadan Batılılaşamaz."

Gerçek adaletin liberal piyasa düzeninde sağlanabileceğini savunan Hayek de, bu düzenin bir topluma dışardan baskı ile getirilemeyeceğini, ancak çok uzun bir dönem boyunca içerde kendiliğinden oluşabileceğini savunmuyor mu?

İdris Küçükömer'in 1980'den sonraki tartışmalarında parlamenter demokrasinin sağlamlığını irdelemek için Popper gibi pozitif değil negatif kıstasa eğilimli olduğu göze çarpıyor. Bildiğiniz üzere Popper çoğulcu demokrasiyi çok partili demokrasi olarak görmediği için sık sık eleştirilmiştir. Son bir söyleşisinde büyük filozof, demokrasi için gerçek kıstasın iktidara gelmek değil iktidardan gitmek olduğunu ve bunu da en iyi iki partili parlamenter sistemin sağladığını savunmuştu.

Çünkü, çoğulcu demokrasi için asıl olan halkın bir partiyi iktidara getirmesi değil, beğenmediği iktidarı bütünüyle değiştirebilmesidir. Halkın iktidarı değiştirme gücünü herhangi bir biçimde azaltan her düzen gerçek demokrasiden uzaklaşma anlamına gelir.

Küçükömer de son yıllarda hep aynı nokta üzerinde duruyor ve bir parlamento oluşturmakla hemen demokrasinin kurulmuş olamayacağını, gerçek çözümün iktidarı kimin değiştireceği sorusuna kesin bir cevap bulunmasında yattığını savunuyordu.

Ona göre; iktidarın paylaşılmasını sağlayan bir düzen oluşmadıkça, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu "yumuşak bir halk hakimiyeti" esasına bağlı parlamenter sistemi devam ettirmek de imkansızdır.

Bütün bu fikirleri savunduktan sonra, tam demokratikleşme için Küçükömer'in, bütün partilerin katılacağı bir "Demokratik Misak" teklifinde bulunması çelişki değil mi? (Onun deyişiyle) "bin yıllık birikimin kendiliğinden oluşturduğu iktidarın paylaşımı düzenine", yalnızca siyasal partilerin bu düzeni sağlayan ilkeler üzerinde ittifaka varmaları yoluyla ulaşılabilir mi? Hayek ve Popper'e göre, "hayır" Onlar, açık toplumu oluşturan yasaların, yasamadan bağımsız olduğunu savunuyorlar.

Anladığınız gibi bu yazının amacı İdris Küçükömer ile Popper ve Hayek gibi düşünürler arasında kaba bir karşılaştırma yapmak değil. Onlar çok büyük filozof-iktisatçılar, İdris ise Türkiye'de geleneği olmayan bir şeyi deneyen, yani felsefe yapan bir iktisatçı.

Onun için Türkiye'nin geçmişine ve geleceğine dair düşünceleri, büyük filozofların genel analizleri gibi, karşıtları tarafından bile ciddiye alınıp tartışılıyor.

OSMAN SAFFET AROLAT
Gazeteci

O Bizim Önderimizdi

1960'lı yılların sonları üniversitede öğrencilerin bazı öğretim üyeleriyle birinci dereceden, dostluk, arkadaşlık kurduğu yıllardı. Çınaraltı Kahvesi'nde bir arkadaşımızla başlattığımız bir tartışmayı, hemen üniversitede bir öğretim üyesinin odasına taşıyıp devam ettirebilirdik.

Ülke ekonomisi, tarih, toplumsal gelişmeler, ta uzaktaki Vietnam Savaşı, oradaki bir ihtiyar devrimci Ho Şi Minh bu tartışmaların odağını oluştururdu. Sonra Amerika, en çokta O ve emperyalizmi gelirdi gündeme...

İşte o günlerde öğrencileriyle sık sık sohbet eden, onlarla forumlara, tartışmalara katılan, üniversite bahçesinde halay çeken, onlara dünü, bugünü, yarını anlatan bir güzel adam vardı: İdris Küçükömer.

Bizlerin belli kitaplar içinde, bazı labirentlerde, bulduğumuz kalıplar içinde rahatladığımız anda birden karşımıza çıkardı. Bir iktisatçı olmasına karşılık, iktisadı siyaset temeline oturtup, O'nun tarih içinde değer bulmasına çalışırdı. Osmanlı İktisat Tarihi'ne, yakın döneme getirdiği yorumlarla günümüz Türkiye toplumunun katmanlarının yeniden tanımlaması yolunda yaptığı çalışmalarla büyük tartışmalara, yeni ufuklara yol açtı.

"Düzenin Yabancılaşması" daha kitap olmadan küçücük bir broşür olarak hazırlanırken baskı işlerinde O'na yardım ediyordum. Ve

sonra O'nun özenine uymayan baskı hatalarını gördüğümde nasıl kahrolmuştum... Kahrolmuştu, kahrolmuştuk. Yıllardır yazar çizerim, Ama, "en zor yazdığın nedir?" diye sorsalar. "Hoca'nın o sırada dikte ettirdiği hatalar listesidir" derim. Ve belki de o nedenle o güzelim broşür, her gördüğümde üstüme üstüme gelen o yanlış-doğru cetveli nedeniyle bende yoktur. Kütüphanemdeki en büyük eksiklerden biri...

Hoca benim belleğimde, o, sık sık tartışmaya gittiğim, kimi zaman saatlerce dinlediğim, kimi zaman saatlerce dinlendiğim odasında oturmaktadır her zaman. Kocaman bir masa. Üstünde kitaplar, broşürler, gazeteler, kupürler yapıştırılmış kağıtlar. El yazısıyla büyük esercedit kağıtlarına yazılmış yazılar. Ve mutlaka kenarlarına yeni cümleler eklenmiş, çıkmalar yapılmış, eklenen cümlelere ekler yapılmış, iç içe uzun cümleler.

Kimi zaman önündeki kağıda benim anlattıklarımı notlar alarak dinleyen ve sentezlere yönelten bir dost, bir öğrenci. Kimi zaman insana şaşılası derecede güzel pencereler açtıran, bilmediğiniz birçok şeyi notlar tutarak öğrendiğiniz bir Hoca. Çoğunlukla Hoca...

Ant Dergisi'ne sürekli yazdığı dönemlerde yazılarını almak için uğrardım odasına. Eğer yazısını bitirmemişse, ki çoğunlukla öyle olurdu, biraz mahçup, "son düzeltmeleri yapıyorum. Otur" derdi.

Ben, pencerenin yanma oturup Üniversite'nin orta bahçesini, biraz ötedeki kütüphane girişini, camiyi, uzakta bir mendil büyüklüğünde gözüken denizi seyre dururdum. O birden, "Bak dinle" diye bir bölümü coşku ile okumaya başlardı. Sonra, bir yerinde birden susar; kenara yaptığı çıkmanın yanına yeni bir çıkma daha yaparak birşeyler yazardı.

Çoğunlukla balıksırtı desenli ceketini çıkarmış ve köstekli saati cebinde duran yeleğiyle otururdu. Yazı yazarken mutlaka, birden yerinden kalkar bir kitap, bir yazı aramaya başlardı. Oradan bir bölüme dalar, kağıtlara notlar çıkarır, yazısına bir iki ek daha yapardı.

İşte tam o sırada çay üstüne çay gelirdi.

Kimi zaman, daha doğrusu çoğunlukla, hemen öğle sonrası geldiğim bu odadan akşam birlikte çıkardık. Çünkü, gelip gidenlerle de tartışarak, yeni ekler yaparak yazısını düzeltmesi akşamın alacasına kadar uzardı.

Konuşarak hızlı hızlı yürümek, İdris Hoca'nın dostluğunun bir parçasıydı. O sıralar bunu Beyazıd'tan Cağaloğlu'na **Ant** Dergisi'nin yönetim yeri olan Başmusahhip sokak Tan Han'a doğru yapardık. Çmaraltı'nın yanından Sahaflara girer, oradan Kapalıçarşı'dan geçip, Nuriosmaniye'den Cağaloğlu'na varırdık. Orada yazı Doğan Ağabey'e verilir. Bir çay da orada içilir ve sonra birlikte Sirkeci'ye doğru yokuş aşağıya yürürdük.

Ne kadar çok anlatacak, tartışacak konumuz vardı.

Ben, O'na bir sendika olayını, bir fabrikada geçenleri anlatırdım. O hafif yana eğdiği boynu, düşünceli bir ifade taşıyan yüzüyle beni dinlerdi. Bu dinlemeler sırasında bazen üniversiteden bir tanıdığa, bir dosta, bir arkadaşıma rastlardım. İşte o anlarda bendeki keyfe diyecek olmazdı. İdris Hoca ile birşeyler konuşarak, anlatarak giden biriydim...

Bazen yanımızda Masis Kürkçügil filan olurdu. Bazen, Sirkeci'de Hoca'yı vapura bindirir, ayrılırdık. Bazen O'nunla birlikte Üsküdar'a kadar gidip, sohbeti vapurda sürdürürdük. Sonra aynı vapurla geri dönerdim.

Sonra bir gün Kanlıca'da sahilden bahçesi başlayan tepedeki evine davet etti bizi. Kirayla oturduğu o güzel eve... Yanılmıyorsam Sencer Hoca, birkaç genç öğretim üyesi, belki de Asaf Savaş Akat, Işıl Akbaygil. **Ant** Dergisi'nden Doğan Ağabey ve İnci, birkaç öğrenci birlikte olduk. Hoca, kendi eliyle ikramda bulundu. Tam bir Anadolu'lu evsahibi gibi bizleri memnun etmek için çırpındı durdu...

Aradan bir süre geçtikten sonra birgün kendimi o evde konuk buldum. Daha doğrusu o eve zorunlu konuk oldum. Bir hafta kadar kaldım.

Beş-on bildiri için ard arda açılan soruşturma ile ilgili polis beni gözaltına alıp, Sultanahmet Adliyesi'ne götürdü. Suçüstü

mahkemesine çıkarıldım. Polis tutuklanacağımdan emindi. Savcı tutuklama talebiyle sevketmişti. Dosyalar üst üste yığılmış duruyordu. Hakim yaşlıca bir kişiydi. İlk dosyayı alıp inceledi. İfademi aldı. Ardından, "Bak evladım ne güzel vatanımız var. Bahar da geldi. Bu Fikir Kulüpleri gibi şeylerle niye uğraşıyorsun? Bak genç, yakışıklı çocuksun, al sevgilini gez. Uğraşma böyle işlerle" diye nasihat edip ilk dosyayı kenara bıraktı. Salonda dinleyici bölümünde polisler ve birkaç üniversiteli genç arkadaşım oturuyordu. Ve avukatım son dakikada yetişmişti.

Sonra, diğer dosyaları art arda alıp, kısa ifadelerle tutuklama istemini ciddiye almadan sorgularımı bitirdi. Nasihatını başka şekillerde bir iki kez daha tekrarlayıp, beni serbest bıraktı.

Polisler hemen bir üst mahkemeye itiraz için koştular. Beni de salmadılar. Ama savcı da "itiraz"a gerek görmedi. Dönemin İçişleri Bakanı Faruk Sükan, o günlerde Meclis kürsüsünden sık sık isimlerimizi vererek, benim de aralarında bulunduğum 6-7 öğrenciyi suçluyordu. Tutuklanmamızı istediği belliydi.

O nedenle polisler beni bırakmak istemediler: "Müdür Bey senle mutlaka konuşmak istiyor" diyerek, serbest kaldığım mahkeme sonunda Emniyet Müdürlüğü'ne götürmek istediler.

Tam adliyenin kapısından bir yanımda avukatım, bir yanımda polis memuruyla çıkarken birden eski atlet günlerim aklıma geldi. Birden koşmaya başladım. Boş sokakta bir süre ardımdan koşuşmalar oldu. Havaya bir iki el silah sıkıldı. Ben, izimi kaybettirip ara sokaklardan Sirkeci'ye inmiştim.

Birden kendimi Üsküdar vapurunda buldum. Sonra, ver elini İdris Hoca'nın evi. Durumu anlattım, "gel burada istediğin kadar kal. Ben, avukatınla konuşurum, durum müsait olunca çıkarsın" dedi.

Ve böylece ben bir hafta kadar Hoca'nın evinde kaldım. Gün boyunca denizde gidip gelen tekneleri, vapurları seyrettim. Ve "Su akar, deli bakar" sözünün anlamlı olduğunu, gelip giden deniz araçlarını izlerken akşamın ne kadar çabuk geldiğini gördüm.

O günlerin akşamlarında Hoca'yla koyu sohbetlere durduk. Akşamüstleri Çubuklu'ya kadar uzanan yürüyüşler yaptık.

İdris Hoca, son asrın siyaseti üzerine kabul edilmiş ve tartışılmaz görülen kalıpları yerden yere çalan düşünceler ortaya attı. Bunu yaparken kendine göre ilginç isimlendirmelerle akılda yer eden cümleler kullandı. "Celal Bayar'ın bu olay karşısındaki tutumu İ. İ. Paşa'nın yeni bir değerlendirmeyi öne sürmesi ile...."

Hoca'nın çarpıcı fikirlerinin ilk görüldüğü yer Ali Gevgilili'nin **Milliyet** Gazetesi'ndeki haftalık sohbetlerindeki konuklukları'yla başladı. O açık oturumlarda söylediklerini altını çizerek, yanlarına notlar düşerek defalarca okur, tartışırdık. Sonra, **Akşam** Gazetesi'nde birkaç gün süren bir seri. Ve gümbürtünün ilk yankılanması... Sonra da sözünü ettiğim yanlış-doğru defterinin beni yerden yere vurduğu küçük broşür yayınlandı. Bu broşür tükenip bitiverdi. Yenisi basıldı.

Sanki bütün herkes o broşürü tartışıyordu. Gençlik arasında herkes o broşürden söz ediyordu. İttihat Terakki-Halk Partisi geleneğinin ilerici, İhtilaf Fırkası-Demokrat Parti geleneğinin gerici olduğu kalıbını kırıp tam tersine bir sonuç öne sürüyordu İdris Hoca. İhtilaf Fırkası-Demokrat Parti hareketi halk dayanağı nedeniyle daha ilerici olarak görülüyordu. Ve gümbürtü asıl tam anlamıyla bu noktada kopuverdi. Tartışma, suçlama, övgü, toz duman, birbirinin içine giriverdi...

İdris Hoca, siyasetin, iktisadın diğer bilimlerden, hayattan kopuk olmadığını sık sık gösterirdi. Bir ara diyalektik anlatıma örnek gösterirken bir çözümlemeden söz ederken Heizenberg Fiziği'nin bir kuralından söz etmişti. TİP'in bir kurultayında bu anlatımı esas alan konuşmasının metnini teksir edip tek tek bütün üyelere dağıtmak için, Ankara'da Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nun merdivenlerini kaç kez hızla inip çıkmıştım. O'nun çömezi, tilmizi olarak o teksirin dağıtımını, konuşma bitmeden bütün salona yetiştirdiğimde ne kadar büyük bir mutluluk içindeydim, bilemezsiniz.

Hoca o çok tartışmalı Kongre'deki konuşmasında bununla da kalmamış, Kongre Başkanı Çetin Altan'ın konuşmasını sık sık kesmek istemesine karşılık, Askeri Cunta tehlikesini ne güzel

sergilemişti. Çetin Altan'ın sözünü her kesişinde sağ eli havada öylece durup bir heykel görünümüyle beklemişti. Sonra kaldığı yerden daha açık bir şekilde örneklerini vere vere görüşlerini açıklamıştı.

Bu konuşmanın 1969 yılında yapıldığını söylemem, bir üniversite öğretim üyesinin hem TİP Kurultayı'ndaki cesareti, hem de ileri görüşünü ortaya koyan bir örnek niteliği taşır sanıyorum.

Hoca ile ilgili bir başka anı:

1971 yılının Temmuz ayına rastlıyor. Sirkeci Sansaryan Hanı'ndaki Emniyet Birinci Şube'ye gelişimin kaçıncı günüydü bilmiyorum. Bir nöbetçi polis gelip, hücrede kısık sesle, "Yarın 9'da tuvalete çık. İdris Hoca seninle ve Harun Karadeniz'le konuşmak istiyor" dedi. Bir süredir koridorun öbür ucunda bir odada iskemle üzerinde sabahladığını öğrendiğim Hoca'yla karşılaşacağımı öğrenmek o zor günde bende büyük bir sevinç yarattı. Ertesi gün saat 9'da, Hoca, Harun ve Ben tuvalette yan yana lavabolarda buluşup, hal hatır soran bir sohbete duruverdik.

İdris Hoca, bir süre sonra oradan gönderildi. Ama biz günlerce onun başında nöbet tutan polislerden, bizim nöbetimize geldikleri akşam saatlerinde O'na hayranlıklarını dinledik.

1960-1970 yıllarının hareketli genç kadroları arasında kim ki İdris Hoca'yı tanımıştır, onda Hoca'nın ayrı ve farklı bir yeri vardı. İdris Hoca tanıyanda mutlaka engin bir dostluk ve iz bırakan güzel bir insan, güzel bir öğretim üyesidir.

MURAT ATEŞ
İşçi, Sendikacı

O Bana Kimliğimi Verdi...

Gazetelerde Prof. İdris Küçükömer'in ölüm ilanını okuduğum an, sanki benim için herşey durmuştu. Nasıl olurdu. Ölmemesi gerekiyordu. Kendimi zavallı ve yapayalnız hissettim. Bir an Yücel Yaman aklıma geldi. Ölümü düşündüm. Bu dünyada işleri bitmeyenlerin ölümsüzlüğüne inandırmıştım kendimi. İşte o an, ölümle ilgili düğüm çözüldü kafamda. Ölüm küçüldü benim için. İdris Küçükömer öldükten sonra.

Daha sonraki günler hep gazeteleri karıştırdım. Neyi arıyordum, bilmiyorum. Mehmet Barlas'ın bir yazısına rastladım. **Tarih ve Toplum** Dergisi'nde, Sencer Divitçioğlu'nun İdris Hoca'yla ilgili yazısı olduğunu **Yeni Gündem**'de okudum. Ancak **Tarih ve Toplum** Dergisi'nin o sayısını temin edemedim.

Yıllar önce Fethi Naci'nin **Cumhuriyet** Gazetesi'nde çıkan bir eleştiri yazısına kafam takılı kaldı. "İdris Küçükömer'in Cumhuriyet'e Giriş kitabı yayınlandığında, Cumhuriyet tarihi romanlarının yeniden yazılması gerekecektir." Kitabın yayınlanıp yayınlanmadığını bilmiyorum. Şehre yolum düştüğünde, gördüğüm kitapcıya girip sormuşumdur. Aldığım yanıtlar sonucu kitabın yayınlanmadığı kanaatine vardım. İdris Küçükömer, bir mesajı yayınlamadan önde, mesajın yerine ulaşabileceği şartlar varsa, ona bakar, birde herşeyi yeniden, yeniden düşünmek düşüncesi ile yayını geciktirmiş olabilir diye düşündüm. Toplumsal hareketliliğin hızı nedeniyle herşeyin alt üst olduğu ülkemizde

yazılan bazı şeyler çok çabuk eskimektedir. Hoca'nın sorumluluk duygusu, bilime olan aşırı bağlılığı, ve insancıllığı herhalde bunu gerektirirdi.

Meral Hanım, bir dostu olarak hatırlanmam beni çok mutlu etti. Size bir başsağlığı dileyememenin ezikliğini yaşadım. Böyle dostluk olmaz olsun dedim. Yücel Yaman'a yazarak size ulaşmayı düşündüm. Onu da yapamadım. Başınız sağ olsun.

Hoca'ya karşı bu görevimi de zamanında yerine getiremedim. Mektubunuzu aldığımda tekrar tekrar okudum. Yanıtların 28 Nisan 1988'e kadar ulaşması isteniyor zannıyla 6 Nisan 1988 tarihinde yazıya başlamak için bir daha okudum. 1 Nisan 1988 tarihini okuyunca ne hale düştüğümü tahmin edemezsiniz.

100 haneli bir dağ köyünde yaşamayı düşündüm, kendi kendime sordum. Hoca'nın doğruya varmanın en iyi yöntemi "soru sormak". Başka çıkış yolum kalmadığı için mi buradayım, Yoksa kaçtım mı? Bilinçli olarak kaçmadım. Kaçma düşüncesi aklıma gelmedi. DİSK'in kapatılması ile işsiz kaldım. Evi işi olmayan, 3 küçük çocuklu baba. Kendimi işe dönüştürecek özel bir beceri de yok. Kendimle birlikte çocukları perişan etmekten korktum. Adana'dan ayrılıp köye yerleştim. 4 yıldır köyde kahvecilik yapıyorum. Sabah SAAT 7 GECE 02. Yüksek tansiyonun sebep olduğu unutkanlık.

İşimin ve rahatsızlığımın kendimi bağışlatacak sebep olmadığını biliyorum. Ama yine de affınıza sığınıyorum.

İdris Hoca'nın düşünceleri, kendi eserleri, sizin şahsınızda ve dostlarının sınıf mücadelesindeki azimli uğraşlarıyla, yüce insana ulaşılması yoluna ışık tutacağı inancıyla en içten saygılar ve dostça selamlar.

...

Yıl 1968. Ali Gevgilili'nin deyimi ile "Solda sanki bir yanlışlık komedisinin oynandığı dönemdir."

İdris Küçükömer'i tanımam bu döneme rastlar.

Batı'da ve Türkiye'de öğrenci hareketlerinin yükseldiği, M.D.D.

tezi savunucularının, T.İ.P.'e ideolojik eleştirilerini yoğunlaştırdığı bir dönemdir.

Milli Demokratik Devrim tezi kısa zamanda yükselen gençlik hareketinin siyasi mücadele proğramı haline gelmiş, T.İ.P.'e dayatmacı bir biçimde kabul ettirmeye çalışıyorlardı.

O günler "Ordunun Milli Karakteri" devrimdeki rolü, Emperyalizm, ittifaklar ve öncülük tartışmaların odak noktasını oluşturuyordu.

Ant Dergisi M.D.D. tezine karşı bir yayın politikası izliyor, İdris Hoca da arada bir meselelerin önemine göre düşüncelerini yazıyordu.

Hoca'nın her yazısı benim beynimde patlayan bir bomba oluyor, M.D.D. tezine karşı bir savunma silahına dönüşüyordu. T.İ.P. liler olarak M.D.D. tezine karşı partiyi savunurken Çekoslovak olayı patlak verdi. Sovyetler'in Çekoslovakya'ya müdahalesinin parti içindeki farklı yorumu veya geçmişteki birikimlerin Çekoslovak meselesinde su yüzüne çıkması, Aybar, Boran, Aren ayrılığına neden oldu. Ortaya çıkan bu durum, bizleri partinin bütünlüğünü korumaya yönelik çaba içine itti. Partiyi koruma içgüdüsü ile başlayan mücadele İdris Küçükömer'le tanıştırdı.

Yaklaşan T.İ.P. Genel Kurulu'nun yeni bölünmelere neden olmaması ve siyasi tartışmaların işçi sınıfı mücadelesinin sorunlarına çekilmesi amaçlanan bir imza kampanyası başlatıldı. Aybar-Boran, Aren ikileminin dışında kalanların yer aldığı bu kampanya, partiye bir dinamizm getirdi. İdris Küçükömer bu kampanyanın en etkin kişisiydi. Ve parti için bir umuttu. Temiz yüzü, yeni ve kirlenmemiş düşünceleri vardı.

T.İ.P. Genel Kurulu toplandı. Saatlerce yapılan tartışmalar, tarafları yakınlaştırma yerine daha da uzlaşmaz hale getirdi. Genel Kurul, İdris Küçükömer'e tarafların görüşlerini bir hakem gibi değerlendirme ve iki tarafı uzlaştırma görevi verdi. Ve bu görevi yarım saatte başaracaktı. Aslında taraflar uzlaşmak falan istemiyordu.

Resmi tarih anlayışıyla çelişen düşüncelerim, Düzenin Yabancı-

laşması ve Batılaşma ile kaynaşı verdi. Düzenin Yabancılaşması, siyasi mücadele tarihimize yeni bir bakış açısı kazandırdı. Tarihteki, ilericilik-gericilik kavgasının, resmi tarih anlayışı tarafından nasıl yanılgılara düşürüldüğünü görmemi sağladı.

Resmi ideoloji tarafından yıllardır aldatılan ve zincire vurulan beynim, zincirlerinden kurtulup alabildiğine özgürleşti. Beynim serbestti. Olayları, onların istediği gibi görmekten ve yorumlamaktan kurtulmuştu.

Artık, **Kemal Tahir**'i, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'nu, **Tarık Buğra**'yı, **Ekmek ve Şarap**'ı, **Soljenitzin**'i okuyabilirdim. **Troçki**'yi, **Stalin**'i, **Mao**'yu, **Hitler**'i de okuyabilirdim. Artık özgürdüm.

Bu gelişmeler içinde Beyoğlu ilçe kongresi yapıldı. Partinin içine kapandığı, yılgınlığın ve umutsuzluğun partiye hakim olduğu günlerdi.

İlçe başkanlığına Yücel Yaman seçildi. Yücel Yaman, İdris Küçükömer ilişkisi, beni Hoca'ya daha da yakınlaştırdı.

Yücel Yaman'la birlikte Beyoğlu İlçesi'nde bir hareketlilik başladı. Belediyenin gecekondu yıkımları ve Baruthane Deresi'nde Sosyal Meskenlerin işgali. İşgalle başlayan eylemler.

T.İ.P, Meclis üyeleri, Yücel Yaman işbirliği ve Hoca'nın gölge yardımları. Sonuç 53 ailenin arsa sahibi edilmesi.

Beyoğlu ilçesi, Aybar-Boran çatışmasının dışında kalmaya özen gösteriyor, M.D.D. cilere karşı da ödünsüz bir mücadele yürütüyordu.

Bu siyasi çalkantı içinde, günlük işlerini yapabilen, düşüncede ve işte en üretken ilçelerden biriydi. Ömrü kısa olsa da **KARDEŞ** isimli bir gazete çıkarıyordu.

Yücel Yaman ilçe sekreteri Hazım Özdemir ve ben İdris Hoca'nın müritleri olarak görülüyorduk.

Beyoğlu ilçesi toplantı salonu, Sosyalistlerce savunulan tüm tezlerin rahatça tartışıldığı bir merkez haline gelmişti. Yalnız siyasi düşüncelerde değil, teknikte, doğadaki gelişmelerde aynı ciddiyetle

konuşulup tartışılıyordu. Örneğin, sanayide otomasyon, sanayide ve konutta güneş enerjisi.

Türkiye'nin gündemindeki konular, o konunun uzmanları tarafından konferanslar verilerek öğrenilmeye çalışılırdı. İdris Hoca da konuşmacı olarak sık sık katılırdı.

Resmi güçler 12 Mart hazırlığı içindeydi. Hoca da, 12 Martı hazırlayan düşüncenin karşısında ciddi bir engeldi. Ve bu nedenle Hoca'nın şahsına yönelik her cepheden saldırıya geçmişlerdi.

İlçede, Ortak Pazar Üyeliği ve Türkiye adlı bir konferans hazırlamıştık. Konuşmacı İdris Hoca'ydı. Salonu Nahit Töre ve arkadaşları doldurmuştu. İdris Hoca, Amerika'nın, Türkiye'yi ortaklığa alması için Ortak Pazar'a baskı yaptığını söylemiş ve nedenini sormuştu. Nahit Töre, Hoca sen "Şeriatçısın", M. Şevket Eygi'den farkın yok diyerek toplantıda tatsız bir hava yaratmıştı.

Zaman zaman üniversitedeki odasında ziyaretine giderdik. Öğrenci tanıdıklar nereye, iman tazelemeye mi gidiyorsunuz diye takılırlardı.

M.D.D. tezini savunanların zor kullanarak ilk kongresini almaları, Genel Yönetimin partiyi yönlendirememesi, öğrenciler arasındaki, yeni sol ayrılıklar, her ilçe yönetiminin ayrı ayrı ideoloji üreterek parti gibi davranmaya başlaması, insanların her sabah kalktığında siyaset değiştirmesi, patlilerin birbirine olan güven, sevgi dostluk bağlarını zayıflatmış, ilkesiz, sosyalist ahlaka uygun olmayan her türlü davranışların hoşgörü ile karşılandığı bir ortam doğmuştu.

Bu koşullarda İdris Hoca'nın öğütleri, ileriki yılları da kapsayan bir biçimde, ilişkilerimi ve davranışlarımı belirliyordu.

- Fabrikalara, köylere sırtınızda parka koltuğunuzda Atatürk'le gitmeyin.

- Mitinglere, kızlar mini etekle, erkekler uzun saçla katılmamalı.

- Özentiden vazgeçip kendi kimliğinizi bulun.

- Müslümanlara alışagelmiş gericilik yakıştırmasından vazgeçin. Konya'da T.Ö.S.'e saldıranlar, arkasından tüccar kulübünü dağıtmıştır.

Taksim'deki kanlı olaydan sonra, barlara pavyonlara saldırmışlardır. Onlar kapitalist sistemin yarattığı tüketim toplumunu görüyor ve ona saldırıyorlar.

- Yerine getiremiyeceğiniz vaadde bulunmayın. Verdiğiniz sözü mutlaka yerine getirin.

- Çeviri kitaplar yanıltabilir. İmkanı olanlar dil öğrenmelidir. Lenin yalnız, iki taktik değil, İlkten başlayıp sıralamasını takip ederek okuyun.

1971'in ilk ayları idi, boğazda bir yürüyüşe çıkmıştık. Hoca, "Devlet de karşıt gerilla örgütlerini kuracaktır. Bunun tarihte örnekleri var". O günler bütün herkeste her an devrim olabilir havası hakimdi, katardaki yerini almak isteyenlerinde elini çabuk tutması gerekiyordu. Bu nedenle de konumuz devrim ve devrimin şartları.

- Devrimi yapacak işçi sınıfı partisi var mı?

- Halk ekmek bulabiliyor mu. Asprin var mı?

Yarın yola çıkıyoruz deseniz, kaç kişi herşeyini bırakıp azık bohçasıyla gelebilir. (Bu sözünü çok yanlış yorumlamış, ihtiyaçlarını alıp dağa çıkmak gibi düşünmüştüm.) Daha sonraki yıllar bunun ne anlama geldiğini anladığımda neleri kaybettiğimin farkına varmıştım.

İdris Hoca, yaşamı boyunca hep herkesten ilerde yürüdü. İleriyi görerek dünden kopmadan o günü yorumlayarak yaşadı. Ve bu yıllarda da hep saldırıldı. Her koldan acımasızca saldırıldı. Sabırla meyve veren ağacı taşlarlar dışında, bir tepki göstermedi. Kendini anlamadıkları için kızmadı. Neden anlatamıyorum diye kendini eleştirir, üzülürdü.

İdris Hoca göz altına alınmış, serbest bırakılmıştı. Geçmiş olsuna gitmiştim. Bahçeye çıkartmıştı. Bahçede bir bankın üzerine oturmuş sohbet ediyorduk. Üniversiteden çıkan bir şahsı kasdederek (bakmamam için uyardı) Polis dedi. Senin kim olduğunu öğrenmek istiyor. Biraz ilerledikten sonra dönüp bakacak. Dediği oldu. Biraz ilerledikten sonra dönüp dikkatlice baktı.

Üniversite içinde, aleyhinde yoğun bir kampanya başlatılmıştı. "Saldırılar düşünceme değil şahsıma yönelik". Özel yaşamıma saldırıyorlar, 22 Mayıs Hareketi'nde gördüğüm işkence sonucu çocuğumun olmayacağı gibi basit şeylerle saldırıyorlar. Üniversitede yeni düzenlemeler yapmak istiyorlar. Bu amaçla beni tasviye etmek istiyorlar. Bir Amerikan haber ajansı röpörtaj yapmak istedi reddettim. Resmi güçleri kızdırdım. Haber ajansı ile alamadıklarım polisle almak istediler. Kendi deyimi ile "tarihin gizli eli" hiç peşini bırakmadı.

12 Mart'ın T. İ. P.'i etkisiz hale getirmesi, C.H.P.'yi ön plana çıkartmıştı. Ecevit'in istifası ile parti üst yönetiminde gelişen olayları çok dikkatle izliyordu. C .H. P. İttihat Terakkicileri tasviye ediyor demişti.

İdris Hoca'yla bu görüşmelerimiz son oldu. 1972 Mayısında göz altına alındım. Cezaevi sonrası Adana'ya yerleştim.

İnsanoğlu mutlaka bir gün, kıymetli değerlerine öldükten sonra değil, yaşarken sahip çıkacaktır.

Sosyalistler, İdris Hoca'yı Demirel kadar anlayamamışlardır.

Sosyalistler İdris Hoca'yı İslamcılar kadar anlayamamışlardır.

Tarih acımasızdır. Ancak haksız ve vefasız değildir.

İdris Küçükömer yalnız işçi sınıfının bir kaybı değil, aynı zamanda, kültürüyle, siyasetiyle bağımsız bir hüviyet kazandırmak istediği burjuvazinin de kaybıdır.

İdris Küçükömer, kapitalist sistemin yarattığı tüketim toplumuna takılıp kalan, sistemi değiştirmeden insanları değiştiremiyeceklerini anlamaları için didindiği, islamcı harekatın kaybıdır.

Ölümünün 1. yıldönümünde
anısına saygılarımla.

ECE AYHAN

Bir "Uç Beyi" Olarak İdris Küçükömer

Orhan Veli nasıl Cumhuriyet'te "şiirin yatağını değiştirmiş"se, İdris Küçükömer de 1960'dan (daha doğrusu **Düzenin Yabancılaşması** 1969'da dolaşıma girdikten) sonra Cumhuriyet'te tarihin ve düşüncenin temelini altüst etmiştir. Yani allak bullak! (Verilen bir çeşit ters çevirme mi? İşte daha bunu bilemiyorum).

"*Yarısı şair*" "yarısı iktisatçı" olan İdris Küçükömer, tıpkı Orhan Veli gibi, sözcüğün olanca ve her anlamıyla hem kişisel hem toplumsal bin yıllık yaşamımızda pek akıl almayacak ve de pek görülmemiş bir biçimde Dürüst ve Doğru bir "Uçbeyi" ya da bir "uç düşünür"dür de sonra. Değil bütün'ü, bir insan'ın yarısı bile şairse biraz öyle olmalıdır değil mi? Olmalı! Elbet burada söz konusu olan *insan-insan*'sa.

İdris Küçükömer (doğumu Giresun 1925- ölümü İstanbul 4 Temmuz 1987) üzerine gazetelerde *bir acele* çıkan haber, verilen demeç ve ilanlarda "*sivil toplum* düşüncesinin öncüsü", "var olanı *sorgulayan*", "düşüncesinde *inatçı*", "çok *tartışılan*"... gibi bir dolu öznel ve genel sözler vardı. Hepsi de aşağı yukarı doğrudur ya da diyebiliriz ki en azından doğru olabilir.

Benim kendi bakışlarımda ise İdris Küçükömer; uç vermesi (bir açıdan "milat") 1969'dan sonra oluşmuş Cumhuriyet düşünce dünyasında milyonlar içinde gerçekte bir kaç "*Onbirinci Kentte Oturan*" Doğrucu Davut'tan biridir.

İşte bu yüzden ben İdris Küçükömer'e dünyayı ve Anadolu'yu, Tarih'i, İktisat'ı, Eski Yazın'ı, Yung ve Freud Ruhbilimi'ni dolaşmakla görevlendirilmiş "Dört atlıdan biri" dir diyorum "*derenin dibinde Mersin ağaçları arasında durur.*" Yani anlayacağınız "*Mahşerin Dört Atlısı*"ndan *biri;* kimbilir belkide *yağız* atlısı!

Yine benim zihinlerimde, İdris Küçükömer *alışılmışlığın ötesi*'ni kurcalarken *kendi grubunun içinden konuşmama*'ya özen ve dikkat göstermeye çalışan bir düşünür'dür de. Ya da zaman zaman kendi uzmanlık dışına da *taşabilme yürekliliği*'ni gösterebilen az rastlanır bir düşünce adamı!

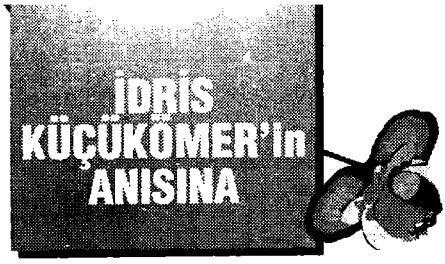
Görüyoruz. Kimi şairler, kimi denemeciler ve kimi yazarlar en sonunda, koşullar gereği (kesinlikle yapısal bir değişim değildir bu: Olsa olsa bir önemli yanılsama!) "rehber ya da "turizm rehberi" olurlarken; İdris Küçükömer, Demirkapı ile Büyükada arasında, kendi "uc'unda çok şey pahasına "*zenci kalma*" konumunu seçmiştir. Ve bu topraklarda özellikle (özel olarak dahi) barındırılmayan *Haklılığın İnadı*'na hatta kuru inada inanır. (? ve güncel bir konuda, yani YÖK yürürlüğe sokulunca "Bırakınız" demişti "onların elleri kanlansın biz Üniversite'den ayrılmayacağız!)

"Ben şiir"de olduğu gibi, "düşünce"de de sınır çarpışmalarından yanayımdır; insan'ın oralardan da, oralarda da sorgulanmasını zorunlu sayarım: Tabi "ilerleyen" ve "yürüyen" bir şey yapılmak ve *toplumun kurnazca ördüğü Hoşgörü* adlı *çember* biraz genişletilmek ya da burulmak isteniyorsa!

Yine bence, bir insan "sıkı bir şair"se ya da "sıkı bir düşünür"se herhalde "uç"ta, yani, "marj"da olmalıdır. Bu nedenle İdris Küçükömer'e "çağdaş düşünce"ye de bir *Katkı*da, bulunduğu için gerçek anlamıyla "*marjinal bir düşünür*"dür diyorum.

İdris Küçükömer'in **Düzenin Yabancılaşması** (1969) kitabını ilk alanlardan birinin "*sivil*" olmasıyla ünlenmiş Celal Bayar olduğunu biliyorum. İlginçtir; ikisinin de tek ortak noktası tarihte Yeniçerileri sevmemeleriydi.

Üç yıl önce bir yazısından bir alıntı yapmışım:... "*yoksul evlerde milyonlarca çocuğun sinirli, hırçın, problemli yetiştiği bir ülkedeyiz. Ben geleceğe o evlerden de bakmaya çalışıyorum. Siz bakmıyor musunuz? Ve Yakup Kadri üstadın* ***Sodom ve Gomore****sini tekrar okumaya gidiyorum*"

LEVENT BALKAN

İdris Küçükömer ve Ambargo veya Düşüncenin Ayakları

Bir düşünür için en büyük ceza, yok sayılmasıdır, bu ceza suç ile orantılıdır. O halde bu suçun unsurlarını ve işleniş biçimini tespit etmek zorunludur, zorunludur ama bunu yapmak zor ve uzun bir yargılamayı gerektirir. Oysa İdris Küçükömer bu yargılanma işlemlerinden geçmeden cezası verilmiş ve infaz edilmiştir. Yani bir yargısız infazın mağdurudur. Bu yazıda zor olan yargılamaya girmemekle birlikte yargılamanın kaçınılmaz olduğu görüşündedir.

İ.Küçükömer kendi deyimi ile "üzerinde ambargo" olan kişidir. En yakın düşünce arkadaşları ve dostlarınında dahi katıldığı bir ambargo. Söz etmezler, alıntı yapmazlar ve muhatap kabul edip üzerlerine alınmazlar, "kasten ihmal" ederler ve "bilerek yanlış" anlarlar. Ama gizliden gizliye izlerler, feyz alırlar. Ambargonun işleyiş biçimlerinden biri de; "tek düşünür", "özgün düşünür", "gerçek bilim adamı" gibi, İdris Küçükömer'in düşüncelerini tartışmaksızın ve hemen hemen hiç bir değeri olmayan sözde "övgü" yazılarıdır. Ders anlatış biçimi, coşkusu, ilginçliği övülür ve sanki İdris Küçükömer'in bunlardan ibaret olduğu ve ehemmiyetinin de bunlardan ileri gelip başka kayda değer bir yanının olmadığı ima edilir. Aklıma M.A. Macciocchi'nin Prof. Sraffa ile Gramsci hakkında yaptığı görüşme gelir. (Akıntıya Karşı Sayı: 2, Ocak 1986)

Fakat bu ambargoya katılmayan bir iki istisna vardır da. Bunların en önemlisi bence Yalçın Küçük'tür. Yalçın Küçük, İdris

Küçükömer'i hiç sevmediği halde, hakaret etmek yoluyla da olsa ambargoya dahil olmamıştır bu açıdan saygıdeğerdir.

Ancak, bütün bunlardan şikayet etmenin bir anlamı yoktur. Sadece İdris Küçükömer'i Türkiye'de düşüncenin oluşamamasımn nedenlerini bulmaya çalışmasının saikleri olabilir bütün bunlar.

ANARŞİK ÖĞE

İ. Küçükömer, aklın oluşumunu araştırır. Ona göre aklm ortaya çıkışında asıl öğe, anarşik öğedir. "Fark bilgidir" aksi tamamlayıcı unsurlardır ve aklın üstünü örter. Sivil aralığı ve devamiyetinde sivil disiplinin olmadığı yerde, alt yapı ile üst yapı çakışmıştır. Ve devlet ideolojisi kültürün üzerine abanır ve hegemonya tamdır.

Tahakküm esastır. Batının anarşik yapısı aklı ortaya çıkartır. Doğusal devletlerde, sınıflar arası "iç sulh" "topak güç" olarak bütünleyicidir. Anarşik olana izin vermez, yok eder. Belki de genlerimize kadar işlemiş ve bir tür "ortak hafıza" oluşturmuş "ipotek" koymuş "engram" dır.

İbn Rüşt'ün hayatı burada önemlidir. İbn Rüşt "akl ile nakl çeliştiğinde aslolanakl'dır" der. Ve İbn Rüşt düşüncesi ile birlikte ölüme terkedilmiş, kitapları yasaklanmıştır. İdris Küçükömer, İstanbul'un fethi ile yeniden İbn Rüşt'ün kitaplarının yasaklanmasının ilişkisini sorgular. İstanbul'un fethi ile devletin gücü tamlaşır. Cılız anarşik öğeler tasfiye edilir.

İ. Küçükömer, İbn Rüşt'ü yok eden mekanizmanın, kendisi de yok etmeye çalıştığını düşünür. Çünkü Cumhuriyet yapısal bir değişiklik getirmemiştir.

DÜŞÜNCENİN AYAKLARI

Bir dipnotunda "akli gerçek koşuldur onsuz olunmaz, kavramsal düşünce sürecinde akıl gelişir, ama yetmez, onların testinin gerekliliği sonraki sorundur." diyerek İbn Rüşt'ün durumunu açıklar "akıl tek başma yetmez", "düşüncenin dayanabileceği denge güçlerinin" olmadığı yerde akıl oluşamaz ayakta kalamaz.

Batıdan örnek verir, 1370'lerde "güçlü papa, Yaliffe'i Oxford

Üniversitesi'nden yargılamak için koparıp alamamıştır... O Yaliffe ki, 14. yüzyılda bütün Avrupa'yı saran köylü isyanlarının önde gelen doktrincisi olarak kabul ediliyordu." diyerek, bizde böylesine düşüncenin dayanabileceği denge güçlerinin olmadığı, cılız kaldığını ifade eder, kendi düşüncesini koruyacak anarşik güç/zor yoktur. Çünkü zoru ancak zor durdurabilir. Bu açıdan iktidarın bölünmüşlüğünün ve parçalanmışlığının olmadığı yerde iktidar ayrılığının bir anlamı yoktur.

İdris Küçükömer, son dönemde "militanlaşma" kavramıyla uğraşıyor, bir işçinin örgütlenirken yanındaki işçiye karşı da temkinli olmak zorunda olduğunu söylüyordu. Bütün bunlar Hocayı Kör Ali İhsan anorko-sendikalizmini incelemeye zorluyordu. Belki de kendi düşüncesinin ayaklarına arayışı idi bu.

İdris Küçükömer'den korkanlar bence korkmaya devam etsinler. "Ben umutsuz değilim" diyordu, umudu aydınlık yüzünde apaçık ortaya çıkıyordu.

Sen hep kalplerdesin.

SÜLEYMAN BARDA
E. Prof. Dr., İktisat Fakültesi

İdris, Çözümü İlim İle Tam Bulamazdın!

Dost meslekdaşım

Prof.Dr.İdris Küçükömer'in aziz hatırasına

İktisat Fakültesi öğretim kadrosuna katılma tarihim olan 1948 sonbaharından beri, rahmetli değerli meslektaşım ve eski arkadaşım gerçek dost İdris Küçükömer ile çok yakın karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan müşterek ve çok köklü dostluk bağlarımız kurulmuştu. Ne yazık ki felek acı bir kesinti ile bu özlü ve canlı bağlantıyı kopardı gitti.

Ne acı bir tecellidir ki kader, bu kadar yaş farklılığımıza rağmen onun ardından onu anmak için çıkarılan bu Anı Kitabı'na duygularımı dile getirmek mutsuzluğunu bana geçerli gördü. Ne diyelim kader değişmiyor! Belki bu sonuç "tevekkül"e kayan bir "tasavvuf" felsefesine dayanır? Buna inanmaktan başka elimizden ne gelir? Yoksa, bu değişmez "dönüş yolculuğu"na biz yaş bakımından ondan daha yakın değil mi idik? İdris'in alın yazısı böyle çizilmiş ne denilebilir ki?

İdris Küçükömer'le fakültemizde, 40 yıla yaklaşan müşterek meslek hayatımız içinde çok yakın ve candan karşılıklı inanışa bağlanan bir dostluk ağı kurulmuştu. Fakülteye girdiğim yıllarda son sınıf öğrencisi olarak tanıdığım İdris daha öğrencilik sıralarında hocalarının dikkatlerini çekmişti. Öğrencilerle yakın ilişkileri

tercih eden bir öğretim üyesi olarak ben , İdris'le beraber, o zamanlardan doğan ve perçinleşen bir yakın dostluk havasının ilk tohumlarını atmış ve temellerini kurmuştuk.

Fakültemizden o yıllarda, dört yıllık takıntısız bir öğrenim süresi içinde Haziran döneminde mezun olan iki nadir ve başarılı öğrenciden biri idi merhum İdris'cik dört yılda sınıflarını aksatmadan, çok ağır maddi hayat şartları altında olmasına rağmen, eğitimini kesintisiz tamamlayabilen bu meslektaşımız, merhum Ord. Prof. Şükrü Baban ve merhum Pof. Dr. Refü Şükrü Süeda hocalarımızm da dikkatlerini çekmiş olacak ki, o zamanki adı ile "Umumi İktisat ve İktisadi Doktrinler Tarihi" kürsüsü asistanlığına alınmıştı. Sonraları aynı kürsüde (bugünkü adı ile İktisat Bölümünde) doçentlik ve profesörlük aşamalarını da büyük çabalarla aşarak, ilim hayatının son kademelerine varmıştı. İşte bu sıralardadır ki, en olgun çağında ölüm değişmez kucağını, bilimsel hayat için daha genç sayılabilecek bir yaşta, bu dürüst ve mert karakterli arkadaşımıza da açmış ve Pof. Dr. İdris Küçükömer dostumuzu da aramızdan maddi olarak almıştır. Fakat onun anıları kalblerimize gömülerek bizlerle beraber ve bizlerden sonra da, İdris'in manevi hayatını sürdürme yolculuğuna çıkmış bulunmaktadırlar diyebilirim.

Hiç şüphe yok ki, büyük filozof Nitzsche'nin de pek güzel belirttiği gibi, "sonsuz bir dönüşün devamlı başlangıcı" olan yaşamın akışında, üzerinde durulacak en sağlam temel, candan dostluk ve inanç dolu bağlılık ilişkilerinin sürdürülmesiyle bir anlam taşır, hatta gerçek dostluk bağları da bu sağlam düğümün çözülmemesine dayanır.. Bundan dolayıdır ki, Büyük Mevlâna bundan 7-8 yüzyıl önce insanları,

Gel. Gel, yine gel, ne olursan ol, gel!
İster kafir ol, ister mecusi, ister putperest
İstersen yüz kere tövbe etmiş ol !
Ümitsizlik kapısı değil bu kapı,
Nasılsan öyle gel !...

Sözleri ile dostluğa çağırmakta idi. Uluslararası "hümanizm"

felsefesinin de büyük temsilcilerinden olan bu büyük düşünür, insanların birbirlerine gerçek dost olarak nasıl yakınlaşmaları gerektiğini de, şu çok veciz satırlarla ifade etmiyor muydu :

Şevkat ve muhabbette güneş gibi ol,
Başkalarının kusurlarını örtmede gece gibi ol,
Sehavet ve merhamette akar su gibi ol,
Hiddet ve mahviyette toprak gibi ol !
Olduğun gibi görün, göründüğün gibi ol !!...

İşte, İdris'le olan yakınlılığımız da Büyük Mevlana'nın gerçek dostluk konusunda hatırlattığı bu özlü gergef bağlarını andıran güzel tanımlarına uyarak, tam anlamıyla "olduğumuz gibi görünüş ve göründüğümüz gibi oluş" a dayanan saf ve sun'ilik dışı sağlam bir karşılıklı sevgi ve bağımlılık havası içinde, aramızda perçinleşmişti diyebilirim. Bu yakınlık, hayatta çoğu kez rastlanan ve köksüz temeller üzerine oturtulmuş bulunan iki yüzlülük ve hatta riyakarlıklara kadar uzanan kötü rüzgarların esintilerinden arındırılmış durumda esen, karşılıklı ve özlü dostluk anlayışı meltemleri ile beslenmiş bir samimilik havası iklimi çerçevesinde, kurulmuş bulunuyordu. Ne yazık ki kader bu saf beraberliğin devamına müsaade etmedi !

Bu bağlılığa inanarak, aziz merhum kardeşimin ardından; aşağıda sunacağım bir "Akrostiş"i, müşterek dostluğumuzun sonsuza dek yaşayacak bir hatırası olmak üzere, merhum İdris kardeşimizin anısı için hazırlanan bu dergide yayınlamayı ve Akrostiş'inin son mısrasında İdris'ciğin hazin ölüm tarihini de düşürmeği, son bir kardeşlik ödevi olarak yürekden benimsedim.

Aşağıda kaleme aldığım mısralarımda da anımsatmaya çalıştığım üzere bu "Akrostiş"im, belki de merhum dost meslektaşımın meşakatlı hayatının âdeta bir özetidir gibi düşünülebilir. Fakültemizde Bölüm arkadaşım ve çok yakın dostum Pof. Dr. Necati Mumcu'nun da geçenlerde bir konuşmamızda bana hatırlattığı gibi, bir Divan Şairinin sözlerine uyarak, İdris Küçükömer kardeşimizin yaşamını düşündüğümüzde, durumu şu şekilde ifade edebilirim: "Eğer maksud olan" İdris'in "hayatını

tarif ise", kanımca galiba bu mısralar yararlı olabilir.

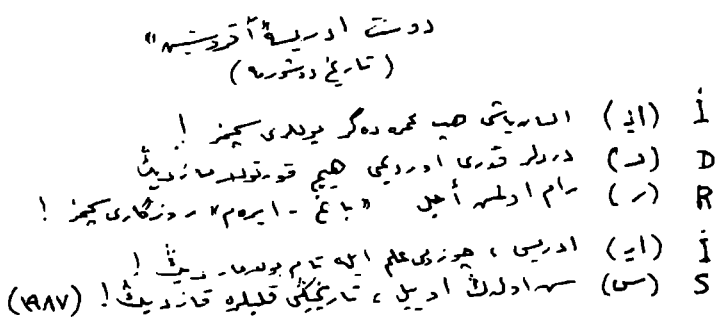
Netekim "Akrostiş"i oluşturan beyitler, değerli ilim adamı Pof. Dr. İdris Küçükömer'in çok sıkıntılı ve güç şartlarla mücadele sembolü olan yorucu ve çok güç olan yaşam şartlarının acı ve kısa bir anlatımı niteliğini taşır. Yaşadığı sürece, binbir güçlük ve sıkıntı ile yoğrulan merhum Kardeşimiz, bütün öğrenim hayatı boyunca karşılaştığı maddi ve manevi güçlükler yetmiyormuş gibi Üniversite öğretim üyeliği döneminde de, çeşitli sarsıntılarla karşılaşmaktan kurtulamamış, kaderin bu makûs talihi karşısında, hatta zevk alma ve gülmeyi bile son yıllarda unutarak kendisini yuvasına ve iki küçük oğluna adeta adamış gibiydi! Üniversite ve ilim hayatında karşılaştığı sürekli sarsıntılar karşısında da, teselliyi yuvasına yaklaşmakta bulan ve bu baskılara bedenen dayanabilme gücü esasen yaşam boyunca yıpranmış bulunan İdris kardeşimiz, ne yazıkdır ki bu son kez artık tükenip dayanamamış ve çok hazin vefatı sonunda da, sevgili eşi ile iki küçük oğlunu geride bırakarak, fani dünyadan ebedî âleme göç etmek zorunda kalmıştı.

İşte bu bakımlardandır ki, sevgili İdris'in anılarına sunduğum bu "Akrostiş"teki satırlar ve onun vefatı dolayısıyla "Ebced" hesabı ile düşürdüğüm tarih, yaşanmış çok talihsiz bir hayatın ve onun acı sonunun kaleme alınmış anıları ağacından düşen, birkaç hazin yapraktan başka birşey değildir diyebilirim. Dost Pof. Dr. İdris Küçükömer kardeşime rahmetler dilerim. Ruhu şad olsun.

Dost İdris'e "Akrostiş"
(tarih düşürme)*

(İ) İnsan yaşı hep ömre değer yolları geçmez!
(D) Dertler kaderi ördü mü hiç kurtulamazdın.
(R) Râm olmuş Ecel, "Bağ-ı Irem" rüzgârı seçmez!
(İ) İdris, çözümü "ilm" ile tam bulamazdın!
(S) Sen öldün o yıl, tarihini kalblere kazdın! (1987)

* "Ebced" hesabı ile düşürülen tarihin dökümü ve beyitler hakkındaki ek açıklamalar arkadaki sahifededir.

a) "Akrostiş" aruz vezninin "Mef 'ûlü Mefâilü Mefailü Feûlün" kalıbı ile kaleme alınmış ve son mısrada "Ebced" hesabı ile İdris kardeşimizin hazin ölüm yılı tarihi düşürülmüştür.

b) Son mısrada görülen N ve (N) harfleri, eski arap harflerimizde farklı yazılışta olup, birbirinden ayrı rakamlarla "Ebced" usulü hesaplamalarda farklı ifade edilirler: N=50 ve diğer (N) ler veya "sağır kef'ler" = 20 rakamlarını alırlar.

c) Son mısra başındaki "Sen" kelimesindeki N harfi normal olan bir N dir. 2,5 ve 7 nci kelimelerin sonlarındaki (N) harfleri ise, farklı olan "sağır kef" lerdir ve bunlar yeni harflerimizde K harfi ile yazılırlar (mekân veya meslek kelimelerinde olduğu gibi). Yukarda da işaret ettiğim gibi, bu harfler "Ebced" hesaplamasında farklı sayılar alırlar. Tabii, hesaplamalarımızda, bu hususlara dikkat ettik (burada ayrıntılara girmiyorum).

d) Düşürülen tarih "Ebced hesabı ile eski harfler üzerinden bulunduğundan, son mısradaki kelimelerin her harfi karşılığı olan rakamların soluna yeni harflerle ve sağma eski harflerle yazılış ve okunuş eklenmiştir.

MURAT BELGE

Özgün Düşünce Yine Kaybetti

İdris Küçükömer'in ölümüyle Türkiye, sayıları zaten çok fazla olmayan özgün düşünürlerinden birini daha kaybetti, Küçükömer'in zamansız ölümüne kadar, uzun aralarla ürettiği bu *özgün* düşüncenin özellikleri üzerinde çok şey söylenmeyeceğini tahmin edebiliriz. Çünkü sağın da, solun da ezici ortodoks çoğunluklarının ufukları dışında kalan saptamaları vardı. Bu bakımdan, İdris Küçükömer'in düşüncelerinin sessizce unutulmaya terkedilmesi bu çoğunlukları tedirgin etmeyecektir.

"Özgün" dediğimiz bu düşüncenin farklılığının ne olduğunu en kısa yoldan özetlemek için, Türkiye tarihine bakışının resmi tarih görüşünü ve büyük ölçüde o resmi tarihçilikten türeyen *geleneksel sol görüşü tersyüz ettiği söylenebilir*. Bu işlemi, çoğu olumsuz olsa da önemli yankılar uyandıran **Düzenin Yabancılaşması** (1969) adlı kitabında gerçekleştirmişti. Bu kitabı ve temel tezini, o günlerin atmosferi içinde yeniden görmeye çalışmakta yarar vardı.

Devrimci Bir Sosyalist

Küçükömer bir iktisatçıydı. Ama düşünce hayatına başlıca katkısı tarih alanında oldu. Bu alan kaymasında, biyografik çizgisinin olduğu kadar, genel koşulların da payı vardı. İdris Küçükömer her bilim adamı gibi nesnelliği hedeflerken, siyasette taraflıydı: sosyalistti. Hayatının ilk döneminde bir Marksist olmaktan çok, devrimci bir sosyalist olduğu söylenebilir. Bu, Marksist olmadığı

anlamında değil, düşüncelerinde Marksist analiz yöntemini yeterli titizlikle uygulamadığı anlamındadır. Altmışların başlarında İdris Küçükömer, devrimci mizacıyla, bir cunta hazırlığının içinde bulmuştur kendini. Sosyalistçe amaçlarının bu şekilde bir iktidar ve dolayısıyla uygulama imkânı bulacağı inancıyla, Talât Aydemir ve arkadaşları ile politik bir ilişkiye girmiştir. Ama bu ilişki uzun sürmez. Gözlemleri, böyle bir politikanın sosyalizmle biçbir bağlantısı olmadığı kanısına vardırır onu. "Uyanış" denebilirse buna, somut bir pratik başarısızlığın getirdiği türden değil, gene düşünsel bir uyanıştır; çünkü Aydemir olayı kendi serüvenine girip kaderine ilerlemeye başlamadan önce Küçükömer yolunu ayırmıştır. Bu kısa süreli politik ilişkisinden edindiği dersler üstüne düşünmektedir. Bir yandan da, Türkiye İşçi Partisi'nin ve onun *bilim kurulunun üyesidir*.

Altmışların sonlarına doğru solda sesler farklılaşır. Bir yanda, Marksizme ancak sempatiyle bakan sol Kemalist Doğan Avcıoğlu ve onun *yön* hareketi vardı; bir yanda, Marksist olarak aynı Kemalist temellere bağlılık bildiren Milli Demokratik Devrim çizgisi Mihri Belli örneğinde oluşmaktadır. Her iki çizginin ortak yanı politik mücadelede Atatürkçü subaylara belirleyici bir konum vermeleridir. Buna karşılık TİP'in politik ufkunda böyle bir işbirliği düşüncesi yoktur ve MDD ile tartışmalar sürecinde özellikle bu konuda görüş ayrılığı netleşecektir; ama genel tarih yorumunda TİP'in resmi Kemalist tarih anlayışına getirdiği önemli bir eleştiri henüz yoktur.

Tarihe farklı bakanlar

Küçükömer'in Aydemir ve arkadaşlarıyla beraberliğinden çıkardığı dersler ise bu gidişle hiç uygun değildir. Bu sıralarda, altmışların düşün canlılığı içinde, Türkiye tarihine farklı bakmaya çalışanlar *kısa bir süreyle yanyana gelirler*. Son analizde pek de homojen olmayan bir gruptur bu: İktisat tarihçisi Ömer Lütfü Barkan ve Kemal Tahir de vardır. Küçükömer'in düşünce çizgisinde olduğu gibi hayat çizgisinde de yakın komşu Sencer Divitçioğlu vardır. Selahattin Hilav, Murat Sarıca, Çetin Özek gene bu farklı bakışın

arayışını sürdürenler arasındadır. Ortaklıkları resmi tarihe duydukları güvensizliktir; ama onları bu tarih incelemesine iten koşullar arasında, yukarıda değinilen somut politik strateji sorunlarının da önemli bir yeri vardır.

Nitekim, resmi görüşle akrabalığını sürdüren sol, bu arayışları elbirliğiyle tukaka ilan eder. ATÜT revizyonizmdir, Osmanlı devleti feodaldir, ilericilik III. Selim'den Atatürk'e uzanan çizgidedir. DP karşı- devrimdir vb. Bu kendine özgü konjonktürde, Sovyetler'in Çekoslavakya müdahalesi, TİP içinde bir grup insanı Türkiye tarihine de farklı bakmaya teşvik edince, *başta Mehmet Ali Aybar olmak üzere*, Küçükömer ve Divitçioğlu çizgisine yakınlık duyanlar çoğalır. Tabii tepki duyanlar da...

Aynı zamanlarda İstanbul Üniversitesi Senatosu da Küçükömer ve Divitçioğlu'nun profesörlüklerini onaylamayarak geciktirmektedir. Nitekim bu olay da bir yılan hikayesine döner. Danıştay araya girer ve olumlu karar verir. Daha sonra *Milli Eğitim Bakanı* imza atmayarak geciktirmeyi sürdürür. Sonunda her iki öğretim üyesi, profesör ünvanını alırlar. Ama devlet 12 Eylül'deki hukukdışı kanunlarıyla yeni bir fırsat bulur. Küçükömer *emekliliğe de imkan tanınmadan üniversiteden atılır*. Ölümünde de, bu onur kırıcı uygulamanın yarası kapanmamıştı.

Bir derviş düşünün ki...

Yeni ve aykırı bir yorum getiren kişi, tezini çok zaman belirli bir şiddetle ortaya atma gereğini duyar. İdris Küçükömer'in **Düzenin Yabancılaşması** kitabında da belki bu özellik vardır. Resmi tarihin "ilerici/gerici", sol/sağ" sınıflandırmalarını tamamen tersine çevirirken yadırganacağını herhalde biliyordu. Ama bir doğruyu görmüş bir insanın cesur inancıyla bu *tersyüz etme işlemini alabildiğine vurguladı.* Böylece, bu tezden yararlanabilecek bir grup insan, bu teze zaten karşı olmak zorunluluğunu duyanların da Küçükömer'in *dikine tonundan* yararlanmaları sonucu, sorunu yeterince incelemeden ve tartışmadan kamuoyu gündemden kaldırdı. Bu Türkiye solu için bir talihsizliktir.

Basit bir "tersyüz" terimlerin değerlerini değiştirme, daha çok

Kemal Tahir'de görülen bir özelliktir; bunda bir romancının şaşırtıcı olma içgüdüsü de rol oynayabilir. İdris Küçükömer ise bilim adamı ve ciddi bir araştırmacıydı. Dolayısıyla, temel tezini formüle ettikten sonra, bu tezin hinterlandında bir hayli uzun sürecek bir yolculuğa çıktı. Konu konuyu açtığı için yöntemle ilgilendi, örneğin bir süre Kant'la uğraştı; genetiğe aklını takıp biyoloji alanında dolaştı vb. İdris Küçükömer'in çalışma tarzında bir Ortaçağ dervişini hatırlatır bir taraf vardır. Bir derviş düşünün ki, aradığı ilmî sırrın peşinde, bulduğu ipuçlarına göre, sözgelişi Kahire'de bir şeyhi görmek için, ardında Semerkant'ta bir kitap bulmak için yollara düşüp aylarca yürüyor. Küçükömer'in de böyle bir ruhun, cehdin çağdaş biçimi görülürdü. Sorunlar arasında başkaları için pek saydam olmayan bağlantılar kurar, bir ayrıntıyı zihninde netleştirmek için uzun vakitler (ve uğraşlar) harcardı. Bu onun konuşmasını ve yazmasını başkalarının deşifre etmesini de güçleştiren bir özelliğiydi. Sonuçta, vakitsiz ölümünün de payını oynamasıyla, İdris Küçükömer söylemek istediklerini, tasarladıklarını tamamlayamadı.

Son dönemde **Düzenin Yabancılaşması**'na yeni notlar ekliyordu. Bu notların, *sivri yanları çok olan bu kitabı*, temel tezini değiştirmeden olgunlaştırması beklenirdi. Ama hiç değilse bazılarının bitmiş olduğunu umabiliriz. Bunlar Küçükömer'in titizliğini doyuracak ölçüye gelmemişse bile, görüşlerini anlayarak değerlendirenlere ışık tutabilecektir.

AÇIKLAMA

Murat Belge'nin **Yeni Gündem**'de bu yazısı üzerine Meral Küçükömer aşağıdaki açıklamayı Yeni Gündem Dergisi'ne gönderdi. Dergi bu açıklamayı sonraki sayılarında yayınladı.

İdris Küçükömer için bir anı kitabı yapılacağı ve bu kitapta Murat Belge olarak bir yazıyla yer alması Prof. Burhan Şenatalar tarafından Belge'ye iletildi. Belge, kitapta **Yeni Gündem**'deki yazısıyla yer almak istediğini bildirdi. Bu sebeple bu anı kitabında Meral Küçükömer'in yazısında belirttiği görüşlerin varlık sebebi devam ediyordu. İşte Meral Küçükömer'in Belge'ye gönderdiği a çıklama:

Yeni Gündem Dergisi'nin 71. sayısında Sayın Murat Belge'nin sevgili eşim İdris Küçükömer için yazdığı İdris Küçükömer'in

ardından "*Özgün Düşünce Yine Kaybetti*" başlıklı yazı için öncelikle teşekkür ediyorum.

İdris Küçükömer, Sayın yazarın da belirttiği gibi, zorlu bir mücadeleden sonra?... Profesörlüğe hak kazanabilmişti. Sonunda hak yerini bulmuştu. Ancak, Murat Belge'nin: "*Devlet 12 Eylül'deki hukukdışı kanunlarıyla yeni bir fırsat bulur. Küçükömer emekliliğe de imkân tanınmadan üniversiteden atılır. Ölümünde de, bu onur kırıcı uygulamanın yarası kapanmamıştı*" sözlerine katılmadığımı ısrarla ve içtenlikle (belirtmek) istiyorum.

İdris Küçükömer gibi, hayatı boyunca şerefinden bir an olsun ödün vermeyen bir insan için nedir bu katılmadığım? Yazarın işaret ettiği gibi, devletin 12 Eylül'deki hukukdışı kanunlarıyla İdris Küçükömer'e emeklilik olanağı bile tanımadan üniversiteden atılıp, ölümünde de bu onur kırıcı uygulamanın yarasının kapanmadığının vurgulanmasıdır. Oysa İdris Küçükömer 30 yılı aşan hizmetiyle emekliliği hak etmiş ve emekli olmuştu.

Yazarın kullandığı "*üniversiteden atıldı*" deyimine ben katılmıyorum. Kendisinin de yazdığı gibi hukukdışı kanunlarla bu olay olmuşsa, gerçekte bu böyledir, yasadışı bir uygulamanın geçerliliği çok ama çok şüphe götürür. Hatta bunu tartışmak bile gereksiz.

İdris Küçükömer tüm iktidarın toplum adına bir merkezde toplandığı, yani ayrı politik iktidar birimlerinin varlığına dayanan bir denge sisteminin mevcut olmadığını söylediği bir toplumda, kimsenin yurttaş olamayacağını da sürekli söylerdi. Hatta biraz daha ileri giderek böyle bir toplumda yasama, yönetme, yürütme gibi kurumlarda ayrışmış kurumsal otonomilerin de olmadığını, olsa da gerçekte bu ayrışmanın otonomilerinin tartışmalı ve sözde olduğunu söylerdi.

Yaşamının büyük bir kısmını sivil bir toplum özlemi aldı. Sürekli "*Sermaye kesimi çağdaş bir sivil toplum oluşturulmasını istemez. Onlar için, halkın yığınlardan oluşması çok daha yararlıdır. Halkın yığınlaşması militanlık getirir, bu ise sivil aralıkları yok eder.*" diyen bir kişi için yasadışı bir uygulama ile üniversiteden ayrılmak

hiçbir zaman onur kırıcı olamaz ve olmamıştı, tam tersine gurur duyulması gereken bir olguydu.

Kendisi kişilik olarak eleştriye çok yatkındı ve sürekli "*biz hocalarımızı eleştiriyle başladık.*" derdi ve son zamanlarda da , doğaldır ki üniversitedeki görevinden alınmadan önce, üniversite oldukça eleştirdiği bir kurum halini almıştı. Onu yakından tanıyan dostları da bunu çok iyi bilirler.

Bağlamam gerekirse, olsa olsa onur kırıcı yara olarak adlandırdığınız bu durumu, özgün düşünce üretmeyen, eleştriye dayanamayan, nasibini yasadışı uygulamalarda arayan insanlar duymalıdırlar.

M. SERVET BİLGİ
E. GENERAL

"Bir İntihar Öyküsü"

Muhterem Hanımefendi

Yıllardan beri özlemini çektiğim, size ve çocuklarına, anlatmayı çok arzu ettiğim, arkadaşım İdris KÜÇÜKÖMER hakkında birkaç satır yazma fırsatını bana verdiğiniz için en derin minnet ve şükranlarımı sunarım.

İdris, benim hayatta çok sevdiğim beş-on arkadaşımdan biridir. Kendisi ile 1945-1947 yıllarında Gelibolu Muhabere Taburu'nda aynı bölük ve takım subayı idik. Bu süre içerisinde aynı odayı, aynı dertleri ve aynı mutlulukları, iki sene boyunca beraber yaşadık. Yediğimiz, içtiğimiz ayrı gitmedi ve bu dostluk sonuna kadar devam etti.

İdris'in ilmî, ekonomik ve eğitimci yönlerini bunu iyi bilenler dile getirecektir.

Ben sadece, asker İdris'ten ve arkadaş KÜÇÜKÖMER'den kısa anılarla bahsedeceğim.

1945 yılı içinde GELİBOLU İKİNCİ KOLORDU MUHABERE TABURU'nda 1. Bölükte takım subayı idim. Bir öğle vakti idi. Odamda oturuyordum, kalbinin temizliği yüzüne vurmuş, çok yakışıklı bir Asteğmen içeriye girdi. "Giresun'lu Asteğmen İDRİS KÜÇÜKÖMER bölüğünüze atandım, Teğmenim" diye kendini tanıttı. Ve konuşmaya başladık. Yarım saat içinde can-ciğer arkadaş

olmuştuk. Karadeniz'li olmanın meşhur tutkusu ile belimdeki tabancayı görmek istedi. Smith Wesson toplu tabancayı kılıfından çıkararak kendisine gösterdim. Tetkik etti, içinde mermi yoktu. Bana dönerek "Teğmenim, görevli nöbetçi subayı olarak, neden boş tabanca taşıyorsunuz?" dedi.

Kendisini odada bırakıp eğitime giderken, İdris'in haklı sözleri hatırıma geldi. Tabancamı emir erine vererek "buna depodan mermi doldur, odama bırak" dedim ve ben de eğitime gittim. Aradan yarım saat geçmişti ki, emir eri koşarak eğitim alanına geldi. "Aman Teğmenim koş yeni gelen Asteğmen tabanca ile intihar etti" demez mi? Büyük bir suçluluk duygusu içinde koşarak yatak odasına gittim. İçeriye girdiğimde bir de ne göreyim İdris, elinde tabanca yatakta oturduğu yerde duvara dayanmış, sapsarı olmuş yüzüyle gözlerini kırpmadan tavanda merminin açtığı deliğe bakıyordu.

Sonra yıllarca aramızda mizah konusu olan olay, şöyle cereyan etmişti. Benim emrimle emir eri tabancayı doldurarak ve İdris'in tuvalete çıktığı bir zamanda odada masanın üstüne bırakmış, bizim o zaman bir usulümüz vardı. Toplu tabancada emniyet olmadığı için, tetik çekilecek ilk mermi yuvasını boş bırakırdık, tetiği ikinci çekişte tabanca ateş alırdı. Emir eri de öyle yapmıştı. İdris, tuvaletten odaya dönünce boş zannettiği tabanca ile oynamaya başlamış, kendisi o zamanlar çok romantik ve hayalperest bir gençti. O devrin etkili filmi olan Mayerling Faciası'nı hatırlayarak intihar sahnesini canlandırmak üzere, tabancayı şakağına dayayarak tetiği çekmiş, sonra kovboy filimlerindeki keskin nişancı bir şerifi taklit ederek uçan bir kara sineği takip etmiş, sinek tavana konunca tetiği ikinci defa çekmiş ve silah patlayınca da İdris bir evvelki pozisyonu düşünerek yarı baygın bir şekilde kendinden geçmişti.

Belki Türkiye'de rus ruletini ilk oynayan İdris KÜÇÜKÖMER olmuştu. İşte onunla böyle bir ortamda ve böyle bir olayda tanıştık ve bu dostluk sonsuza kadar devam etti.

İdris, çok iyi bir askerdi ve askerliği çok severdi. O devirde

Gelibolu'da en iyi ve en şık askeri üniformayı o giyerdi ve herkes onu muvazzaf subay bilirdi. Askeri meslek bilgisi de çok kuvvetliydi. En zor tehlikeli görevlere gönüllü giderdi. Komutanlar da onu muvazzaf subay zanneder, kurmay olması için tazyik ederlerdi.

İdris, terhis olmayı hiç düşünmeyen ve terhis olduğu zaman da kıt'asından ağlayarak ayrılan nadir yedek subaylardan biriydi. Askerliğin her yönünü ve her şeyini çok severdi. Hele bindiği atını hepsinden çok severdi.

Terhis olup ayrılırken veda için, Gelibolu İskelesi'ne atını da götürmüştük. Atın boynuna sarılıp, dakikalarca ağlamıştı.

Askeri kıyafet kararnamesinde yapılan bir değişiklikle, Amerikan Ordusu'ndaki subaylar gibi, şapka yerine kep giyilecekti. Fakat henüz emri gelmemişti. Kep giymeden terhis olduğu için de ayrı bir üzüntü duyuyordu.

Bir süre sonra ilk sömestrede Gelibolu'ya geldiği zaman, onu atıyla karşıladık ve giyemediği kepi, başına giydirdik çok çok mutlu olmuştu.

Ben Gelibolu'da kaldığım sürece üniversitede okuduğu yıllarda her sömestrede ikinci yuvası saydığı asker ocağına yani Gelibolu Muhabere Taburu'na gelirdi ve gene aynı odayı paylaşarak geçmiş bütün hatıraları tazelerdik.

Yoksul ve yetim olarak büyümenin ızdırabını yaşamış, liseden sonra üniversiteye gitme imkânı bulamadığından, yedek subaylığa çağırılana kadar, karayolu inşaatlarında çalışmış, hatta bir ara artist olmak için Amerika'ya gitmeyi bile tasarlamıştı.

Askerlik süresince; terhis olduğunda ne yapacağını düşünmüyor ve biraz evvel bahsettiğim gibi görevden göreve koşuyordu. Terhis günleri yaklaşınca, ilk önceleri yine hâyali plânlar kurmaya başlamıştı. İlk önceleri tiyatro sanatçısı olmaya karar verdi. İstanbul'daki ses opereti ile haberleşme yaptı. Fizik bakımından çok yakışıklı olduğu için, prensip olarak kabul edildi, rolleri müzikal olacağı için kendisinin sesinin de güzel olması isteniyordu. Zavallı sesim güzel olsun diye balık yağı içmeye başladı ve her

boş zamanda arya söylemeye kalkıyordu.

Kendisine etki yaparak bu tutkusundan vazgeçirdim. Bu sefer de Güzel Sanatlar Akademisi'ne giderek heykeltıraş olmaya karar verdi ve heykel çalışmalarına başladı ve hakikaten sonunda da çok güzel heykeller yapmayı başardı. Garnizondaki müşterek odamızın duvarları çıplak kadın resimleriyle donatılmıştı ve kendisinin başarı ile yaptığı kadın heykeli de odanın ortasında dururdu. Ani bir teftişte o devrin en sert Ordu Komutanı Orgeneral Hakkı Akoğuz burda yatan subayı görmek istiyorum demiş.

Bu tür süslemenin yasak olması ve ağır cezayı gerektirdiğinden, Tabur Komutanı dahil bütün subaylar büyük bir üzüntü ve endişe duymaktaydılar. İdris Tabur Kumandanına giderek, "Ordu Komutanına beni çıkarın ve odada benim yattığımı söyleyin, Servet Muvazzaf Subayıdır, kendisini parlak bir gelecek bekliyor bir ceza alıp, kurmay ve general olma imkânlarını kaybetmesin" demiş. Ordu Komutanı huzuruna çıkarıldığında, Ordu Komutanı bir sürpriz yapıp, yaptığı heykeli çok beğendiğini, Türk Ordusunda Güzel Sanatlara yatkın subayların bulunmasından da mutluluk duyduğunu söylemiş ve kendisini takdir ve tebrik etmişti.

Bu küçük hikayeyi şunun için anlattım. İdris KÜÇÜKÖMER, birçok meziyetleri yanında güzel sanatlara karşı büyük bir sevgisi ve becerisi vardı. Gene sevdiği insanlar için, hertürlü fedakârlığı yapar ve bile bile kendini tehlikelere atardı. Ama Allah da kendisine yardımcı olup, sonucu iyiliğe bağlardı.

Güzel Sanatlar tutkusundan da vazgeçirdim. Terhis olunca Hukuk veya İktisat Fakültesi'ne girmesi için baskı yaptırdım. Çünkü çok başarılı bir ilim adamı olacağına inanıyordum.

Nihayet benim ricalarımı kabul ederek terhisinden sonra İktisat Fakültesi'ne girdi.

Her sömestrede bana geldiği zaman ve mektuplarında ne kadar güç şartlar altında üniversite eğitimini devam ettirdiğini anlatırdı.

Kendisi yaz tatillerinde çalışır, biriktirdiği parayla üniversiteye devam ederdi.

İlk önceleri bir gazetede ayda otuz lira maaşla bayilere gazete dağıttı. Sonraları elli lira maaşla bir inşaata kâtip oldu. Maddi bakımdan orada da tatmin olmadı. Çünkü inşaatta çalışan işçiler, kendisinden iki-üç misli fazla para alıyordu. Son yıllarını inşaatlarda işçi olarak çalışarak Üniversiteyi bitirdi. Ondan sonrasını Sizler ve meslek arkadaşları çok iyi biliyorlar. Hakikaten çok büyük bir ilim adamı olmuştu.

İdris KÜÇÜKÖMER, ülkesini ve askerlik hizmetini çok seven bir insandı. Görevine çok bağlı idi. En zor görevlerin kendisine verilmesinden büyük bir zevk duyar ve muhakkak başarılı olurdu. Çok temiz bir kalbi vardı, arkadaş canlısı idi. Ve içinde hiçbir kötülük yoktu, her olayı iyimser gözle ve kalple izler ve kabul ederdi.

İki sene aynı odayı, aynı zevkleri ve aynı acıları paylaştığımız, dostluğumuzda aramızda hiçbir kırgınlık ve dargınlık olmamıştır.

Bunda da ne benim, ne müşterek özverilerimizin ve ne de bulunduğumuz ortamın etkisi olmamıştır.

Tamamen kendisinin çok temiz kalpli olması, sevecen ve özverili bir karakter yapısı bulunmasından ileri gelmiştir.

O büyük insanın ölümü ile, Türk Milleti büyük bir ilim adımını, Servet Paşa da vefakâr ve fedakâr bir dostunu kaybetmiştir.

Allah rahmet eylesin.

En derin saygılarımla.

NAHİT BİLGİN
Giresun'da Yerel Gazeteci

Yoksa Hastalığımı mı Duydun?

Profesör İdris Küçükömer'in Ardından

İdrisi de kaybettik. Böylece bizim ilkokul arkadaşlarımızdan bir tanesi daha bu dünyadan göçüp gitti.

Onunla geçmişimiz ilkokul sıralarından başlar. Mahallemiz de aynı idi. Evlerimiz birbirine yakındı. Ortaokulu da Giresun'da birlikte okuduk. Mezun olunca birlikte Trabzon lisesine gittik. Lise yıllarında hep birlikte idik. Son sınıfta o fen şubesine ayrıldı. Sınıflarımız da böylece değişti. Liseyi bitirdikten sonra askerliğini bitirince o İstanbul'a geldi. İktisat Fakültesi'ne girdi. Ben Ankara'ya gittim. Benim Giresun'da avukatlık yaptığım yıllarda O Üniversite'de asistan olmuştu. Sık, sık Giresun'a gelirdi. O zaman yaptığımız konuşmalarda bana, zaman zaman Giresun'u çok özlediğini, hatta "Evine giden yolun üzerindeki incir ağacını bile özlediğini" anlattığını iyi anımsıyorum. Ben 1955 yılında İstanbul'a yerleştiğim zaman İdris İktisat Fakültesi'nde asistan olarak görev yapıyordu. Yine buluşmuştuk. Bir süre sonra Londra'ya gitti. Sonra doçent, profesör oldu. Olanaklar elverdiğince buluşurduk. Yıllar su gibi akıp geçti. 1980 yılında emekli oldu.

Bundan 5 yıl kadar önce birgün iş yerime geldi. Uzun yıllardan beri bir kitap üzerinde çalıştığını söylüyordu. Sonra 10 yıl kadar önce boşandıktan sonra evlendiği 2'nci eşinden 2 çocuğu olduğunu, oğlunu okutmak için Sultanahmet tarafında bir daire aradığını anlatmıştı.

1986 yılının Haziran'ında bana liseden arkadaşımız Necmi Aksoy ile haber göndermiş. Daha doğrusu Necmi'ye "Nahit'i al, Büyükada'ya getir" demiş. Necmi'nin evinde buluştuk. İçkili bir öğle yemeği yiyerek eski günlerden konuştuk. Ben, o günlerde bir dergi için, Dünya Barış Yılı ile ilgili bir makale hazırlıyordum. O'nun da bu konudaki düşüncelerini aldım ve konuyu birlikte irdeledik. O, evden bir parti kongresine gitmek üzere bisikletine binerek ayrıldı. Zaten Büyükada'da oturuyordu. Benim bildiğim en az 10 yıl evi o hale sokmak için uğraşmıştı. Demek hayatı boyunca elde ettiği gelir ile bu eve sahip olmuştu. Büyükada'yı çok seviyordu. 30 yıl kadar önce Büyükada'nın güzelliklerini, orada birlikte yaptığımız gezintilerde bana nasıl hararetle anlattığını şimdi bile anımsıyorum. Vasiyetinden de orasını ne kadar çok sevdiği anlaşılıyor.

Birlikte son yemeğimiz bu oldu. O gün bana Sirkeci'deki yazıhanesinin adresini verdi ve yazıhaneye uğramamı, kendisine Giresun Gazetesi de getirmemi söyledi. 1986 yılının Eylül ayı idi. Yazıhanesine gittim. Dört bir yanı kitaplarla dolu bir yerdi burası. Bir vitrin üzerinde merhum, Prof. Şükrü Baban ile hemşehrimiz merhum, Mustafa Bozbağ'ın çerçeveli fotoğrafları birbirine bakıyordu. Hayatında en çok sevdiği insanlar bu 2 kişi olmalı idi. Önce biraz memnun olmamış gibi davrandı. "Yoksa hastalığımı mı duydun da geldin?" dedi. Ben şaşırmıştım; çünkü hasta olduğunu bilmiyordum. "Sen çağırmıştın ya, unuttun mu?" dedim. O zaman yumuşadı. Hastalığının duyulmasını istemiyordu anlaşılan. Dertlendi: "Nahit, 3 yıldan beri bir hastalık geçiriyorum. Prostadımdan rahatsızım 3 yıl boyunca yanlış tedavi yaptılar. Bir süre önce ameliyat oldum. Şimdi terapi yapıyorlar. Geçmezse tekrar ameliyat için yurt dışına gideceğim" dedi. Hayret etmiştim. 3 yıl boyunca yanlış tedavi inanılır gibi değildi. Ekledi: "Şüphelendim. Tedaviden yarar görmüyordum. Doktorlara teşhisiniz yanlış olmasın dedim. Fakat dinletemedim. Sonunda Amerika'dan yeni gelmiş bir uzman beni görür görmez bu tedavi yanlış dedi. İşte vaziyet böyle." Masasının üzerinde bir teyp duruyordu. Ben bakınca "Çalışmalarımı teybe okuyorum. Sonra

da daktilo ediyorlar. Kitabı hazırlıyorum" dedi.

Aradan 5-6 ay geçti. Bir gün lise müdürüm sayın Faik Dranaz'ı ziyaret etmiştim. Sohbet sırasında bana: "Nahit, Profesör Zeyyat Hatipoğlu ile Prof. İdris Küçükömer'i bul, bana getir" dedi. Zeyyat Hatipoğlu'nu buldum. Hoca'nın isteğini söyledim. Mart ayının ilk haftasındaki o fırtınada Sayın Dranaz'ın evine gittik. Dranaz, eski öğrencisi ile konuştuktan sonra bana İdris'i sordu. "Hocam İdris hasta. İstersen telefonda konuşturayım" dedim. "Hemen ara" dedi. İdris'i telefonda buldum. Londra'da ameliyat için randevu aldığını, gideceğini, fırtınanın patlak vermesine üzüldüğünü söyledi. Dranaz'la da konuştular. Hoca kendisini teselli edici sözler söyledi.

İdris gitti. 2 ay Londra'da kaldı. Ameliyatını oldu. Türkiye'ye döndüğünü ve Çapa Hastanesi'nde yattığını öğrendim. Lise arkadaşımız Mehmet Kökdemir'le birlikte ziyaretine gittik. Görünüşü perişandı. Avurtları çökmüştü. Bize Londra'daki ameliyatı anlattı. Ameliyat sonrasının dehşetinden kurtulamamıştı. "Ameliyat sonrası bir ara öyle bir ruh haline düştüm ki bütün dünya gözümden silindi, önemini yitirdi" dedi. Eşi, doktorların yardımı ile ölüme gitmekten kurtulduğunu anlattı. İdris; "İlkokulu bitirme yaşlarında bana herşeyin en zorunu vermesi için Allah'a dua etti idim" dedi. Ben de "Demek duan kabul edildi. Hastalığın bile zor oldu" diye cevap verdim. Zihninde, belleğinde en ufak bir arıza yoktu. Herşeyi anımsıyor, her laftan en mantıklı ve doğru olanını konuşuyordu. Bir süre sonra acı içinde inlemeye başladı. İnledikçe rahatlık duyduğu anlaşılıyordu. Bu durumunu göstermemek istemiş olacak ki bize:

"Çocuklar, isterseniz siz de üzülmeyin durumuma" dedi ve nazikane artık ayrılmamızı ima etti. Vedalaşarak ayrıldık.

Bu son görüşmemiz oldu. Daha sonra vücuduna serum takıldığını öğrendim. Ve bir süre önce televizyon haberlerinde vefatını öğrendim. 50 yıllık anılar film şerid gibi kafamdan geçti. Yeğenleri Hedai ile Kaya'nın vefatlarına çok üzülmüştü. "Onlar benim ellerimde büyüdü" diyordu. Şimdi O da onların yanına gitti.

İdris'in ölümü dolayısıyla İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen toplantıda onun öğretim görevlisi arkadaşları konuşmalar yapıyorlar, cenazesi, vasiyeti üzerine gömülmek üzere Büyükada'ya götürülüp orada toprağa veriliyor, Büyükada'dan dönüşte Kabataş'a yaklaşırken bir deniz kuşu sürüsü denize dokunurcasına yakın mesafede hızla vapurla yarışıyor ve uzakta, Beyazıt Kulesi'nin alaca karanlıktaki siluetinin arkasında son ışıklarını dökerek batan güneş, insana, İdris'in ölümünü anımsatıyordu.

NURİ BURHAN
Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi

İdris Hoca ile Yurt Dışında Birkaç Hafta

"Arkadaşlar, acaba hiç kendinize sordunuz mu; eğer orta veya Doğu Anadolu'nun bozkırlarında koyun otlatan siz yaştakilere aynı olanaklar sağlansa idi, onlar da bu üniversite sıralarına oturamazlar mıydı? "

1962 yılının bir sonbahar günü İktisat Fakültesi'nin birinci sınıfındayım. Lacivert giysili, orta yaşlı yakışıklı İdris Hoca İktisada Giriş dersine yukarıdaki soru ile başlıyor. Sınıf dolu. Bizler, çoğu İstanbul dışından olmak üzere, lise havasından henüz kurtulamamış öğrenciler not tutmak üzere kalemlere sarılırken, daha ilk derslerden birinde İdris Hoca'nın bu sorusu ile karşılaşınca, sınıf tüm dikkatini kürsüde kısa gezintiler yapan, arada bir kürsüdeki bir bardak sudan yudumlayan, dakikalar ilerledikçe de coşkusu artan kişiye yöneltti.

Kısa bir sessizlik ortamı oluşmuştu ki hoca kendi sorusunu kendisi yanıtladı. "Evet" diyordu, "sizin olanaklarınıza onlar da kavuşmuş olsalardı pekalâ buralara gelebilirlerdi."

İdris Hoca ile uzaktan tanışmam böyle oldu. Aslında demek istediği belli idi. Eğitimde fırsat eşitliğine daha doğrusu eşitsizliğine değiniyordu ama kendisine özgü yöntemi ile İktisada Giriş dersine daha başlangıçta bir soru sorarak ve dolayısıyle birtakım soruları da beraberinde sordurtarak başlıyordu.

Böylece, yalnızca İngiliz Lordları gibi şık giyimi ve gravatının alışılmıştan daha kalın bağlanmış olmasıyla değil, anlatım biçimiyle de öğrencilerin ilgisini çekebilmeyi ilk günlerde başarabilmişti.

Bu şekilde başlayan derslerin sonradan hiçbirisini kaçırmadım.

Sezebildiğim kadarıyla İdris Hoca'nın hocalık ve insanlık nitelikleri, olayların ayrıntıları ile uğraşmak değil özüne inme üzerine inşa edilmiştir. Bunu yaparken de ya doğrudan ders ve nasihat vererek dinleyenlerine sesleniyor veya politik iktisadın kendi deyimiyle "tahlil aletleri"ni kullanıyordu.

Örneğin, birinci sınıf öğrencilerine, eğer banka memuru kalmak istemiyorlarsa İktisat Fakültesi'ni bitirmenin yetmiyeceğini, matematik ve dil öğrenmenin de gerekli olduğunu söylüyor, eğer sorun toplumun bütününü ilgilendiriyorsa o zaman işin temel nedenlerine inerek ilginç değerlendirmeler yapıyordu.

Dikkatimi çeken nokta, derslerinde ekonomi biliminin teknik ayrıntılarını anlatırken biraz zorlanan hoca bir açıkoturumda konuşurken veya gündelik bir yayın organında yazarken inanılmaz derecede açık ve akıcı olabiliyordu. İşte bunlar da anımsayabildiklerim.

1961 Anayasası'nın kabulünden sonra gelişen demokratik ortamda düzenlenen açık oturumlardan birindeyiz. Yer Marmara Sineması'nın (Beyazıt'ta) bulunduğu bina. Açık oturuma o dönemde ve şimdi söz ve yazılarıyla ülkemizde özgürlükçü bir ortamın oluşturulmasına önemli katkıları olmuş birçok gazeteci, yazar, bilim adamı vs. çağrılı.

Konuşma sırası İdris Hoca'ya geldiğinde; "geçenlerde bir general bu ülke ne çekti ise keçi sakallılardan çekmiştir "dedi; "bana göre olayın tanısı (teşhisi) öyle değildir. Bu memleket aslında ne çekti ise zavallı keçi sakallılardan değil, söz konusu keçi sakallıların sakalından tutanlardan çekmiştir" demiş ve hem konuşma biçimi ve hem de soruna bakış açısı ile çok alkış toplamıştı.

Yine yazılar yazdığı **Akşam** Gazetesi'nde ki bilindiği gibi bu gazetede çıkan bazı makaleleri sonradan iyi bilinen yapıtı **Düzenin**

Yabancılaşması-Batılaşma, için önemli ölçüde malzeme oluşturmuştur, bilimsel gerçekleri kısa vadeli politik hesaplarla çarpıtmaya kalkan dönemin bir bakanını ima ederek enflasyonla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştı:

"Enflasyon bir ülkede fiyatların yaygın bir biçimde sürekli olarak artması demektir. Bu bilimsel bir tanımdır. Bakan olmak kimseye bu tanımı değiştirme ayrıcalığı veremez."

İdris Hoca son sınıfta, 1966'da İktisadi Analiz dersimize geldi. Birinci sınıfta iken bize karşı olan mesafeli tutumu biraz yumuşamış gibiydi. Ayrıca derslerinde seyrek de olsa İngiltere'de bulunduğu sırada yaptığı gözlemlerden örnekler veriyor ve biraz da felsefe katkılı derslerini renklendiriyordu. Örneğin, "Londra'da Times Nehri kıyılarında samimi pozda genç çiftler görürsünüz; ancak, bizdekinin aksine, orada kimse onları rahatsız etmez "demiş ve böylece çağdaş bir toplumda olması gereken özelliklerden birini gündeme getirmiştir.

Ne var ki 1962-66 yılları arasındaki öğrencilik yıllarımda İdris Hoca ile bir kez olsun görüşüp konuşmak kısmet olmamıştı. İlişki yalnızca hoca-öğrenci ilişkisi idi.

O'nu asıl yakından tanımam ve eski hoca-öğrenci ilişkisinin bir anlamda bir dostluğa dönüşmesi, Paris'te, doktora öğrencisi iken bir rastlantı sonucu olmuştur.

1974 yılının yaz mevsimiydi. Kendisi araştırma yapmak üzere Londra'da bulunuyordu. Çalışmasının bir kısmını gerçekleştirmek üzere birkaç haftalığına Paris'e gelmişti. O sıralarda rahmetli hocam Prof.C.O.Tütengil, eşi Şükriye Tütengil ve kızı Deniz de oradaydılar. Cavit Hoca bir gün bana İdris Hoca'nın da Paris'te bulunduğunu, istersem bir akşam birlikte olabileceğimizi söyledi: Gayet tabii büyük bir memnuniyetle kabul ettim. Paris'in öğrenci semti Quartier Latin'de bir kahvede buluştuğumuzda kendisine beni anımsayıp anımsayamadığını sordum; "Gayet tabii efendim, anımsamaz olur muyum? Öğrenci iken gözlük takmıyordunuz, ayrıca saçlarınız da şimdikinden daha çoktu galiba" diye yanıt verdi. Öğrencileri ile pek de yakından ilgilenmeyen izlenimi veren

İdris Hoca'dan söylediklerini duyunca doğrusu şaşırdım. Demek ki İdris Hoca gerekli zaman ve mekanda birlikte olduğu kişilerle biraz samimi olabiliyordu. Bu davranışından güç alarak kendilerini Tütengil Hoca ile birlikte kaldığım küçük öğrenci evime çağırdım. Mütevazı öğrenci sofrasını donatmak için alabildiklerimin bütçemi zorlayacağını düşünerek kibarca "teşekkür ederiz ama bu kadarı biraz fazla olmuş" dedi.

Şu var ki yakından tanıyınca da, samimi olunca da İdris Hoca, kişilik olarak, karşısındaki insanı konuşurken dikkatli ve ölçülü olmaya sanki davet ediyordu.

Zaten kendisi, benim izlenimlerime göre, ölçülü, mesafeli, kibar ve biraz da galiba içine kapalı bir insandı.

Eski bir öğrencisi olmama karşın bana hep siz diye veya efendim diye hitap ediyordu. Keza bir kişi hakkındaki görüşlerini belirtirken de, eğer yargısı olumlu ise "efendim filancayı tanıyorum ölçülü birine benziyor" gibi değerlendirmeler yapıyordu. Birlikte olduğumuz sıralarda, birşey önerildiğinde hep "efendim siz nasıl isterseniz" diyor ama özel tercihini de sonunda nazikçe belirtiyordu.

Buluşmalarımızın birinde, Sen Nehri kıyılarında oturacağımız kahveyi seçerken "siz bilirsiniz ama ben şuraya oturmayı isterim böylece biraz su görmüş oluruz" demişti. Anladım ki kendisi denizi ve suyu seviyordu. Herhalde bu nedenden olacak adalardan birine yerleşmişti.

İdris Hoca az ama öz konuşuyordu. Konuşmaları tıpkı rahmetli Tütengil Hoca'nınkiler gibi yine ders verir veya samimi uyarılarda bulunur gibiydi.

Yine bir gün odamda bulunduğu sırada kütüphanemdeki Osmanlı Ekonomi ve Maliyesi ile ilgili eski bazı kitaplar gözüne ilişmişti. Kendisine Paris'te tarihi kitaplar satılan bizim İstanbul'daki sahaflar çarşısına benzer bir yer olduğunu isterse oraya gidebileceğimizi önermiştim.

Bunun üzerine "efendim Paris gibi bir yere her zaman yolumuz düşmüyor sahaflar nasıl olsa bizde de var. Açıkcası buradaki

çalışma dışı günlerimi daha değişik değerlendirmek isterim "diyerek klasik müzik plakları ile ilgilendiğini söyleyince plakçıları dolaştık.

Anladım ki İdris Hoca çalışmanın yanısıra yaşamasını da seviyordu. Gözlemlerime göre İdris Hoca'nın sanki ekonomi ve politika ile bütünleşmiş bir hali vardı. Sohbet veya küçük gezintiler sırasında görülen veya konuşulanlarla ilgili bir yorum mutlaka yapıyordu.

Yine bir gün Paris'in ünlü Luxembourg Parkı'nda dolaşırken yeni teknoloji cam ve aliminyumla yapılan ve senato binasının yakınında yükselen bir iş hanını göstererek "bu inşaata burada ne gerek var sanki. Güzelim tarihi senato binasının görünümünü bozuyor" diye söylendiğimde yorumu hazırdı: "efendim doğru söylüyorsunuz ama ne yazık ki bu kapitalizm. Rant da onun bir parçası. Rant oldukça o yapılar da, güzellikleri çirkinleştirme pahasına yükselecektir".

Önce de değindiğim gibi, İdris Hoca toplumbilimlere ilişkin sorunların kökenlerine inmeye çalışıyordu, yorumlarında nedenlerle sonuçların birbirine karıştırılmamasına büyük özen gösteriyordu.

Özellikle azgelişmişlik ve Türkiye'nin sorunlarına dönük sohbetlerde bu alandaki titizliği daha da belirginleşiyordu.

Nitekim isteği üzerine benim doktora çalışmamla ilgili kendisine aktardığım sözlü bilgileri dikkatle dinledikten sonra, izleyen çalışmalarımda bana gerçekten kılavuzluk eden uyarılarda bulunmuş ve şunları söylemişti: "efendim gayet tabii buradaki tez hocanız size gerekeni söyleyecektir. Benim yöntemim ve tavsiyem şu Osmanlı üretim biçimi hakkında bilgi sahibi olmadan, bizi, niçin feodal yapıdan kapitalist aşamaya geçemediğimize ilişkin son bulguları ve tartışmaları inceleyip değerlendirmeden günümüzün sorunları üzerine birşey yazarsanız bu olmaz.

Dediklerimi yapmadan da belki doktoranızı alırsınız ama, o zaman yazdıklarınız havada kalır. Ben ülkemizde elimden geldiğince bunları yazıp-söylüyorum. Ne yazık ki, yöntemin önemini kolay

kolay kimseye anlatamıyorum. Bari buralarda okuma olanağına kavuşmuş olan veya olmayan siz genç arkadaşlar bize destek olun".

Kuşkusuz bunları söyleyen İdris Hoca engin bir tarih bilgisine sahipti. Öyle ki tarihi bilgileri yalnızca kendi uzmanlık alanı ekonomi ile sınırlı kalmıyor toplumsal ve siyasal tarihi de kapsayabiliyordu. Anladığım kadarıyla aydın kesim veya sorumluların tarih alanındaki bilgisizliklerini kolay kolay affetmiyordu. Gerçekten yine bir akşam üzeri buluştuğumuzda bu türden bir olay yüzünden canı sıkılmış gibiydi. Ne olduğunu sorduğumda: "efendim bizim temsilcilikten geliyorum, (galiba turizm ateşeliği veya öğrenci müfettişliğine uğramıştı) elime bir tanıtma broşürü verdiler merak edip inceledim. Yazılanlar yanlışlarla dolu. Cavit Bey "filanca" padişahın yakını "falanca" (N.B.) değil midir? Acaba ben mi yanılıyorum?" Tütengil Hoca da kendisini destekleyince, "oysa onlar neler yazmışlar. Sıkılmadan bu uyduruk şeyi benim elime de tutuşturdular" diye olayı anlatmış ve "bu kadarı da olmaz" demişti.

İdris Hoca Paris'te iken Kıbrıs Barış Harekatı yeni gerçekleştirilmişti. Tartışmalar Fransız basın radyo ve televizyonunda aralıksız sürerken, kendisi Kıbrıs'ın tarihi hakkında oldukça geniş bilgiler veriyor ve Fransızcayı da rahatlıkla kullanabilmesine karşın benden yazılanları kısaca özetlememi istiyordu.

Ardından da Kıbrıs'ın geleceğinin sanki bugünlerdeki gibi olacağına ilişkin kehanette bulunurcasına şu yorumu yapıyordu: "Kıbrıs'a çıkarma yapmak iyi de asıl sorun ondan sonra çıkacaktır. Batı önyargılı. Olayın aslını da kimse kendini yorup öğrenmek istemez. Bakınız ben burada her gün iki gazete alıyorum. Bir Fransız veya İngiliz'in günde iki gazete okuyacağını sanmam. O nedenle bizim siyasal iktidarlar Batı'da harekatın gerekçelerini anlatmakta güçlük çekeceklerdir".

Bunları söyleyen İdris Hoca işi yine ekonomiye götürerek, hele Fransa'da güçlüğün daha çok olacağını, zira Fransızların çoktandır Türkiye'de hiçbir ihale kazanamadığını öne sürerek olayların sonraki gelişimine ışık tutuyordu.

Birlikte olmamızın bende bıraktığı izlenimlere göre, önüne çıkartılan türlü-çeşitli güçlüklere karşın İdris Hoca işini seviyor ve ciddiye alıyordu. Bu niteliğinden ötürü, rahmetli Prof.Seha L. Meray'ın "işini önemseyip kendini önemsemeyen "insan sınıfına O'nu rahatlıkla katabiliriz. Bilim adamlığını ve hocalığı bir kazanç için yaptığını da doğal olarak söyleyemeyiz.

Çok iyi anımsıyorum. 1963 yılı Nisan veya Mayıs aylarından biri idi. Birinci sınıf öğrencileri bizler için, sonradan yanılmıyorsam İktisat İlkeleri Üzerine adlı yapıtına malzeme oluşturacak olan, ders notları çıkarmıştı.Bunu kürsüden haber verirken, öğrencilere fiyatın bütünüyle kendisi dışındaki yetkililerce saptandığını, olabildiğince düşük tutulmasını önerdiğini, bundan bir kazanç beklemediğini, ama gene de bedelini ödeyip alamayacak var ise kendisine başvurduklarında onların ders notlarını ücretsiz alabilmeleri için elinden geleni yapmaya çalışacağını söylemiş ve bu örnek davranışı tüm sınıfı oldukça duygulandırmıştı.

Benzer şekilde Paris'te iken kendisine başka okullara veya özel okullara da derse gidip gitmediğini sorduğumda şu düşündürücü yanıtı vermişti: "Ek ders önerisi gelmedi diyemem. Hatta, Umumi İktisat ve İktisadi Doktrinler Tarihi kürsüsünde olmama karşın benden bütçe dersi vermemi isteyenler bile olmuştur. İşin gayriciddiliği zaten istenen şeyden belli. Olmaz öyle şey deyip geri çevirdim. Yalnız Hukuk Fakültesi'nde dersim var. Bu ise zorunlu bir görev, zira oradaki arkadaşlar da bizim fakültede ders veriyorlar.

İlke olarak ben enerjimin ve mesaimin tamamını kendi fakültemize vermekten yanayım ve öyle yapıyorum"

Böylece İdris Hoca, varlıklı bir insan olmamasına karşın, ne kadar tutarlı olduğunu ve dürüst davrandığını kanıtlamış oluyordu. O'nun dürüstlüğü öylesine sağlamdı ki, bir yakın arkadaşım bir gün, hocaya çeşitli yönlerden karşı olan bir meslekdaşımın "İdris Bey'i her yönden eleştirebilirim. Ancak dürüstlüğüne ne bir şey diyebilirim ne de dedirtirim" diye görüş beyan ettiğini bana aktarmıştır.

İdris Hoca amacı olan bir insandı ve bu amaca da tutarlı davranışlarla ulaşmak istiyordu. Kendisi ile Paris'te, birkaç hafta gibi kısa bir sürede kalan anılar ve az ama öz konuşmalarından kapabildiklerim, yazabildiklerim bu kadar.

Kendisi ile yurda döndükten sonra 1976'da bir kez İstanbul Üniversitesi merkez binasında karşılaştım. Ayaküstü halhatır ettik. Bir başka sefer de rahmetli Tütengil Hoca ile Profesörler evinde yemek sonrası karşılaştık. Konuşmamız yine kısa sürdü.

Daha sonra "Düzenin Yabancılaşması"na "Düzenin Acımasızlaşması" eklenince 1402 kıyımı gündeme geldi. Bu kıyım O'nu yalnızca mesaisinin tamamını değil, aynı zamanda gençliğini ve sağlığını da uğruna hasrettiği İktisat Fakültesi'nden, meslek yaşamının en olgun döneminde ayırınca çok üzüldüm.

Yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamayarak yaşama gözlerini yumduğunu duyunca ise bir yakınımı kaybetmişcesine yıkıldım. Ne yazık ki, ne hasta yatağında ziyaret edebildim, ne de cenazesine katılabildim. Yazabildiklerim de gösteriyor ki, bu "insan bir insan", öğrencisi olan benim gözümde aynı zamanda örnek ve erdemli bir hoca.

Eşi Meral Küçükömer'in nazik bir şekilde haberdar etmesi üzerine, özetlemeye çalıştığım gözlem ve anılarımı, bir süre önce aramızdan ayrılan bir başka aydın kişinin ardından yazılanlardan esinlenerek aşağıdaki satırlarla bitirmek isterim:

"İdris Hoca'yı bilenler erdemini söylesin
Küçükömer Kuluna Tanrı rahmet eylesin".

M. KAYA CANPOLAT

İdris Küçükömer Sorusu

Bir gün Tolstoy'un evinden çıkarken Çehov'un "- Büyük bilgeler generallerden daha despot oluyor" diye yakındığı söylenir.

İdris Küçükömer'i yakından tanıyanlar bilgelik soyundan böyle işaretlere kaç kez tanık olduklarını hemen anımsamalıdırlar.

İnançlarından hiç ödün vermeyen temel çizgilerinden birini açıklamak için bu örneği seçmekte bir sakınca görmüyorum.

Kaldı ki zaman zaman birlikte olduğu arkadaşlarının kendisinden ancak kaçarak kurtulabileceklerini "bir çok kez yinelerken bu gerçeği bizzat doğrulamış olmuyor muydu?

Köken olarak yoksul bir taşra ailesinin zeki, çalışkan evlatlarından biri. Ancak okuyarak bir başka çizgi'de ilerleyebileceği önceden belli olanlardan. Taşra değerleri ile yoğrulmuş bir çocukluktan ve bu arada doğu değerlerinin çoğundan kopması pahasına hazırlanmış bir eğitimden geçmek üzere yola çıkacaktır. Hem de eğitim giderlerini de emeği ile kendisi sağlamak koşulu ile. Bunun için hırslı ve olağanüstü bir çaba içindedir.

Kopmayı sağlamaya yetmemişse ilk orta, lise ve askerlikten sonra batıya öykünmenin üst eğitim kurumuna dönüştürülmüş üniversite'de yüksek eğitim. Bir batı dilini de hakkı ile öğrenerek üniversite'de öğretim üyeliği, aşama aşama bilimsel kariyerler ve kariyerlere uygun kisveleri ile tam bir batıcı olmasına ve bütün bu koşullandırmalara rağmen örneği gösterilemeyen bir sezgi gücü ve cesaretle yeniden doğu kültürü değerlerine el atabilmek.

Yapayalnız bırakılacağını bile bile seçmek ve üstüne üstüne gitmek...

Bilim adamı. Politika adamı ve kültür adamı olarak batı öykünmeciliğine teslim olmuş ne kadar kurum ve kişi varsa ve özellikle de ilerici misyon sahibi olduğuna inandırılmış ve soru sormayı tümden bırakmış olanlarca dışlanmak, itilmek, suçlanmak...

Önce dışlanmayı ve suçlanmayı göze alarak sonra tek başına bu saldırıları göğüsleyerek toplumumuz için özgeçmişinden sağlam dayanaklar aramak. Böyle dayanakların var olduğunu ve sıçrama yapabilmek için kesinlikle bunlara gerek bulunduğunu inatla savunmak, araştırmalarını yılmadan sürdürmek, bu uğurda sonuna kadar direnmek hem batının hem de doğunun üzerinde "çağdaş kahramanlık" diye birleşebildiği kavram değil de nedir?

Araştırmalarını, derinliğine bir yandan İbni Rüşd'e kadar indirirken bir yandan da insanımızın kendi doğası ile sosyal yapısı arasındaki ilişkiye ve genlerle taşınmış yetenek ve alışkanlıklara kadar ilerletmiş ve soruları sormaya hiç ara vermemiştir. Doğu toplumlarının "iktidarın bölünmezliği" ilkesine dayalı yapısının "sivil toplum"a geçişte batı toplumlarından farklı yöntemler gerektirebileceğini saptamış olması ve batı toplumlarında "kuvvetler ayrılığı" "hukukun üstünlüğü" gibi kavramların bireye "kişilik" kazandırırken, yine doğuda bireyin "kişilik" kazanmasının özel koşullarını araştırması, sürekli bu sorunlarla uğraşması demokrasi için ciddi araştırmalar gerektiğini ortaya koymuyor muydu?

Ancak bir aydın olarak bu sonuçlara varırken acaba kendisiyle kaç kez hesaplaşmıştı?

Küçükömer'in bu aşamaya gelmesinde kendi özgeçmişiyle hesaplaşmasının belirleyici olduğunu sanıyorum.

Taşra kökenli aydınların çoğunun bir çıkış yolu gibi görerek kolayca kapılıverdiği seçkinciliği ve hatta tepeden inmeciliği benimseyerek halkımızı tezelden kurtarmaya kalkanlar arasında bir kez O da yer almamış mıydı? Geçmişinde yaşadığı bu olay ve

farkına vardığı büyük yanlışlık onun için herkesten fazla öğretici olmuştur. Halkından ne kadar uzağa düştüğünü gördüğü için onunla bütünleşmenin bilimsel yolunu araştırmak uğruna bu kadar çaba harcamasında şaşılacak bir taraf yoktur. Ayrıca bu gerçeği öğrenmek için başka bir Mürşid'e gerek kalmamıştır.

Kaldı ki çıra ile arasaydı bile bu gerçeği öğretebilecek bir mürşid yoktu. Çünkü iki yüzyıllık batılaşma ve öz kültüründen kopma sevdası tüm kaynakları kurutmaya yetmişti.

Üstün çabalarına rağmen kendisinin de toparlayıcı bir mürşid olamaması her halde aynı kurutulan kaynaklarla ilgili olsa gerekir. Gerek batı kültürünün gerek doğu kültürünün ne kadar yozlaşmış değerleri varsa damgasını vurduğu ve insanlarını şaşkına çevirdiği başka bir toplum gösterilebilir mi?

İdris Küçükömer araştırma ve çalışmalarını başka bir ülke'de yapsa idi, bu kadar mı ürün verirdi? sormak gerekir.

Ancak bugün ülkemizde "sivil toplum" gündeme gelmiş ise ve hatta taraftarları artmış ve yoktan bir propaganda gücü kazanmış ise bu çalışmaların payını yadsımak olanaksızdır.

Gelecek yıllar içinde İdris Küçükömer'in başlattığı araştırmalar, değerlendirmeler, sonuçlar yerli yerine oturtulduğunda aydınlarımızın, işçi ve köylülerimizin önü aydınlanacak ve umutsuzluk ancak o zaman sona erebilecektir.

Soru soran insanlarımızın sayısı artacaksa bu gelişme'de onun görünür görünmez etkisi bulunacaktır.

Buna göre soru sormaya başlayan insanımızın ilk soracağı anahtar sorulardan biri de İdris Küçükömer'in nereden gelip nereye gittiğidir.

7.7.987 Büyükada Mezarlığı

SAADET DANİŞ

İ. Küçükömer'in Kızkardeşi

"Ağabeyim İdris"

Babamızı küçük yaşta kaybettik. Annemiz bizi büyütmek için durmadan didindi durdu, oğlum okusun diye elinde avucunda ne varsa harcadı.

Kardeşim küçük yaştan beri okumaya, doğaya ve eski eserlere karşı büyük bir ilgi duyardı. Giyimine de çok önem verirdi ve çok temiz giyinirdi, erkeğin bütün güzelliği kravatıdır, derdi. Genç kızlar onu Robert Taylor'a benzetirlerdi.

İlk ve ortaokulu Giresun'da liseyi Trabzon'da yatılı, fakülteyi İstanbul'da okudu.

Trabzon'da yatılı okurken ekmek vesika ile alınırdı, ben sabah erkenden ekmek kuyruğuna girer annemle benim hakkım olan yarım ekmeği alır biriktirip, iki üç günde bir ona gönderirdik. Lise son sınıfta nasıl olduysa bir dersten ikmale kalmıştı. O zamanlar vasıtalar bu kadar çok değildi, Giresun'dan Trabzon'a vapur ile gidilip gelinirdi. Sene sonunda Trabzon'dan gelen vapur limana geldi bütün yolcular ve ağabeyimle beraber okuyan arkadaşları indi O inmedi, annem ağlamaya başladı. Biz ana kız iskelede bekledik, herkes çekilip gidince vapurdan indi. Bu günkü gibi gözlerimin önünde, başına bir kasket geçirmiş gözlerinin üzerine kadar indirmişti bize bile bakmadan evin yolunu tuttu. İkmale kalmak onu çok üzmüştü. İki ay odasından çıkmadı, annem yemeğini tepsiyle önüne taşıdı. Okullar açılıp gitme zamanı gelince giderken eğer bu ikmali veremezsem sakın beni aramayın, benim

için artık Giresun yoktur dedi. Netice belli oluncaya kadar bizler çok üzüntülü günler geçirdik. Sonuç hayırlı oldu çok sevindik. Onuruna çok düşkündü, küçük yaştan beri kimseye taviz vermezdi çok ta inattı bazan inatlığımı annemden almışım der şaka yapardı.

Ders çalışırken hiç rahatsız edilmek istemezdi, odasının kapısını kapatır dış dünya ile ilgisini keser saatlerce çalışır, dersler bitmeden dışarı çıkmaz ne yer ne içerdi. O zamanlar evde elektrik yoktu, geceleri gaz lambası yanardı. Çalışma masasının üzerine akşamdan bir tas su koyar uykusu geldikçe yüzünü yıkayıp çalışmaya devam ederdi. O hep okuma ve birşeyler yapma çabası ile uğraşıp durdu zannediyorum az da olsa gayesine erişti, kendisini topluma kabul ettirdi. İlk ve orta okul sıralarında yaz tatillerini de, Giresun'un Bektaş yaylası denilen suları buz gibi çam ağaçları ile kaplı bol temiz havalı yaylaya giderdik. İki aylık tatilde İdris'in bütün günü çam ormanlarında geçer, küçük bir baltası ve ipi vardı onları alır sabah ormana gider çam ağaçlarından çam sakızı çıkarır mantar toplar, odun keser, odunları ipiyle bağlar, sırtına yüklenip akşam eve dönerdi. Yukarıda da belirttiğim gibi o doğaya aşıktı, doğaya olan sevgisi ve bağlılığı O'nu Büyükada'ya çekti. Eşi bulunmaz bir insandı yürümeyi spor ve yoga yapmayı çok severdi. Ben şayet kanser olmazsam 90 yaşına kadar yaşarım derdi. Ne yazık ki yakalandığı amansız hastalığa yenik düştü, genç yaşta göçüp gitti. Çok sevdiği çam ormanları altında ebedi istirahatına çekildi. Allah'tan dileğimiz orada bari rahat uyusun.

ABDURRAHMAN DİLİPAK
Gazeteci

Yıllanmış Bir Sohbetten

Sanırım iki yıl kadar oldu. İdris Küçükömer'le bir lokantaya gitmiş hem yemek yemiş hem konuşmuştuk... Murat Belge de vardı...

İdris Hoca ile konuşmamızı, daha sonra yayınlamak istiyordum ama olmadı. Özellikle, Hoca'nın üzerinde durduğu konu Din ve akıl çatışması ile ilgili idi. Gazali ya da İbni Rüşt ve İbni Teymiye gibi islam düşünürlerinin motivasyonları üzerinde durmuştuk..

Bir de tabi Osmanlı'nın çöküşü, Bugünki Türkiye, genel dünya sorunları..

İdris Hoca, son derece cana yakın biri.. "Düzenin Yabancılaşması" isimli eseri ile tanıyordum.. Bizim tarafta bu eser epey yankı uyandırmıştı..

Bu sohbet notlarını niye yayınlayamadım: Bir sürü sebebi var.. Çok hassas bir konu idi. Olaylar çok hızlı gelişti, bir türlü oturup çalışamadım..

Edip Günenç'e verilmiş bir sözüm vardı, İbni Teymiye Külliyatı üzerine yazmak için. Aslında konular kesişiyordu.. Ama o da olmadı..

Geçtiğimiz günlerde Yücel Yaman Bey arayınca, arayıp buldum o günki konuşma notlarını..

Ayrıntıların çoğu hafızamdan uçup gitmiş.. Aldığım notlar ise yaklaşık üç saati bulan konuşmanın tümünü kapsamıyor..

Ama oldukça önemli noktaları var bu sohbetin, bu gün bile hâlâ canlılığını ve önemini koruyan..

İzin verirseniz, İdris Hoca'nın not ettiğim tesbitlerini aktarmak istiyorum önce:

İlk tesbit: Ekonomik egemenlik çok uluslu şirketlerin eline geçmiştir. Dünya üretimi ve tüketiminin yaklaşık üçte ikisi bu çevrelerin elinde bulunmaktadır. Ve bu gücünü siyasal alanda da kullanmaktadır. Bu süreç tekelci kapitalizmin büyümesini sağlamıştır. Bu büyüme sürecinde ise "büyük balık küçük balığı yutar" gibi, dindışı bir doğallık esas prensip olarak kabul edilmiştir.. Bu da beraberinde lâ-dini bir kültür getirmiştir.

Bu güçler, hedef seçtikleri ülkeleri hem sömürüyorlar ve hem de pazar olarak kullanıyorlar.. Yani iki kere sömürüyorlar.. Tasarruflarını denetliyorlar, madenlerini, tarımlarını, işgüçlerini, kültür birikimlerini ve beyinlerini sömürüyorlar.. Ve sonuçta ürettikleri ürünü, tekrar aynı durumdaki ülke insanlarına pazarlıyorlar. .

Ve kapitülasyonlar konusu.. İdris Küçükömer'in bu konudaki tesbiti ise şöyle: Kapitülasyonlar bir lutuf değil zorunluluktu. Osmanlı, uluslararası ticareti canlandırmak ve vergi almak için böyle bir tedbire başvurma gereği duymuştu. Venedik ve Cenova ticaret yolunun değişmesi ile bütün hesaplar altüst olmuştu.

Osmanlılar sanayi devrimini gerçekleştirmede geç kalmışlardı. Devleti ayakta tutmak için bir çözüm yolu bulmak zorunda idiler. Avrupa'nın komisyoncusu olmak fikri cazip geldi. Bunun sonucu olarak ta yerli sanayi tümüyle çöktü. 1838'de imzalanan Osmanlı-İngiliz ticaret anlaşması ile yabancılara %5 gümrükle mal ithal izni tanındı. Osmanlılarla Liberal bir piyasa ekonomisi kapısı açılmış oluyordu.. 1839'da yayınlanan bir Hatt-ı Humâyun ile bu hak Ruslara da tanındı.. Yani, olay bir İngiliz müttefikliği meselesi değildi.. Tanzimat'la birlikte dış borç kapısı da aralanıyordu. 1854'de ilk kez dış borç alınıyordu. 3.3 milyon Osmanlı altını olan bu ilk borç paketini, 5.5 milyon Osmanlı altını borç paketi izledi.

Bir başka tesbit: Osmanlı Cihad kültürünün mirasıdır. Bunu laik batı yönetimine adapte etmek güç. Asker-Devlet zihniyetine sahip bir toplum yapımız var. Asya tipi, yarı despotik bir durum. Bu günümüzü hazırlayan şartlar Lale Devri'nde oluştu.. Laleciler bu günki solculara çok benziyorlar.. Boykotçu, muhalefet duyguları ağır basan yenilikçi bir akım.

Tarihteki bazı kişiler ve şartlar toplumun eseridir. Onları toplum üretmiştir.

Toplumun sosyal ve siyasal talebi otoritenin meşruiyet sınırlarını tayin eder.

Siyasi sonuçlar, tarihi usullerle gelir.

Öteden beri iki kurtarıcı akım kendi varlığım hissettirmektedir. Bunlardan biri, Batıcı/Laik akım ki İslamcının antitezidir. İkincisi Doğucu/İslamcı akım antitez olmadı: İslamcı kanat kendi içinde daha tutarlı.

Türkiye'de kapitalizmi getirmek için hiç bir kaynak imkanı olmadığı gibi iç ve dış şartlar da buna müsait değil.

Bürokratlar ve politikacılar batıyı taklit ederek, batılı anlamda bir toplum düzeni oluşturmak için, siyasal düzen oluşturmak için, hedefe hep asker desteği ile, hatta askerle gitmeye kalktı. Bu mümkün olmadı tabi. Bu arada kapitalist ideoloji de yok olma durumu ile yüzyüze geldi.

İslam batıya karşı olduğu halde, sağcılar islama dayanarak iktidar olmayı ve sonuçta batılı kalmayı, toplumu batılılaştırmayı istediler. İslamı yozlaştırarak kendi dayanaklarını yıktılar. Halbuki İslam sınıf ideolojisinin kökleşmesine engel olurken devlete sahip çıkmayı öğütlüyordu.

Şu bir tesbit: Türkiye kapitalist olmadan batılılaşamaz. Kapitalistleşmeye ise yığınla engel var.. Hatta buna batılıların kendisi engel. İslam engel.

16. Yüzyılın ikinci yarısından beri batılılaşmak için herşey yapıldı.. Hatta bu dönemde Osmanlılar batıdan bazı kurumları ithal ettiler, olmadı.

Laiklik kurumu da batı kökenli bir kavram. Laisizm, batıda, servetin kilise ve teokratik krallıklardan geri alınması için burjuvanın bir talep hakkı idi. Bu kavga bitince çatışma da bitti. Ve batıda uzlaşma süreci başladı. İslamda durum farklı. Kavram ve kurumlarda farklılık var.. Kilise ile Cami arasında bir benzerlik yok. Batıda yaşanan bir Protestanlık hareketi var.. Protestanlık feodaliteye karşı ve katolik kiliseye karşı bir burjuva ideolojisi anlamı kazandı. Dinde reform olmadan laiklik olmaz. İslamda ise bu mümkün değil.. Bu işe soyunanların, önce bu sorunu çözmeleri gerek.

Şimdi ne olacaktı? Sanayi devrimi ve kapitalistleşme sürecini yeniden yaşamak mümkün mü idi? Sanayi devriminin doğuşuna yol açan şartlar çok değişmişti. Sömürge mirası üzerine kurulu batı uygarlığında geri dönüş başlamamış mı idi? Uluslararası tekelci kapitalizm ve emperyalist amaçlar güden devletler köşeyi tutmamış mı idi, çok uluslu şirketler işlerini yoluna koymamış mı idi? Daha büyük imalat için dünya piyasasının ele geçirilmesini sağlamak amacı ile sermaye piyasası denetim altına alınmamış mı idi? Gümrük duvarları zorlanmıyor mu idi?

Şart-sonuç-şart ivmesi içinde dünya biryerlere doğru gidiyordu. Durum ne olacaktı..

Bunları konuştuk.. Aldığım notlar oldukça karışık ve kısa cümleler halinde, okuyup kağıda aktarabildiklerim bunlar..

İdris Küçükömer'le konuşmak için önceden hazırladığım notlar arasında yığınla konu var.. Daha sonra görüştüğümüzde konuşmak üzere aldığım notlar ise hayli ilginç.. Osmanlı'dan İslam Birliği'ne, Timur'dan Tanzimat'a, Emek sorunundan Batı değer yargıları ve batılılaşma macerasına kadar.. Din ve akıl ilişkisinden Tasavvuf ve tarikata, yığınla konu..

Ve en çok üzerinde durduğumuz konu, **Din** ve **Akıl**'dı.. Herhalde tekrar görüşse idik bu konu en çok üzerinde duracağımız konu olacaktı..

Din ve Akıl çelişmez mi idi, çelişirse ne olacaktı? Dine giren biri, yaşadığı hayat boyunca kazandığı, edindiği tüm bilgileri ne

yapacaktı.. Din nasıl olacaktı da bir hayatın tümünü kuşatan bir davranış bütününü denetimi altına alacaktı..

Tasavvuf ve tarikat olgusu ile buna bağlı bir yığın konu vardı.. Fıkıhçılar ve kelamcılar arasındaki ilişkiler ve itirazlar tartışılması gereken konulardı..

Belki bu konudaki düşüncelerimi, burada çok kısa olarak bir kaç cümle ile özetleyebilirim..

Din ve bilim hiç bir zaman çelişmeyecekti.. Çünkü din, yaratanın yaratılana vahyettiği, eşyanın sahibi tarafından konulan kurallardı. Bilim ise, sezgi ve akılla eşyadaki bu kuralları kavramaya çalışıyordu. Kur'an-ı Kerim daha çok insanın eşya ile ilişkisini ve kendi aralarındaki ilişkileri konu alıyor, tarihten ibret dersleri ve öğütler veriyor, ahlak dersleri veriyor ve kural koyuyordu. Bilim adamları ise, Allah'ın yarattığı eşyanın sırlarını araştırıyordu.. Bu ise aslında Allah'ın bir başka emri idi ve bu uğraş ancak Allah'ın lafzi vahyinin teyidi olabilirdi.. Eğer Kur'an-ı Kerim'deki bir ayeti yorumlayışımız, hiç bir şüphe bırakmaksızın kesin bir bilimsel sonuçla çelişiyorsa, bu durumda üzerimize düşen yorumumuzu değiştirmektir. Böylece çelişmezlik tam ve mükemmel olarak sağlanmış oluyordu.

Varlığından haber verilen bir takım şeylerin ilimle isbatlanmamış olması, onların fizik ötesi gerçekler olması ile ilgilidir. Ki bilim fizik alemdeki sünnetullahı araştırır. Onlardan başka bir konuda hüküm beklemek, ilgilendikleri bilimin gerçekleri dışına çıkar..

Bilim adamları bilerek ya da farkında olmadan Allah'ın vahyini teyidden başka birşey yapamazlar. Kuşkusuz nazariyeler bu hükmün dışında kalacaktır..

Hikmet mü'minin yitik malı olduğuna göre, hiç kimse kendi aklı ve deneyimi ile sezgisi ile bulduğu gerçekten vazgeçmeyecek, aksine onları koruyup geliştirecektir. İslam başka inanıştan insanların inançlarını ve fikirlerini de teminat altına almıştır. Yayılma döneminde, daha Dört Halife Dönemi sona ermeden doğuda Hint, İran, Çin uygarlıkları ile tanışmış, kuzeyde Bizans'a ulaşmış, batıda ise, Afrika'yı aşıp İspanya'ya varmıştı.. Bu

dönemde hemen hemen hiç bir uygarlıkla uzun süren bir çatışmaya girmedi ve onların akılları ile buldukları tüm gerçekleri alarak gözden geçirdi, tahlil etti, yanlışlarını düzeltti.. onları korudu ve geliştirdi. Halife Me'mun zamanına gelindiğinde Darul Hikme'deki kitap sayısı yüzbinleri bulmuştu ve kentte 80'e varan kütüphane vardı.. Binlerce katip geçimini kitap yazarak sağlıyordu.. Kıymetli kitapların tercümeleri altınla tartılarak alınıyordu..

Kuşkusuz akıl, hakikatin kaynağı ve ölçüsü değildir ve olamaz. Ancak akıl bizlere bir çok şeyi kavramamızı sağlar.. Aklı olmayana iman vacip olmadığı gibi, gerçek olduğunu düşündüğümüz şeyleri aklımızla kavrarız. İlim ise aklı zenginleştirir ve akla canlılık sağlar..

İslamla ilim hiç bir zaman çatışmayacaktır. Bu mümkün değildir.

İdris Hoca ile görüşmeyeli kaç yıl oldu.. Yıllar sonra o ilk görüşmenin notlarına göz atarken, kendisini özlediğimi düşünüyorum. Tekrar kendisini arayamamış olmanın sorumluluğunu taşıyorum ve bunun üzüntüsünü taşıyorum..

Gerçekten değerli bir insan İdris Küçükömer.. Gerçekten ondan gereği gibi yararlanabildik mi?.. Onun sessiz çığlığını duyabildik mi? Biz kendi sesimizi ona duyurabildik mi?..

Son bir eser üzerinde çalışıyordu. Umarım bu çalışması kısa bir sürede bize ulaşır.. Muhakkak öğreneceğimiz çok şey olacaktır eserinden..

Kendisine şifalar diliyorum.

A. HAMDİ DİNLER
Mimar

Büyük Sezgilerin Adamı

İdris Hoca, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin unutulmaz isimlerinden biri olarak, eminim ki anılarda yaşıyacaktır. Hoca hayatı boyunca dogmalardan uzak kaldı. Düşüncelerini devamlı geliştirmek, aklına takılan bir nokta için günlerce uğraş vermek, O'nun hem büyüklüğü hem de zaafıydı. Geliştirmek istediği tezleri bir türlü tamamlayamamasının nedeni de buradan kaynaklanıyordu. Düşünme yöntemine çok önem verir, Türkiye'de bir felsefe geleneği olmamasından şikayet eder, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin en zayıf noktasının burada odaklaştığını sık sık söylerdi.

İdris Hoca çok mütevazi bir kişiliğe sahipti. Kendisi ile konuşan herkesi tüm alçakgönüllülüğüyle dinler, düşüncelerini kelimeleri seçe seçe anlatmaktan usanmazdı. Ama döneklere de çok kızardı. (Kendisinden bizzat duyduğum isimleri vermek istemiyorum.) Özellikle sık sık fikir değiştirenlerin ileride sosyalist hareketin başına bela olacağını söylerdi. Nitekim ben siyasi hayatımda bu konuda da haklı olduğunu gördüm. Büyük sezgisi vardı. Bu sezginin nereden kaynaklandığını bilemiyorum ama, kişiler hakkında verdiği notlar hemen hemen doğru çıktı. Can alıcı bir örnek de, 1960'larda M.D.D. kadrolarında çok büyük saygınlığı olan Mahir Kaynak'ın M.İ.T. ajanı olduğuna ısrarla parmak basıp uyarmasıdır. Ve o zaman çok büyük tepki almıştı. Ama o hep, düşündüğü gibi yaşadı, düşündüğü gibi söyledi ve yazdı.

Maddi sıkıntılarına rağmen asla işverenlerin akıl hocalığına soyunmadı. Düzene baş eğmedi. Hak ettiği profesörlük O'na yıllarca verilmedi. 1980'den sonra 1402 sıkıyönetim kanunu ile üniversiteden uzaklaştırıldı. Bunlar O'nu yıldırmadı, ama çalışmalarını bir türlü yeterli bulmadığı için, tamamlayıp yayınlayamadığı son kitabının verdiği stres amansız bir hastalığa yakalanmasına neden oldu gibi geliyor bana.

O hep yalnız yaşadı. Çalışmalarını yalnız sürdürdü. Çünkü düşüncelerini bırakın paylaşacak, anlayacak, anlamaya çalışacak kaç kişi vardı? Umalım ki hiç değilse bundan sonra öğrettiklerinden ve bırakabildiklerinden yararlanılabilsin.

O'nu ilk defa 1960'larda üniversitedeki odasında gördüm. "Düzenin Yabancılaşması" yeni çıkmıştı. Çok uzun bir masanın arkasına oturmuş, her zamanki heyecanıyla, kitabına dair soruları cevaplıyordu. Masanın üzerinde o kadar çok kitap vardı ki, başka hiç birşeye yer yoktu. Yerler de kitap doluydu.

"Düzenin Yabancılaşması" D.P.-A.P. çizgisini sola, C.H.P. çizgisini sağa yerleştirmesiyle sol çevrelerde çok büyük eleştirilere yol açmıştı. Ama eleştiri sadece bu noktada kalmış, kitabın asıl muhtevasından söz edilmemişti. Oysa Türkiye ile kapitalist sistem arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiğini anlatan bu kitabın asıl amacı, solun mücadele stratejisinin doğru belirlenebilmesi için ezberlenmiş kalıpların dışında düşünmeye, tarihe yeniden bakıp, yeniden değerlendirmeye davet, böyle yaklaşmayı benimsetmekti. Yani alışılmışı, ezberlenmişi, kolayı, rahatı kafalarda sarsmak, tartışmaya ve düşünmeye boyut getirmekti. Bu bir başlangıç, bir denemeydi. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçişin bir panaroması çizilmişti bu kitapta. Hoca, Türkiye'nin nasıl kapitalist sistemle bütünleştiğini ve buna neden olan olayları resmi tarihin dışına çıkarak koymaya çalışmıştı.

O, T. İ. P.'e kuruluş dönemlerinde üye olmuş, Parti'de çeşitli konularda dersler vermişti. Ama ne yazık ki 1968 Kongresi'nde düşüncelerini açıklamak için verilen yarım saatlık müddet yetmemiş, bu kadar sürede sadece yöntem konusuna

değinebilmişti. Daha sonra "delegelerin konuşmamı uzatacaklarından o kadar emindim ki" diyerek bu konudan söz etmiş, böyle tarihsel bir anı, düşüncelerini tam manasıyla açıklamak fırsatı bulamadan, bu fırsat O'na orada verilmeden kaçırdığı için pek çok üzülmüştü. Oysa, o Kongre'de delegeler iki taraftan birini tutmaya çoktan karar vermiş, Kongre'de Hoca'ya bu fırsatı vermemekle, verememekle esas fırsat kaçıran onlar olmuştu.

12 Mart'ta kırk gün sandalye üzerinde sorgusu yapılan Hoca, daha sonraları **Milliyet** Gazetesi'nde, Ali Gevgilili'nin yönettiği açıkoturumlarda da yer aldı. İşverenlerle ya da onların akıl hocalığını yapan bazı üniversite hocalarıyla yaptığı tartışmalarda (ki tahlillerini unutmak mümkün mü) üretmeye, düşünmeye, düşündürmeye (tabii ki sosyalistlerin) devam etmişti.

Bu açıkoturumlardan birinde, "Cumhuriyet'in 50 Yılı" Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Prof. Tarık Zafer Tuna'ya gibi Kemalist geleneğin önde gelen kişileriyle yaptığı tartışma hiç unutulmadı. Ya da ben hiç unutamadım. 15 sene geçmesine rağmen belleğimde hâlâ eskisi gibi canlı. O tartışmada söylediği bir cümlesi eskisinden daha da fazla önemini koruyor. Özellikle Türkiye solu için. O cümle şuydu:

"Türkiye'nin tarihi zaten birgün yeniden yazılacaktır".

Görev önümüzde daha yakıcı olarak duruyor. O açıkoturumda, Hoca tarafından ilk defa ortaya atılan bir tez günümüzde araştırılması gereken bir konu olarak bekliyor. O tez de şöyle.

"Kurtuluş Savaşı antiemperyalist değildir. Yunanlılara karşı bir savaştır. Büyük sorunları olan Rusya ile İngiltere arasında zîmni bir anlaşmanın ve yumuşamanın varolduğunu öteki batılılar arasında çelişmeler bulunduğunu, hatta o sırada dünyanın bir numaralı emperyalist devleti olan İngiltere'nin kendi iç çelişkileri içinde birçok kanatların belirlendiğini ve bu kanatlardan önemli bir grubun Anadolu'da bir Türk Devleti kurulmasından yana olduğunu düşündüğüm içindir ki, bu iddiayı öne sürdüm. Konu tartışılmalı, gerçek belirlenmelidir".

Bu konuyu yazması için 1975'lerde kendisine çok ısrar ettim.

Ama, O ilgi alanını genişletmiş, daha derinlere dalmıştı. O zamanlar ben Beykoz'da, O Çubuklu'da oturuyorduk. Bazı akşamlar eve dönerken vapurda karşılaşırdık. Sohbetine doyum olmazdı. Türkiye ve dünya sorunları üzerine derin bilgisinden çok istifade ettim. Özellikle kapitalizmin SİSTEM olarak yaşamını nasıl sürdürdüğünü örnekleriyle anlattığı zamanlar, vaktin nasıl geçtiğini bir türlü anlamazdım. Vapur yolculuğunun bitmesini istemezdim. Bağımsızlık gibi kavramların günümüzdeki yerlerini o kadar canlı anlatırdı ki. O zamanlar yoğun olarak Gramschi'nin kitaplarını okuyordu. "Demokratik geleneği olmayan toplumumuzda, kitlelerin kendi hakları için niçin örgütlenemedikleri" sorununun teorik temellerini inşa etmek için tarihin derinliklerine dalmayı planlıyordu. Bu konuda ilk yazısı **Toplum ve Bilim** Dergisi'nin 1977 yazında çıkan 2 sayısında "Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Sivil Toplum"du. Çok fazla etkisi olduğunu sanmıyorum. Ama bu yazı çalışmalarının ilk meyvasıydı. Daha sonra çalışmalarını sürdürdü. Bir türlü tatmin olmayan kafası, tarih ve iktisattan başka bilim dallarına da el atmasına neden oldu. 1980'lerden sonra, Ada'daki evinde yaptığımız bir sohbette, çalışmalarının yakında biteceğini, ve kitabının çıkacağını söylüyordu.

Ölüm haberini aldığımda tam manasıyla şaşkına döndüm. Sağlam, sıhhatli, yakışıklı hali gözümden bir türlü gitmedi. Tam verimli olacağı zaman, yakalandığı amansız hastalık, O'nu bizden almış götürmüştü. Sosyalist hareket ise O'nun çalışmalarının meyvasını alamamıştı.

Kitabın bu boşluğu bir parça doldurması dileğiyle.

SENCER DİVİTÇİOĞLU
Prof. Dr., İktisat Fakültesi

Ya da "Paşa" ve Bilim*

KÜLTÜREL çevremizle belirlenen yorumlarımız özneldir. Ama, bu nitelik gözlemlenen olgunun nesnelliğine gölge düşürmez. Üniforması içinde bir "paşa" ya "toplumun özgül koşullarına göre ortaya çıkmış, askeri-sivil otoriteyi temsil eden bir simge" olarak bakabileceğimiz gibi, aynı paşaya bir Avustralya yerlisi"süslü giysili bir adam" olarak bakabilir**. Aslında, *doğru* veya *yanlış* olan yargılar "paşa" gerçeğini yadsıtmaz; çünkü, fiilen ortalıktadır. Ne ki, ancak bu doğrular ve yanlışlar sayesinde gerçeğe doğru yönelebiliriz. Bu, bilimdeki değişmedir.

İdris de bu görüşle pusatlanmış olarak işe girişti. O kadar ki, bütün çalışmalarının belkemiğini oluşturan, kullandığı marxist kavramların karşısına bile, anti-anti-marxist (deyim, J. Robinson'undur) bir analizle çıkmayı göze aldı; oralarda oyalanmayıp, doğru olarak belleneni aşmak için...

İdris'in, üretim güçleri, üretim ilişkileri ve artık (ürün, değer) gibi marxist, aletleri kullanmasına rağmen, gerek Orta-çağ Türk (men) göçebe (Küçükömer 1977), gerek Osmanlı "Asya Üretim Tarzı" (Küçükömer 1969), gerekse Türkiye Cumhuriyeti sosyal kuruluşlarını incelerken hiç bir surette ortodoks marxist "tarihin evrim yasalarına" iltifat etmediği bilinmektedir. Ona göre, örneğin,

---

* (1987), **Tarih ve Toplum**, sayı 44.

** İdris'in düşüncelerini daha iyi yansıtacağına inandığım için, H.Pulnam'dan alınan bu eğretilemede polis yerine "paşa" kullandım.

göçebe üretim tarzında maddenin (ordunun) orduyla (maddeyle), AÜT halinde maddenin (ideoloji/devletin) ideoloji/devletle (maddeyle) ilişki içinde oluşu,-genellikle, Marx'ın tarihsel maddecilik öğretisi uyarınca kabul edilen üretim güçlerinin üretim ilişkileri üzerinde, bunların da sırasınca, sosyal kuruluş üzerinde başatlığı varsayımını ve böylece, bütün toplumlar için teleolojik olarak maddenin devinmesiyle belirlenen tek bir tarihsel gelişme yolağının olacağı sonucunu çürütebilir. Yine ona göre; ortodoks marxist teorinin aksine, üretim güçleri, üretim ilişkileri ve üst yapı kurumları (ideoloji, devlet) arasındaki elemanların arabağıntıları, bir bütün içinde tersinir olarak eklemlendiğinden, her bir elemanın görece etkisinin yoğunluğuna göre, sosyal matris bellibir biçim alır ve böylece toplumda üretim güçlerinin özerk belirleyici rolü ortadan kalkar. Hemen işaret edeyim ki, İdris'in kurduğu bu hayali matris statik değildir. Doğrudur, Osmanlı toplumunda ilerlemeler yoktur. Ama, bu demek değildir ki, toplum kesinkes durağandır. Hayır, o battal bir süreç içinde devinir; ancak yekinerek.

Oldukça cüretkar çıkışlarda bulunmuş olsa bile, buraya kadar hiç kimse, İdris'i anti-marxizmle itham edemez. Bugünlerde herkes biliyor ki, Marx da **Grundrisse** (1967) içinde kapitalizm-öncesi toplumları incelerken bu tür bir analizle sorunlara yaklaşmıştı.

İdris'in tartışıklı olması asıl bundan sonra başlar. Bilim dünyasına *anarşik* (Fayerabend 1980) varsayımlar atarak, teorik düzeyde, Osmanlı sosyal kuruluşunun bilinen sınıfsal yapısını allak-bullak ettikten sonra. Bu anarşik varsayımlar şunlardır; i) Osmanlı toplumunda 18. yüzyıla kadar süregelmiş ve iktisadi kertede gerçekleşmiş olan, toprak mülkiyetinin biricik sahibi sultanla, sarayda kümelenmiş ülema ve askerden (kapıkulları) oluşan sömüren sınıf ile doğrudan üretici olan reaya sömürülen sınıfı arasındaki zıtlık, 18. yüzyıldan sonra yerini bu sefer, ideoloji kertesinde gerçekleşen, batılı laik bürokrat sınıfla, yeniçeri-esnaf-ülema birleşmesinden doğan halk sınıfı arasındaki zıtlığa bırakmıştı. Neden? Çünkü; ii) kendisi de bir kapıkulu olan Damat İbrahim Paşa *yenilik*, daha doğrusu *batılaşma* hareketini başlattığı

tarihten itibaren, "bürokratik (sivil-subay) laik, güya ilerici sayılmış, emperyalizm kıskacı içinde bürokratların oyunuyla içine kapanan islamcı-doğucu kamp ise gerici (mürteci) kabul edilmiştir." (ibid: 84) ve ; iii) Analizin çağdaş Türk toplumundaki izdüşümü halinde bile, ilerici ve solcu geçinen aydın-bürokrat-subay öbeği aslında gerici ve sağcı, gerici ve sağcı gibi görünen halk ise aslen ilerici ve solcudur. Bu sonuncu varsayım gerçek *coup de grâce*'dır.

Böyle bir yaklaşımın "fincancı katırlarını ürkütmesi" beklenirdi. Nitekim, öyle oldu. Gericiyken ilerici, sağcıyken solcu olarak yorumlanan halktan pek bir ses-seda çıkmadı ama, ilericiyken gerici, solcuyken de sağcı olarak tanımlanan aydın-bürokrat-subay öbeğinin bir bölüğü sadece üçüncü varsayıma karşı ateş püskürdüler. Birinci ve ikinci varsayımları irdeleyip eleştirmek ise onların görevi değildi; *resmi ideolojilerinde* "özerk aydın" kavramı olmadığından...

Ben kendi hesabıma, hem pozitif, hem de sosyal bilimlerin "anarşik" varsayımlarla ilerlediğine inanırım. "Ne kadar eski ve abes olursa olsun bilgilerimizi yenilemiyecek hiç bir fikir yoktur", diyor P.Feyerabend (op.cilt: 7). İdris'in de bazı varsayımları anarşik olabilir ama, kurduğu teorinin Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti toplumlarını anlama sürecine ciddi bir katkıda bulunduğundan eminim. "Paşa" örneği unutulmasın. Onun hakkında da eski veya abes teoriler ileri sürerek, gerçeğini daha sağlam yakalama imkânını elde edebiliriz. Bu, bilimsel miskinliğin defedilmesi ve bilimden beklenilen değişmenin gerçekleşmesi demektir. İşte, İdris Küçükömer bu işi başarmış bir bilim adamıdır. Ve arkadaşımdır.

b. YA DA DUPUİT Mİ, DELİ DUMRUL MU?*

F.A.Hayek (1978) iki tür iktisat hocası vardır diyor: konunun ustaları ve şaşırtıcılar. Birinci öbektekiler konulara tam hâkimdirler, bütün teorileri bilirler ve onlara göre kendilerine yöneltilen soruları tutarlı bir biçimde yanıtlarlar; E. Von Böhm-Bawerk ile J. Viner

* (1987) **İktisat Dergisi**, sayı 274

gibi... İkinci öbektekiler ise, konular hakkında yerleşmiş formül ve iddiaları kullanarak kolayca sonuca erişemezler. Onlar daha çok, kendi yorumları çerçevesinde soruları çözmeye çalışırlar; von Wieser, F.H. Knight ve kendisi gibi... "Konunun ustaları"nın kafası, eşyaları hep düzenli duran bir odaya benzer, "şaşırtıcılar"ın kafaları ise eşyaları dağınık, fakat her seferinde düzene sokulmaya hazır bir odaya... Galiba, İdris'in kafası bu sonuncularınkini andırıyordu.

Bu odayı iyi tanıyorum. Koskoca bir masada çalışırdı. Üzeri kitap, dergi, gazete ve tozla karmakarışıktı. Kitaplar arasında, Hobbes'u, Chomsky'i, İbn Kemal'i, Robbins'i, Eflatun'u, Marx'ı, Lévi-Strauss'u ve Prof Dr. F. Ergin'i (!) bulabilirdiniz. Onunla konuştukça da bu kadar çeşitli ve de dağınık kitabı kafasının içinde nasıl bir düzenle yerleştirmiş olduğuna hayran kalırdınız. Buna karşılık, onu ilk kez dinleyen İktisat Fakültesi öğrencilerinin şaşırdıklarını biliyorum. Ondan okumuş olan bütün "iyi" öğrenciler aynı şeyi söyleyeceklerdir. Miskin bilimin mıymıy dersleri arkasından İdris'in sunduğu felsefe, metodoloji, tarih ve iktisat alaşımı ebemkuşağı misali genç dimağları renklendirir, onları afallatırdı. Neden bahsettiğini tam olarak anlayamazlardı ama, sosyal bilimin de ne olduğunu sezinleyen sezinlerdi. Bu, bence harikulade bir şeydi: Zira, sadece Dupuit'yi anlamaktansa, hem onu, hem de Deli Dumrul'u birlikte sezinlemenin yeğ olduğuna çoktan karar vermiştim*.

İdris'in iktisat bilimi metodolojisine çoklu-düzey- de yaklaşımı ***İktisat İlkelerine Yeniden Bakış*** *(1972)* kitabında açıkça görülür. Bunu vurgulamak üzere, *Giriş* bölümündeki düşüncelerini kısaca özetliyorum:

Evrende bir noktanın öbürüne, öbürünün de berikine göre yerleri değişken olduğundan, devinme/uzaklık oynak bir bütünlük içinde meydana gelir. Bu bakımdan, iki nokta arasındaki uzaklık mutlak olmayıp nisbîdir. İnsan da maddi devinmenin özgül bir türü

* Dupuit'ye göre bireyin köprüden geçişinin marjinal faydası, ondan alınacak bacı belirlerken, Deli Dumrul'a göre, birey köprüden geçse de, geçmese de baç ödemeye mecbur kalacaktır.

olduğundan, o ve toplum karşılıklı ilişkiler içinde bütünleşir. Bu bütünleşmenin temelinde insanın biyolojik ve sosyal yeniden-üretimi olgusu yatar. Ne ki, bu olgunun maddi koşulları sürgit değiştiğinden, süreç içinde bütünleşme mutlak olmayıp, nisbî kertede gerçekleşir. Yani, toplumların gerek artsüremli, gerekse eşsüremli kuşatım ve koşullarında tekdüzelik ortaya çıkmaz; toplumlar birbirlerine göre farklılaşmışlardır.

Sorun böyle ortaya konulunca, toplumdaki iktisadi olguyu anlamak üzere, somut gerçeği zihin sürecinde ve soyutta yeniden kurmaya çalışan iktisat teorisini, Ortaçağ skolastikleri ile XVI. ve XVII. yüzyıl filozoflarından, *via* A.Smith, neo-klâsiklere aktarılan doğal düzen fikrine, veya bunun modern terimlerle çevirisi demek olan *denge* ve *optimizasyon* kavramlarına dayandırmak hatalı olur. Hâlâ, diyor İdris, günümüzün neo klasik iktisatçıları tıpkı Copernicus, Galileo ve Newton gibi, doğal yasaların egemen olduğu mutlak ve değişmez bir toplum düşleyip, bu kurgunun iktisat teorisini yapmaktadırlar. Oysa, zaman ve mekân içinde, toplumların bağrında farklı iktisadi ve toplumsal yeniden üretim koşulları geliştiğinden, nisbilik (belki de dengesizlik) kavramı, çağımızın pozitif bilimlerinde baş köşeye kurulduğu gibi, iktisat biliminde de yerini almalıdır*.

Böyle düşünen bir iktisat hocası ne yapar? Tabii ki, iktisat biliminin ilkelerine yeniden eğilmeyi tasarlar. İdris'in de niyeti buydu. Dört cilt olarak tasarlanıp, ancak zikrettiğim birinci cildi yayımlanan yapıtında, merkantilist, fizyokrat, A. Smith ve Ricardo okullarının kurmuş oldukları teorileri mükemmel bir iktisadi düşünce tarihi çerçevesinde (iktisadi/tarihi gerçeklerle vs. arasındaki ilişkiler) sergileyerek, iktisat bilimi alanında amacının ancak çok ufak bir bölümünü gerçekleştirmiş oldu. Fakat, bana kalırsa, kitabının yöntemle ilgili bölümü bu özetten kat kat önemlidir.

Olan oldu! Onun çağdaş iktisat teorileri (neo-klasik, keynesgil, yeni-ricardocu, marxist) hakkındaki görüşlerinden bize sadece

* İdris'in Osmanlı ve Cumhuriyet toplumlarını anlamak üzere bu görüşten yola çıktığı bilinmektedir. Bakınız: Küçükömer, İ. (1969) **Düzenin Yabancılaşması**, Ant Yayınları: İstanbul

"bütün teorilerin çürütülebilirliği" ilkesi kaldı. Bu epistemolojik yaklaşımın ilk muştucusu herhalde İdris değildir ama, savunduğu bu ilkeyle kimi çevrelerce ayaklarına *sanat (=teknik) bukağısı takılmak istenilen iktisadın* bilim kimliğini berkiterek, onun özgürce soluk almasına yardımcı oldu.

c. YA DA İBN HALDUN *versus* LOCKE*

İ. Küçükömer'in ölümünden sonra peşpeşe iki makale yazdım (1987a,b). İlkinde, onun **Düzenin Yabancılaşması** kitabındaki tersyüz edilmiş üretim kavramından hareket ederek Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti toplumlarına, ikincisinde **İktisat İlkelerine Yeniden Bakış** kitabının *giriş* bölümünden yola çıkarak iktisat metodolojisine nasıl yaklaştığını özetlemeye çalıştım. Bu arada, benim için onun görüşlerini daha da aydınlığa kavuşturacak iki olay oldu. Biri, eski ve yeni olmak üzere iki makalesinin yayımlanması (1987a,b), öteki yazdığı müsveddeler ile tutmuş olduğu notların elime geçmesi **. Bu çalışmaların hepsi (ayrılıklar ve hastalıklar dolayısıyla) benim için yeniydi. Onları **Toplum ve Bilim**'de (1977) çıkan makalesiyle birlikte okuyunca, İ. Küçükömer'in toplum, devlet ve tarih hakkındaki düşüncelerinin birdenbire daha belirgin hale geldiğini gördüm. İşte bu makale, yukarıda saydığım dört belgeden (1977; 1987a,b; A1-A16) ayıkladığım dediklere dayanarak, onun toplum/devlet/tarih savını bir model çerçevesinde toplayabilmek amacıyla yazılmıştır. Bunu yaparken ahlakî iki sorunla karşılaşacağımın bilincindeydim. Birincisi kendisiyle ilgili; acaba İ. Küçükömer, elyazmalarında geliştirdiği fikirlerini aynen yayımlar mıydı? İkincisi, bana değin;

* (1988) **Toplum ve Bilim**, sayı 40, Kış

** Bu sonuçları, Meral Küçükömer'in sevgi ve gayret dolu temize çekme çalışmalarına borçlu olduğumuzu hatırlayalım. Daktiloya çekilmiş haliyle bile bunların sökülmesi zordu (karışık üslup, tamamlanmamış cümleler, konu sapmaları, kaynakça yokluğu vs.) Buna rağmen, onunla olan dostluğum okumaları nispeten kolaylaştırdı. Elyazmaları içinde fevkalade ilginç ve dürtücü anlam, telkin ve ima taşıyan ifadeler bulunmaktadır. Ne yazık ki, bilgi ve ilgi dağarcığıma girmeyen (İbn Rüşd'ün felsefesi ve güncel Türk politikası sorunları gibi) bir sürü el yazısını bir yana bırakmak zorunda kaldım. İncelediklerim sadece, bugünlerde üzerinde çalıştığım toplum, tarih ve devlet gibi konularla ilgili olanlardır. Bunlardan yaptığım alıntıları *İ. Küçükömer Arşivi* olarak A1'den A16'ya kadar kotladım. Arşiv, Meral Küçükömer'dedir. İdris'in bütün çalışmalarını bana emanet ettiği için kendisine müteşekkirim.

acaba onun dediklerinden toparladığım model benim tarafımdan, fakat İdris-vari bir mantık işlenip kurulmuş olduğundan, görüşlerini tam olarak yansıtabilir mi?

Bu sorulara olumsuz yanıtlar verilmiş olsa bile, böyle bir işi üstlenmekten kaçınmazdım, çünkü, er geç birileri buna benzer çalışmalar yapacaktı. Arkadaşım olduğu için bu işi ben başlattım, gerisini yarın başkaları getirir. Böylece de belki, "özürümün kabahatımdan büyük olmadığı" anlaşılmış olur.

Bu koşullar altında, sunduğum çalışmanın bana değil, ona ait olduğunu söyleyebilir miyiz? Kuşkusuz "evet". Zira, bu makalede onun çalışmalarını, açıklayıcılık dışında, hiçbir şekilde, eleştirmeye kalkmadım.

İ. Küçükömer'in toplum/devlet/tarih üzerindeki görüşleri birbirinden ayrılmaz. Şundan; ona göre, toplum ta yaratıldığından beri, öndün* (*inchoate*) devleti bağrında taşır (*ilerde*). Yani, toplum ve devlet hep birbirini gerektirmiştir. Tarih ise bu birlikte oluşun taşıyıcısıdır; öyle ki, bir toplum/devlet yapısı F. Braudel'in (1969) uzun döneminden çok daha uzun ve battal dönem (tarih) içinde aynı yapıyı değiştirmeden sürdürür.

Tahmin edileceği gibi, bu kadar kapsamlı bir toplum/devlet/tarih savının modelden geçip teoriye (tarih teorisine) giden bir boyut kazanması için tarih, metodoloji, antropoloji, arkeoloji ve felsefe disiplinlerinin uyuşağında geliştirilmiş ayrıntılı bir tahlile ihtiyaç vardır. Oysa, İ. Küçükömer'in el yazmalarında irdelediği düşünceler, ancak büyük bir çalışmaya hazırlık olmak üzere kaleme aldığı soyut taslaklar halindedir. Hemen söyleyeyim ki, dağınık ve bölük-pörçük olsalar bile, bu taslaklar gerekli mantık ve yöntem tutarlılığı ile yeterli kavram ve terim araçlarıyla pusatlanmış olduğundan, İ.Küçükömer'in bakacını aydınlatacak bütün ögeleri içermektedir. Bundan dolayı, benim işim, sadece işbu taslakları tümgelimsel bir uslamayla ardarda gelen çıkarsama tabakaları

* Sözcük Orhon Türkçesiyle, Orta-Türkçede kullanılmış olduğu gibi (Clauson, G. **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkhis**, (Oxford, Claerendon Press, 1972), **Tarama ve Derleme Sözlükler**'nde de vardır. Bundan dolayı, *inchoate karşılığında kullanmakta tereddüt etmedim.*

haline getirip, bunlardan tutarlı bir model inşa etmek olmuştur.

1.1. Her toplum kalımını sağlamak üzere çok-düzeyli ilişkilerin bütünlüğü içinde kendini yeniden-üretir. İlişkilerin temelinde biyoloji ve *philogenecy* (türlerin kökeni ve evrimi) ve bunlara bağlı olarak kültürel yapı ve ontolojik gelişmeler yatar (A7b).

1.2 Yeniden-üretim bütünsel ilişkileri, kendi içinde, "dizekli* (*hierarchy*) düzenlemeleri gerektirir. İnsanoğlu önce kendi türüyle (yaşlı-genç, erkek-kadın, zayıf-kuvvetli, dost-yad), sonra da doğal çevresiyle (bolluk-kıtlık, verimli-verimsiz) ilişkilere girmeye zorunlu olduğundan ve bu ilişkiler, ister istemez, çekişmeli bir ortamda gerçekleştiğinden, sosyal dizekliliğin sebebi aslen biyolojik (A7b) olmakla beraber, sonuçta politiktir. Bu bakımdan, politika altyapıyı oluşturur (A16).

1.3. Toplumda tükel yeniden-üretim sürecinin yol açtığı dizekli düzenlemeler gerekli bir olgu ise, bağrında gelişen bio-politik kurlaşmanın** (*ranking* A7) sonucunda erkin (iktidar) ortaya çıkması kaçınılmazdır.

1.4. Toplumda erkin varlığı, bir yandan, erke sahip olan, öte yandan, erkten yoksun olan kurların varoluşlarının bir önkoşuludur. Avcı toplumlarda bile "hakimiyet ve tabiyet ilişkileri... toplum yaşamının şartıdır." (A8b)

1.5. Erke sahip olanlar, vargısal olarak, toplumsal yeniden-üretim koşullarını sağlayan mekanizmalar üzerinde de hak ve söz sahibidirler (sadece mülkiyete sahip olmak değil). Bu mekanizmaların yalnız maddi güçleri yönlendirdiği sanılmamalıdır. İdeolojik amaçlar (ve araçlar) da bu kategoriye girer. Tanım gereği bütün bu mekanizmaları edinmeden erk yoktur (A7c): erk doğmuş olduğundan dolayı tüm yeniden-üretim mekanizmaları edinilmiştir ve *vice versa*

1.6. Erkin işlevi, "dizekli düzenlemeler" gereği, toplumda farklı kurların kalımını sağlayacak sürekli tükel yeniden-üretim

* Neoloji benimdir.
** Kur; Orta-Türkçe'den, bkz. Clauson (1972). Kavram olarak katmanlaşma-*stratification*'dan farklı

koşullarını "düzenlemektir" (A7). Düzenleme süreci ya *rekabet* ya *tamamlaşma* tarzında (ortamında) gerçekleşir (A2a,b). Rekabet de , tamamlaşma da yaşamı sürdürmek için gerekli stratejik kaynakların denetimiyle yeniden-dağılımını düzenleme aracıdırlar (ki politikanın temelini oluştururlar A2b)

1.7. Her iki düzenleyici tarzın arkasında yaşanılmış (seçilmiş ya da zorlanmış) olan biyolojik hayatın yeniden-üretim koşulları yatar.

Rekabetçi tarz ancak tarımcı ve yerleşik toplumlarda ortaya çıkar (galiba, Hint-Avrupalı Batı toplumları S.D.). Burada üretici toprak sahibi çiftçi (1977:11), ülkenin siyaseten yönetildiği sitede oturur ve bir *citizen* olarak, siyasal kararlarda söz sahibi durumundadır. Bu hak, ayrıca ona, alacağı iktisadi kararlarda bir üstün-birimi tanımamasını gerektirir. Bu bakımdan, sistem rekabetçi ve mücadelecidir.

Oysa, Orta-Asya göçebe toplumlarında doğrudan üretici; çoban, sürünün yeniden-üretilmesinde toplumdan bağımsız değildir. O, sürü izleğinin, yaylak ve kışlakların saptanmasında karar sahibi olan üstün-birimden bağımsız olamayacağı gibi, göçebe-çobanlığın gerektirdiği sürekli savaş işlevinde de (sürekli savaş; çünkü; i) boylar arasındaki çatışmadan ve; ii) göçebelerle yerleşikler arasındaki haraç, talan ve ulca uğruna yapılan savaşlar) siyasi-askeri üstün-erke uymak zorundadır. Bundan dolayıdır ki, göçebe hayvancılıkta yöneticilerle yönetilenler arasında tamamlayıcı ilişkiler ortaya çıkmıştır (**ibid**).

1.8. Her iki tarzda da bio-politik erk kendisinin ve toplumsal bütünün yeniden-üretimini aksatırsa, erke başkaldıranlarca el konabilir. (A7b). Ne ki, erkin yeniden-bölüşümü dizekli düzenlemeleri etkinleştiren rekabet ya da tamamlaşma tarzlarını bozamaz. Çünkü, "her toplumda tarihin derinliklerinden gelip, değişmelere rağmen süregelen bir bio-politik yapı vardır". (1987b). Bu bir çeşit kolektif hafıza (**ibid**: 36), Boyutu geniş bir tarihi genetiktir (A13e) bu *.

* Sanki, N. Chomsky-vari (1977) toplumsal-biyolojik bir derin yapı (S.D.).

2.1. Bio-politik erkin rekabetçi düzenlenmesi halinde, toplumdaki bütün kul ve bireyler herçeşit sosyal kaynağın (politik, ekonomik ve ideolojik 1987b: 37) denetimine ve örgütlenmesine (yasama, yürütme ve yargılama; **ibid**: 36) katılarak, ülke düzeyinde ve yerel çapta, bunlar üstünde söz sahibi olmak-üstünlük kazanmak (A2b,c) amacıyla aralarında rekabete girerler ve hatta mücadeleye bile girişebilirler.

Oysa, tamamlayıcı düzenlenme halinde ancak yöneten kur ve bireyler kaynakların denetim ve örgütlenmesinde karar sahibidir. Yönetilen kur ve bireyler ise bu gibi faaliyetlere katılamaz. Zira, böyle toplumlarda politik erkin ayrışması diye bir kavram yoktur. Bu bakımdan, birbirlerine karşıt gibi gözüken kurların arasında aslen organik bir bağ (1987a: 82) kurulmuştur.

2.2. Her iki toplumdan rekabetçi olanı bireyci batı toplumlarının, tamamlayıcı olanı utru-bireyci* doğu toplumlarının tarihsel genetiğini taşımaktadır (A13e).

2.3. Greko-romen ve ondan kaynaklanan batı dünyasında erk çokluğu-düzeyde bölünmüştür. Bölünmüşlüğün ilki yasama, yürütme ve yargı olmak üzere örgütlenme düzeyindedir. İkincisi, politik, ekonomik ve ideolojik olmak üzere toplumsal işlevler düzeyindedir (S.D.). Üçüncüsü ise ülke ve bölge (yerel) düzeyindedir. Bütün bu rekabetçi, mücadeleci ve anarşik ögeleriyle bölünmüşlük Batı toplumlarının derin yapılarında yer etmiştir. Tarih devinse bile asal olan bu yapıdır. Buralarda, kurlar (giderek sınıflar) ve bireyler arasında eşitliği sağlayan simetri daima var olmuştur.

Doğuda tersinedir. Asal olan erkte tekliktir. Toplumların kurları ve bireyleri arasında eşitliği sağlayan simetri ortalıkta görünmez. Bunun yerini, çeşitli düzeylerde, asimertik bir bölünmezlik almıştır. Böyle bir yapı, ister istemez, tamamlaşmayı gerektirir (1987a: 82)

2.4. Öyle ise, Batı toplumlarındaki bütünlük çokluğa ve çeşitli düzeylerdeki özerkliğe dayanmaktadır. Toplumdaki herbir uyruğun

* Utru: Anti, bkz. Clauson (1972).

(özne=subject) varlığında düşünülen bir bütünlüktür bu.

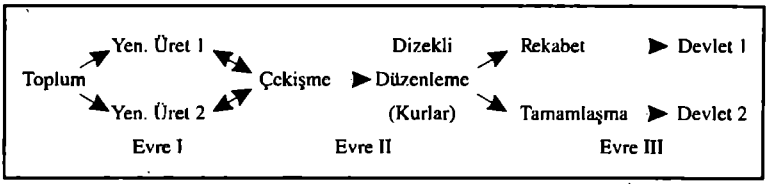
Doğu toplumlarında ise, bütünlük toplam (topyekün=*total*) anlamıyla *Bir* 'dir. Öyle ki, bu, bütün belirlenmelerin kendisinde toplandığı kendi dışında hiçbir uyruğun varlığını tanımayan üstün bir Bir'dir (1987b: 35-36).

2.5. Batı toplumlarında bölünmüşlüğe dayalı bir bütünlük vardır (sivil toplum), dedik. Bu demektir ki, bütünlük devlette yansırken, devleti yapılayan da bölünmüş erkler arasında benimsenmiş olan siyasal eşitlik ilkesidir (1987b: 36-37). Erkin bölünmüşlüğü devletin bölünmüşlüğü değil, aksine, devleti devlet yapan özelliktir. Başta ister konsül, ister kral, isterse imparator olsun, onlar ancak "eşitler arasında birincidir" Sorun, toplumda uyrukların bölünmüş erklerini yansıtacak kurum ve kurumların olup olmadığıdır. Bu kurullar komün, belediye, senato ya da konsey biçimlerinde olabilir.

Doğuda ise, hükümdar (Bir) bütün toplumun sürekliliği adına politik erk ve otoriteyi kullanır. Böyle toplumlarda, ayrışmış erk birimlerinin bir araya gelerek oluşturduğu bir devlet olmadığından toplumun tükel yeniden-üretimini sağlamakla üstün-birimin kendisinin ve ideolojisinin yeniden-üretilmesi aynı olgudur. Bu durumda, her toplumsal işlevde yasama, yürütme ve yargı erki topak (? S.D.) bir biçim alır. Erk özerkliklere ayrışmamıştır. Erkin tek sahibi toplum değil, onun adına hareket eden üst-merkezi-birimdir (1987b: 35-36); yani devlettir.

Sanırım, çeşitli makale ve el yazmalarından edindiğim bilgi ölçüsünde İ.Küçükömer'in toplum/devlet/tarih savını bir model çerçevesinde toparlayabildim. Bu model toplumları ve dolayısıyla devleti tarih içinde iki doğrusal gelişme yolağına oturttuğundan, ona Rekabetçi-Tamamlaşmalı anlamına gelmek üzere RT modeli diyeceğim. Görüldüğü gibi RT soyut, mantıksal ve tümgelimsel bir modeldir. Tahliller süresince, dönemi belirtilmeden bazen tarihe (Osmanlı ya da Batı) şöyle bir atıfta bulunulmuşsa da, genellikle tarihsel olgularla sınanmamıştır.

Şimdi, RT'yi bir ceviz kabuğuna sığdıracak kadar ufaltalım.

(Oklar gerektirmeyi, iki-yanlı oklar birbirini gerektirmeyi simgeler.)

Toplumun varlığı, onunla birlikte oluşan iki ayrı tarz yeniden-üretim sürecini (sırasıyla 1 ve 2, yerleşik-tarımcı ve göçebe-çoban toplumları verir) gerektirir. Bu süreçler, toplumdaki bireyler ya da öbekler arasındaki çekişmeleri (*conflict*) eşanlı olarak su üstüne çıkarır (Evre I). Çekişmeler sosyal yeniden-üretim sürecini aksatacağından, toplum kendi içinde bu aksaklıkları giderip, düzenleyecek erk sahibi bir kur yaratır ve böylece de düzenlemelerin dizekli bir ortamda (yöneten-örgütleyenler ile yönetilenler-örgütlendirilenler) etkinleşmesine yol açar. (EvreII). Tarihsel yaşamına tükel yeniden-üretim süreci 1 ile başlamış toplumlar sosyal çekişmelerini önlemek için rekabetçi düzenleme tarzını, tarihsel yaşamlarına tükel yeniden-üretim süreci 2 ile başlamış toplumlar ise tamamlayıcı düzenleme tarzını benimsemişlerdir. İşte, gerek Devlet 1., gerekse Devlet 2 bu denli iki ayrı tarihsel oluşmanın "genetik" ürünü olarak meydana gelmiştir. (Evre III).

Tahmin edileceği gibi RT'de aydınlığa kavuşturulması gereken bazı önemli noktalar vardır. Modeli olduğu gibi kabul edip, irdelemelerimizi sürdürelim.

a.a) RT'de tarihi başlatan toplumun kalımı için girişilen yeniden-üretim sürecidir. Bu biyoloji, siyaset, iktisat, din, akrabalık, kültür ve ideoloji gibi farklı kertelerin birbirine geçmiş olduğu bir bütündür. Bu sosyal matris içinde başat ve belirleyici olan tek öge siyasettir. Çünkü, her yeniden-üretim çekişmeleri, her çekişme dizekli düzenlemeleri ve; her düzenleme siyasal erki, yani kurları belirler. Hatta, bu kerte toplumun "derin yapısını" oluşturduğundan, iktisat gibi bir kerte dahi toplumun seçmiş olduğu düzenleme tarzını değiştiremez. Bir ülke sanayileşme sürecine girip, özel

teşebbüs ve piyasa sistemini benimsemiş olsa bile, diyelim, devletin bütüncül sultasından kurtulamaz.

a.b) Öte yandan, maddeciliği, gözlemlenen tüm sosyal görüngülerin nedenini ideaya değil de, maddeye bağlayan bir öğreti olarak alırsak, RT'nin maddeci olduğunu söyleyebiliriz. Bu saptama, modelin yeniden-üretim gibi reel ve içkin bir süreçten kaynaklanmasıyla da bellidir. Ne var ki, bu maddecilik, Marx'da olduğu gibi toplumda bağımsız değişken ve belirleyici olduğu düşünülen üretim güçlerini asal etken olarak almaz. Burada belirleyen, birbirleriyle arabağlantılı olarak bütünleşmiş bir yeniden-üretim sürecinin düzenlenmesinde etkin olan siyasal kertedir. Yani, İ.Küçükömer'in maddeciliği bir çeşit Marx'ın iktisadi maddeciliğine, Weber'in siyasi ve askeri maddeciliğinin eklenmesi gibi bir şeydir (Gerth & Mills 1952: 47).

b) Sosyal tükel yeniden-üretim süreçlerindeki iki ayrı evrilme yolağını belirleyen, aslında, *türünleri (genesis)* hakkında spekülasyona gerek duyulmayan, toplumun bir zamanlar bunlardan birini seçmiş olduğu olgusudur. O kadar.

c) Her iki toplum çeşidinin yeniden-üretim süreçlerinde bireylerle bireyler, kurlarla kurlar (ve her ikisiyle doğa) arasında çekişmeler çıkabilir. Nedeni de dediğimiz gibi, biyolojik, iktisadi, siyasi, dini ve ideolojik olabilir. Bu denli rahatsızlık ve çalkantıların toplumun kalımını örseleyeceği açıktır (ki bu durum toplumun yok oluşuna kadar varan bir sürü olumsuz gelişmeyi peşinden sürükler). Bu uslamadan dolayı, RT'nin kökeninde Hobbes'un (1971) "herkesin herkesle savaştığı hal"in yarattığı ileri sürülebilir (bilindiği gibi bu halin fiilen ortaya çıkması önemli olmayıp, düşünülmesi bile yeterlidir; **ibid**: 124).

d) "herkesin herkesle savaştığı hal" de, ya da İ.Küçükömer'in kavramlarıyla "tükel yeniden-üretim sürecinin aksadığı hal"de ortaya çıkan çekişmeler ancak bir düzenleyicinin; yani bir kurun varlığıyla yatıştırılır. Bundan böyle, toplum artık kurludur. Soru, toplumdaki dizekli kurlaşmanın devletin kuruluşunun da bir ön koşulu olup olmadığıdır.

Yanıta ipucu almak üzere İ.Küçükömer'e başvuruyorum: Ona göre; "iktidar alanı, politik ilişkilerde *belli bir düzeye* varılmakla, devlet düzeni gerçekleşir". (1977: a.b.ç).

Alıntıdan anlaşılacağı gibi, RT'ye göre toplumun devlet-li olması için "belli bir düzeye" erişmesi gerekir. Ancak RT'nin başlangıçtan beri kurlu bir yapıya sahip olduğu göz önüne getirilirse, toplumda devlet aygıtının önceli olan *erken devletin* ortaya çıkması kaçınılmaz olmayacak mıdır?

Yorum, öndün devletin nasıl tanımlandığına bağlı. Eğer onu Claessen&Skalnik (1978) gibi "kurların var olduğu, fakat aralarındaki başatlık ilişkisinin iktisadi sömürü mekanizması ile gerçekleşmediği" ya da Friéd (1967) gibi " toplumdaki birey sayısının talip olunan statülere göre pek az olduğu" durumların aygıtı olarak tanımlarsak, sanırım, İ.Küçükömer'in toplumunun ta yaradılışından beri öndün nitelikte devlet-li bir toplum olduğu anlaşılır.

e) RT'deki toplum/devlet savının, devlet teorileri konusunda "çekişme" ve "tamamlaşma" (*integration*) türü teorilerle (Apter 1968; Service 1978; Haas 1981) benzerliği su götürmez. Bilindiği gibi, çekişme teorilerinde devlet, bireyler, kurlar ve sınıflar arasındaki çekişmeleri önlemek üzere vardır. Bütünleşme= tamamlaşma teorilerinde ise devlet, değişik ideolojiler kılığına bürünmüş olsa bile, toplumun her alandaki yazgısını kendisi belirler. İlk halde, rekabetçi ve çoğulcu, ikinci halde monopolcü ve tekilci bir devletle karşı karşıyayız. Ya da bir başka deyişle, ilkinde *bireyci*, ikincisinde *bütüncül* (*holist*) bir devlet söz konusudur.

Tarihlerine yeniden-üretim-1 ile başlayıp, Devlet-1'i kuran (rekabetçi) toplumlar hakkında ileri sürülen devlet teorisinin Hobbes'dan (**op.cit**) yola çıkıp Locke'da (1984) özel mülkiyetin kutsallığı Rousseau'da (1983) "toplumsal sözleşmede" bireylerin siyasal eşitliği, Smith'de (1935) iktisadi karar birimlerinin özgürlüğü ve rekabetin serbestliği ilkelerini kapsayarak günümüzün "sivil toplum" kavramına kadar gelişip, mükemmelleştiğini biliyoruz. Hemen işaret edeyim ki, ancak bu kavram yardımıyla

Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya gibi "Batı" ülkelerinin toplumsal doğrularını, aşağı yukarı bir pozitif bilim yargısı şaşmazlığıyla yakalamamız mümkün olabilmiştir.

Buna karşılık, İbn Haldun, tarihlerine yeniden-üretim-2 ile başlayıp, Devlet-2'ye ulaşan devleti anlama yolunda atılmış kocaman bir adımdır. Onun *asabiye*, Marx'ın *Asya Üretim Tarzı* tahlilleriyle yerine oturtulan Doğu'nun bütüncül devlet teorisinin, günümüzde ayrıca Wittfogel'in (1964) *Doğu* Ceberrutluğu (terim Montesquieu'nündür) ve Dumont'un (1966) *Homo Hiérarchicus*'u yardımıyla zenginleşmiş olduğunu ekleyeyim.

Sanırım, İ.Küçükömer'inkiyle ilgili olarak, devlet teorileri avadanlığından çıkarmış olduğum malzeme bunlardan ibaret. Ne ki o, bir yandan, her iki teori türünü *via* tükel yeniden-üretim, Hobbes'ün "insanlığın ilk halinden" türetirken, öte yandan, toplumun devlete varış eğilimini siyaset *force motrice*'ine bağlamıştır.

f) her iki kümede yer alan teorilerin bir kısmı mantıksal-zaman, bir kısmı ise olgusal-zaman kavramları üstüne oturmuştur. İbn Haldun, Hobbes, Locke, Rousseau ve Smith gibi düşünürlerce toplum, düşsel ya da gerçek bir "insanlığın ilk halinden" başlayıp, mantıksal-zaman içinde, belli bir topluma doğru evrilmişlerdir. Benimsedikleri dünya görüşlerindeki farklılığa rağmen, Hegel ve Marx gibi düşünürler ise, toplumların evrilme yolağını tarihsel olgularla berkiterek, yani, olgusal-zaman yöntemini kullanarak tahlil etmişlerdir. Öyle görünmektedir ki, Wittfogel'in hidrolik toplumlardan hareket eden bütüncül toplum yaklaşımında ne mantıksal, ne de olgusal zaman kavramı kullanılmıştır. Çünkü, ona göre, bu gibi toplumlar bazı çarpıcı iktisadi-siyasi sistem değişmelerine maruz kalsa bile, derin yapılarındaki katılıktan dolayı, evrilmeden kalmaktadırlar. Dumont'da da böyledir. Ama o bir tarih teorisi yapmayıp sadece Hint kast sisteminin sorunlarıyla ilgilenmiştir.

İ. Küçükömer de bunlara benzer. Modelinin bütüncül toplumla ilgili olan bölümü tarihsizdir. Bu bakımdan onun toplumu çevrisel

ve zaman-tersinmezdir. Bu sonuç doğaldır, çünkü "tarihsel genetik" varsayımı, *via* bio-siyaset, toplumun ve devletin battal dönemler boyunca aynı halde kalmasını gerektirir; iktisadi ve ideolojik kertelerde ortaya çıkan (arızi) değişikliklere rağmen..

İ. Küçükömer'e yakın olanlar onun bütün çalışmalarının **Düzenin Yabancılaşması**'nın ikinci baskısına zemin hazırlayacak bir araştırma programına dahil olduğunu bilirler. Sanırım, kitap gün ışığına çıkmış olsaydı, kurduğum "ceviz kabuğu" modelinin bu araştırma programının *katı etözü*' nü oluşturduğu görülecekti. Ama, pek olasıdır ki yapı tahlillerine zaman ögesini katmak amacıyla İ.Küçükömer bu katı etözü yeni teorik malzeme ile pekiştirip, mükemmelleştirecekti. Bunu şundan söylüyorum: Kitap yazma sürecinin getirdiği mantık, düşünce, konuşma ve not alma mantığını aşar da ondan.

KAYNAKÇA

Apter, D. (1968) "Government", **International Encylopedia of Social Sciences**.

Braudel, F. (1969) **Ecrits sur l'histoire**, Flammarion, Paris.

Chomsky, N. (1977) **Reflexion sur la Langage**, Flammarion, Paris.

Claessen, H. J. M. & Skalnik, P. (eds) (1978) **The Early State**, Mouton Publishers, The Hague.

Divitçioğlu, S. (1987a) "İdris Küçükömer ya da Paşa Bilim", **Tarih ve Toplum**, sayı 44.

Divitçioğlu, S. (1987b) "İdris Küçükömer ya da Dupuit mi, Deli Dumrul mu?" **İktisat Dergisi**, sayı 274.

Divitçioğlu, S. (1987c) **Kök Türkler**, Ada Yayınları, İstanbul.

Dumont, L. (1966) **Homo hierarchicus**, Gallimard, Paris.

Feyerabend, P. (1980), **Against Method**, Verso Editions.

Fried, M. H. (1967) **The Evolution of Political Society**, Random House, New York.

Gerth, H.H.&Mills, C. W. (1952) **From Max Weber**, Routledge&Kegan Paul, London.

Haas, J. (1982) **The Evolution of the Prehistoric State**, Columbia University Press.

Hayek, F. A. (1978)

Hegel, F. (1956) **The Philosophy of History**, Dover Publication, New York.

Hobbes, Th. (1971) **Léviathan**, Edition Sirez, Paris.

İbn Haldun (1954) **Mukaddime** (Çev. K. Uzan), Maarif Basımevi, İstanbul, cilt 1.

Küçükömer, İ. (1969) **Düzenin Yabancılaşması**, Ant Yayınları.

Küçükömer, İ. (1972) **İktisat İlkelerine Yeniden Bakış**, Sermet Matbaası; İstanbul.

Küçükömer, İ. (1977) "Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden-Üretim ve Sivil Toplum", **Toplum ve Bilim**, sayı 2.

Küçükömer, İ. (1987a) "Liberal Değil, Sivil Toplum", **Tarih ve Toplum**, sayı 44.

Küçükömer, İ. (1987b) "Batılaşma, Kapitalizm ve Sivil Toplum", **İktisat Dergisi**, sayı 274.

Locke (1984) **Traité du gouvernement civil**, Flammarion, Paris.

Marx, K. (1967) Fondements de la critique de l'économie politique, Anthropos, Paris, Vol. 1.

Montesquieu (1964) **Lettres persanes**, Flammarion, Paris.

Pulnam, H. (1978), "Dialogue with H. Pulnam" içinde: **Men of Ideas**, British Broad-casting Corporation p. 231.

Rousseau (1983) **The Social Contract**, Penguin, Middlesex, England.

Service, E. (1978) "Classical and Modern Theories of the Origins of Governments" in R Cohen & E. Service (eds) **Origins of the State, The Anthropology of Political Evolution**,Philadelphia.

Smith, A. (1935) **An Inquiry into the Nature and Couses of the Wealth of Nations**, Mathuen and Co.

Wittfogel, K. (1964) **Despotisme oriental**, Les Editions de Minuit, Paris.

FAİK DRANAZ
Emekli Lise Müdürü ve felsefe öğretmeni

Öğrencim İdris

İdris, Trabzon Lisesi'nde benim hocalık yaptığım sıralarda en anlayışlı öğrencilerimden biridir. Zeyyat Hatipoğlu gibi çok değerli eserler verdiğini öğrenince yazdığı tüm kitapları okumak istedim. Hastalık yüzünden maalesef tüm kitaplarını okuyamadım.Ama kapsamları hakkında bilgi sahibiyim. Benim gibi sol eğilimli olduğunu öğrenince, Küçükömer'le hocası olduğum için çok öğündüm.

Ben, Trabzon Lisesi'ne geldiğim zaman Galatasaray Lisesi'nde Profesör Hilmi Ziya Ülken'in stajyeri olduğum için, üstelik Türk İnkilâbı'nın ideolojisini kamu oyuna anlatmaya uğraşan **Kadro** Mecmuası'nın da her sayısını izlediğim için, meslektaşlarımın arasında çok farklı düşünüyor ve Atatürkçülüğün gerçek anlamını kavrıyor ve Sosyoloji derslerinde tüm sosyal doktrinleri işliyordum. Komünizmi o zamanlar sözcük olarak kullanmak bir suçtu. Ben, eski Çarlık rejimini ve Rus ihtilalini inceliyor, hangi sebeplerle Rusya'da komünist ihtilalinin başarılı olduğunu biliyordum. Bu konuları hiç çekinmeden derslerimde anlatıyor, komünizmi meydana getiren şartların ancak Rusya'da bulunduğunu, bu koşulların Türkiye'de bulunmadığını ve bundan dolayı Türk toplumunun komünist olamayacağını ilmî şekilde tüm öğrencilerime anlatıyordum. Derslerimi dinleyen öğrenciler arasında İdris Küçükömer, anlattıklarımın can alıcı noktalarını kavrıyor ve gereken notları alıyordu. 15.3.1988

A. SABAHATTİN ERDEM
Büyükadalı Esnaf

Adam Asmaktan Değil, Hesap Sormaktan Yanaydı

20. 3. 1988

Zor, çok zor, İdris Ağbi kelimelerle anlatılmayacak niteliklere sahip çok yönlü bir insandı.

Holding profesörlerinin kulakları çınlasın. Yaşamında paranın hiç yeri yoktu. İnsanları çok sever, dertlerini dert ederdi. Hilton'a wiski içmeğe çağrılsa gitmez, ama bizim esnaf kahvehanesinin tuvalet kokularına katlanır, saatlerce sırf bizlerle olmak uğruna bu zahmete katlanırdı.

Bir çocuk kadar temiz, saf denilecek kadar dürüsttü. İnsanlara kesinlikle inanırdı. Ben bir iftira önünde kaçmak zorunda kaldım. Avukatım böyle istemişti. Ormanda saatlerce nereye gideceğimi düşündün ve gece saat 23.^{00}'de İdris Ağbi'ye gittim. Durumu anlattım, bana "usta sen namussuz bir şey yapmazsın" dedi ve beni on gün evinde misafir etti. Gayet samimi söylüyorum 53 senelik yaşamımdaki en güzel on günüm.

Bir politik yemekte, burada İdris Küçükömer var demek istemiştim, o günü hâlâ hatırlarım. Utancından kahretmişti. Hey gidi dünya, onun yerinde o ortamda acaba kaç kişi buna karşı çıkardı?

İdris Ağbi'yi yazmak, ondan birşey anlatmak çok onur verici, o kadar da zor. Politikayı sever ama bizim politikacılarımızı sevmezdi. Daima yukardancılığa karşı olmuştur. Kısacası mirasa

karşıydı. Devamlı sivil toplumu arzular, hukuku savunurdu. Şu sözü çok anlamlıdır, "usta, usta tarih tekerrür etmez bu tarihsizliktir" derdi. "Geçmiş yalnız ilham ve ders almak için vardır. Tarih dönüp, dönüp aynı yere gelmek değildir" derdi. Adam asmaktan yana değil ama hesap sormaktan yanaydı.

Âlimdi, çok ince hesaplar yapar, devamlı arar, daima en iyi ve güzeli yapmak isterdi. Nitekim son kitabını on sene çalışmasına rağmen bitirememiştir.

Halk adamıydı, giyimi kuşamı sevmez ama dikkatli bakıldığında kaliteli giyerdi. Ananelerine son derece bağlı, geçmişin güzellikleri ile mutlu olurdu. Muhabbeti çok tatlı, halk lisanı kullanır, sert olmasına rağmen muhatabını hiç kırmazdı. Yanlış anlaşılmasın sözünü asla esirgemezdi. Eğriye eğri, doğru bildiğine doğru diyebilecek kadar, kabadayı adamdı. Bilemiyorum, korkuyorum hocayı üzmek istemiyorum. Kültürüm yetmiyor, İdris Ağbi benim için ölmemiş, bende yaşamaktadır. Gelin bana siz onun dostları benim eksiklerimi siz tamamlayın.

Sizlere birşeyler söyleyebildi isem, çok mutlu olurum.

Ailesine sabırlar, ona tanrıdan rahmet dilerim. Önünde saygı ile eğilirken, istemeyerek satırlarıma son verir, Saygılarımla.

HÜSEYİN ERGÜN
Siyasal Bilimler Fakültesi Mezunu

Sağına Sarmısak Soluna Soğan

1960'lı yılların sonuna doğru Prof. Dr. İdris Küçükömer, sol ve sağ kavramlarını yeniden gözden geçirmek gerektiğini söylemiş; bir anlamda, solda sayılanların sağda, sağda sayılanların solda olduklarını ileri sürmüştü. Bunun üzerine, Dr. Hikmet Kıvılcımlı "Küçükömer sağıyla solunu karıştırıyor; onun için sağına sarmısak soluna soğan bağlasın" demişti.

Türkiye solundaki bunalımı düşünürken bunu natırladım.

Gerçekten herşeyi baştan dibe yeniden gözden geçirmek gerekiyor.

Türkiye solu neden boyuna yalpalıyor; neden ayağa kalkar gibi olunca bir tokat yiyip yere seriliyor, neden şöyle yükselen bir çizgi izleyemiyor?

Sol ilerleme, özgürlük, eşitlik ve dayanışma demektir. Tarihsel olarak bu özlem ve isteklere denk düşer. Böyleyse, toplumda devamlı bir yükselme çizgisi izlemesi beklenir.

Dünyada, demokratik toplumlarda genellikle görülen de budur.

Türkiye'de böyle olmuyorsa, yalnışlık nerede? Soldayız sanırken zaman zaman sağa mı geçiyoruz? Tabii sağda sandıklarımız da solda mı kalıyorlar bize göre? Küçükömer haklı mı yani?

Türkiye, çok partili düzene, fukara geri bir ülke olarak girdi. Türk solu ve entelijansiyası, 1950 seçimlerinden kısa bir süre sonra, iktidardaki partiyi gericilik ve sağcılıkla suçlamaya başladı. Ülkedeki sosyo-ekonomik gelişmeleri de adam zengin etme,

rüşvet, kayırmacılık, her mahallede bir milyoner kazanma kavramları ile karşıladı, lanetledi.

Durum sonraki yıllarda da değişmedi. Keban yapılırken "ne yapacaksınız bu kadar elektrik enerjisini toprağa mı vereceksiniz" dendi. Televizyona karşı çıkıldı. Boğaziçi Köprüsü yerine Zap Suyu'na köprü önerildi. Ereğli Demir Çelik'in yapılması yoksulluklar bağlamında ele alındı. Ortak Pazar'a girişe şiddetle direnildi.

Örnekleri çoğaltmak mümkün. Bunlar solun ekonomik gelişme yani ilerleme karşısındaki tavırları... Özgürlükler bahsine gelince, Türkiye solunun burada da ilkeli bir tutum sergilediği söylenemez. Yassıada duruşmaları karşısındaki tutum, 12 Mart'taki yaklaşımlar v. b. pek yüz ağartıcı değil. Ayrıca, sol kendi başına anlamlı bir şekilde iktidar olmadığı için, ne kadar özgürlükçü olduğunu da sınayamadık. Yanlız şu kadarını söyleyebilirim, solun en azından bir kesiminin kesinlikle özgürlükçü olmadığını ve kendisi için hak gördüğünü başkası için pek de hak saymadığını biliyorum.

Eşitlik ve dayanışma, bir başka deyişle sosyal adalet konusunda da solun kerim devlet anlayışının pek ötesine gittiği söylenemez.

Böyle bakınca zaman zaman solun sağa, sağın sola geçtiğini söyleyebiliriz. Burada sağın yeri pek değişmiyor da solun yeri değiştiği için işler karışıyor.

Kısacası sol derin bir bunalım içinde. Bu bunalımı aşmak içinse, konumunu tartışması ve ilerleme özgürlük, eşitlik ve dayanışma bayrağını ele geçirmesi gerekiyor. Bu da, bu tür sözleri yineleyerek olmaz. Dünyamızdaki küresel eğilimleri dikkate alan politikalar oluşturmakla olur.

Bunun bazı öncülleri şunlar olabilir:

- Milliyetçi yaklaşımlar, dünyadaki küreselleşme eğilimi dikkate alınarak terkedilmelidir. Türkiye'yi ileri dünya ile çekincesiz bütünleştirecek politikalar benimsenmelidir.

Ekonomiyi büyütme programları da enaz sosyal adalet programları kadar önemsenmelidir.

- Ekonominin, esas olarak piyasanın belirlediği bir verimlilik ve üretkenlik anlayışı içinde girişimciliği destekleyerek örgütlenmesi kabul edilmelidir.

Türkiye'nin çoğulculuktan kuvvet almasını sağlamak için, Kürtlerin ve dinci akımların kimliklerini gizlemeden toplumsal ve siyasal hayat içine çekilmesinin yanında tavır alınmalıdır.

İnsanlarımızın nasıl yaşayacaklarına kendilerinin karar verebileceği kabul edilerek, bürokratik köstekleri çözme kararlılığı içinde, yerinden yönetimler ve kişisel girişimler desteklenmeli ve özendirilmelidir. Türk insanının atılım yeteneklerini sınırlayan ayakbağları kırılıp atılmalıdır.

Bu liste uzatılabilir, ayrıntılandırılabilir. Ama özü şudur: Sol toplumun öncüsü ve geleceğidir. Politikaları da buna göre oluşturulmalıdır. Refah, barış, özgürlük, dayanışma yürüyüşünde, sol sağın önünde olmalıdır.

Açıkcası şimdi gerisindedir. Sadece oy bakımından değil, düşünce düzleminde, çağı yakalamak bakımından da öyledir. Tutuculuk ortadan sola doğru artmaktadır Bunu görmek, ilkelerimizi ve politikalarımızı gözden geçirmek zorunludur.

Bundan sonra, tekrar sola geçebilmişsek, sağımıza sarmısak solumuza soğan bağlar, yerimizi bir daha şaşırmayız. Tutucu politikaları ilericilik diye savunmayız.

ALİ GEVGİLİLİ
Gazeteci - Yazar

İdris Küçükömer İçin

Bir insanın tarihi, belli anlarda, bir düşüncenin, bir özlemin ya da bütün bir toplumsal oluşumun tarihiyle bütünleşir.

İdris Küçükömer'i, Türkiye'de ileri, demokratik bir sivil toplumun yapılışı kadar ilgilendiren belki de hiç bir şey yoktu. O, bu yeni yapılanış tarihinin salt bilim ya da düşün adamlarından birisi olmakla kalmamış; onun yaratılış kavgasına da bütün benliğiyle katılmış ve kendini adamıştı. İktisat, onun için elbet soyut bir teknik değildi. İktisatta aradığı, daha genelde, tüm toplum yapısının ve dokusunun en ince ayrıntılarına dek inen çözümlemeleri ve yasalarıydı. Orada önüne çıkan, evrensel oluşumların süreçleriyle Türkiye olgusunun karşılıklı ilişkileri, etkileşim ve eytişimleriydi. Yanıtı bulunmayan soruların araştırıcısıydı, O... Onun içindir ki, anlaşılmazlık da Küçükömer'in kişilik yapısının doğal bir sonucuydu. Anlaşılanın değil; anlaşılması gerekenin ardında idi, çünkü... Anlaşılması gerekenin alanıysa, sarp kayaların, derin uçurumların alanıdır. Küçükömer insanın, bir tekil olarak bireyin ve bir orman olarak halkın da tâ en sonuna dek yanındaydı. Sivil toplum, O'nun açısından rastgele bir hedef sayılamazdı. Bütün varlığıyla inandığı özgürlüğün ve toplumculuğun, insan tekili için de sonuna kadar gerçekleşmesinin yollarını ve çözümlerini sürekli arıyor, soruşturuyordu. En önemlisi, herkesi de bu sorgulamaya, bu oluşuma katılmaya çağırıyordu. İnanıyordu ki, hiç bir dogma, hiç bir kavram fetişizmi, insanın bütüncüllüğünü elde etmesine

asla yardımcı olamazdı. Toplumcu inançlar, ancak özgürlükçü özlemlerle elele verdirilebilirse, birbirleriyle etle tırnak gibi kaynaştırılabilirse, insanoğlunun önünü açabilir ve onun gerçek kurtuluşuna katkıda bulunabilirlerdi.

Küçükömer, bu zor dengede bazan bir bilgin, bazan bir filozof ve bazan da bir ozandı. Bütün saygın insan deneyimlerinde olduğu gibi... Bu bağlamda da hiç bir şemaya, kalıba sığamazdı, O...

Sığmadı da...

Türkiye'de ileri'nin ve geri'nin; demokratik, özgür olanın ve olmayanın; yaratıcı düşünceyle tüm donup kalmışlıkların tam ortasında, bugün, anıt gibi yükselen bir İdris Küçükömer var. O, son çözümde, "düzenin yabancılaşması"nı aşmanın simgelerinden biriydi. Bir insanın tarihi, orada, bir düşün, bir özlem ve tüm toplumsal oluşumla elele veriyordu böylece...

Düşünceleri ve anısı, tümümüze ışık tutacak.

EMEL GEVGİLİLİ

Bir Düşünür, Bir İnsan...

Sürekli sorular soran, anlattıkça yeniden düşünen, her düşünceden bir yenisini üreten ender bir bilimadamının güzelliği vardı, O'nda...

Sayın İdris Küçükömer'in bilim ve düşün alanındaki katkılarını, bu konuların yetkilileri elbet ayrıntılarıyla dile getireceklerdir. Ne var ki, o alanlardaki yaratıcı öncülüklerinin yanı sıra, üstünde durulması gereken bir başka boyutu, bir "*insan*" olarak kendine özgü kişiliğiydi.

Bütün ömrü, sayısız zorluklarla başetme savaşları arasında geçmişti. Bunun doğal bir sonucu olarak, kendini yanıltıcı rahatlıklara bir an bile bırakmayan bir kişilik yapısı vardı. Belki de bu nedenle çoğu insanın gözünde, O, kolay "*uzlaşılmaz*" bir kişiyi çağrıştırırdı. Oysa, daha yakından tanıdıkça, o sert, başkaldırmış görüntünün altında, alabildiğine yumuşak, sıcak bir insanın yattığını anlardınız, bir süre sonra... Özellikle mutlu anlarında, yaşama açık, neşeli, doğanın tüm güzelliklerine dönük bir insanın portresi ortaya çıkıverirdi.

Kandilli tepelerinde erguvanların arasındaki şirin bir Boğaziçi evinde, sedirlerle donatılmış, hatların, çinilerin, kilimlerin süslediği bir ortamda, bir sonbahar günü şöminede balık pişirmek ve sonra onları birer birer tüm konuklara sunmak, bilimadamı kimliğinin ötesindeki insan kişiliğinin unutulmaz bir görüntüsüne dönüşürdü.

Denizden kısa süre önce çıkarılmış tarakları, açtıktan sonra üstlerine sıktığı limonla capcanlı biçimde konuklarına sunan kişi

de yine O'ndan başkası olmazdı.

Gecenin geç saatlarında, evindeki konuklar, böylesine renkli bir insanla birlikte bulunmanın neşesini, mutluluğunu paylaşırlardı.

Sonraki yıllarında gerçekleştirdiği güzel bir evlilik, oğulları Mehmet Şakir ve Ahmet'in dünyaya gelişleri, kişisel yaşamında giderek bambaşka boyutları açmıştı. Özverili eşi Meral Küçükömer'de bulduğu huzur, Büyükada'da oturdukları o güzel yeşil evi ortaya çıkarmak için onca eziyeti göze alabilmesinin de her halde başlıca nedeni olmuştu. Yuvasındaki sıcak ortam, yıllar boyu sosyal ilişkilerini kuşatan uğraşların, sorunların, kaygıların ötesinde, O'na giderek yeni pencereler aralamıştı.

Düşüncelerin kısır çerçevesini aşarak, daha derinlerdeki gerçeklikleri araştırma tutkusuna yönelebilmiş kişilerin çok güç yetiştiği bir toplum için, O'nun erken ölümü acı bir kayıptı.

SEVİM GÖRGÜN
İ.Ü. İktisat Profesörü

Gerçeği Arayan Bir Bilim Adamı İdris Küçükömer

Yakından tanıdığınız kişilerin bir yönünü değerlendirmek oldukça güçtür. İdris en yakın dostlarımdan biri oldu. Bu yazı onun çok renkli kişiliğinin bütün yönleri ile ilgili değil. Onu bir bilim adamı olarak değerlendirmeğe çalıştım. Bunda ne kadar başarılı olduğumu bilemiyorum, hatta bu tür bir soyutlamanın gerekli olduğundan da emin değilim.

İdris nasıl bir bilim adamıydı? Bence onun en önemli özelliği akılcılığı idi. Dogmalara takılı kalmadı. Bu, dogmaların hiç etkisi altında kalmadığı anlamına gelmez. Bizim kuşağın düşüncelerinde ve değerlendirmelerinde normların önemi büyüktü. Siyasal ve sosyal olaylarla ilgili sorunları bu normların koyduğu sınırlar içinde irdelemeğe ve çözümlemeğe şartlanmıştık. Kabul ettiğimiz normlar değiştiğinde yöntem değişmez, çözumleri yeni normlar şekillendirirlerdi. Kısacası, vardığımız sonuçların geçerliliğini, doğruluğunu fazla irdelemezdik. Bu sınırlayıcı çerçeveyi ilk kıranlardan biri İdris oldu. O, ulaştığı çözümleri yeni gözlemlerle ve bilgi dağarcığını genişleterek devamlı sorguladı ve gerçeği yansıtmıyorsa değiştirdi. Zaman zaman tutarsızlıkla suçlandı. Oysa, bu, olayların nedenlerini sürekli olarak araştıran yeni bilgilerle yorumlayan bir bilim adamının davranışıydı.

İdris bir iktisatçıydı ancak iktisat teorisinin gölgelerle uğraştığının da farkındaydı. Klasik iktisat öğretisinin temel taşları mikro iktisat

makro iktisat onu hiç ilgilendirmedi. Onun amacı iktisadi olayları yani gölgelerin oluşmasına sebep olan ögeleri araştırmaktı. Ona göre temel öge kurumlardı, onun deyimi ile düzendi. Düzenin -toplumun sosyal ve siyasal yapısının, bu yapının oluşmasında ve yönetiminde rol alan güçlerin davranışlarının ve aralarındaki çatışmanın- iktisadi olayların temel belirleyicisi olduğuna inanıyordu. Doğal olarak düzen ile iktisadi yapı arasındaki ilişki tek yönlü değildi. Üretim yapısı da düzeni belirleyen ögelerden biriydi. Ancak kurumlar uzun ömürlüydü ve üretim yapısı değişse de düzen devam ettiği süre üretim yapısını kendi koşullarına göre şekillendiriyordu. Dün bugünü, bugün yarını belirliyordu. Gölgeler, diğer bir deyişle iktisadi olaylar, kavramsal zaman içinde değil, bir tarihi zaman süreci içinde oluşuyordu.

Somut olaylardan soyut bir modele ulaşabilmek için bir modele ihtiyacı vardı. Doğal olarak bu Türkiye oldu. Bugünün Türkiyesi'nin düzenini anlayabilmek için Osmanlı toplumunun kurumsal yapısını ve bu yapıyı oluşturan düşünceler sistemini bilmek gerekiyordu. Osmanlı Devleti bir bütünün parçasıydı ve Osmanlı düzenini belirleyen öğelerden biri de diğer ülkelerle olan ilişkilerdi. Bu konular üzerinde çalışmaya başladı ve tarihçilerin yorumları ile yetinmeyip özgün belgeler toplamak, okumak yorumlamak için çok çaba sarf etti. Eminim bir senteze vardı, ne yazık ki bunu açıklayamadan aramızdan ayrıldı,

İdris açık, dürüst ve cesur bir bilim adamıydı. Yaşam koşulları onu özel ilişkilerinde hırçın, hatta bazen kavgacı ve kırılgan bir insan yapmıştı. Bilim adamı olarak davranışları ise farklıydı. Hiç bir fikri küçümsemezdi, eğer ortak bir nokta buluyorsa her düşünceyi tartışmaya hazırdı. Bu tartışmalar bazen monologa dönüşürdü, çünkü sesli düşünmeyi severdi ve bir konuya kendini kaptırdı mı kurduğu karmaşık ilişkileri anlamak oldukça güç olurdu. Bazen bir soru sorar, büyük bir sabırla cevabı dinler, aradan bir süre geçtikten sonra söylenenleri değerlendirmiş olarak tartışmaya gelirdi.

Dürüst ve cesur bir bilim adamıydı. Yanıldığı zaman kabul etti, doğru bulduğu görüşlerini her zaman savundu. Ne dostlarından

gelen eleştirilere, ne de düzenin açık ve örtülü baskılarına ödün verdi.

Hayatta olup İdris bu yazıyı okusaydı tepkisi ne olurdu diye düşündüm. Belki o meşhur coşkulu kahkahalarından birini atarak hakkımda neler yazmışsın derdi. Belki de yerinde bulmadığı bir cümleye hatta kelimeye takılarak sebebini uzun uzun izah eder, haklı olup olmadığını sorardı. Yazının bir bölümü onda bazı çağrışımlar yaparak, yeni fikirler ve ilişkiler zincirinin oluşmasına sebep olmuşsa onları anlatmaya çalışırdı.

Sevgili İdris bu yazı senin bilimsel kişiliğini yansıtmaktan çok uzak. Senin yayınlanmış eserlerin, eminim bir gün tam olarak derlenecek notların uzun bir süre ayrıntıları ile tartışılacak çünkü senin düzen ve iktisadi olaylar ile ilgili görüşlerinin ve geleceğe yönelik tahminlerinin ne kadar isabetli olduğu giderek daha iyi anlaşılıyor.

GÜLTEN KAZGAN

Eski Bir Dostun İdris Küçükömer İle İlgili Gözlemi

İdris yaşamının son yıllarında iktisattan çok felsefe, tarih ve pozitif bilimlerle ilgileniyordu. Bir kitap hazırlıyordu; bu geniş sosyal ve pozitif bilim kaynaklarına dayanarak, felsefe yapmak istiyordu. Biyolojik bilimler onu çok ilgilendirmişti; genetikten sosyobiyolojiye uzanan bir çizgide okuyor, düşünüyor, notlar yazıyordu. Ne yazık ki, önce sağlığı, sonra ömrü bu geniş çalışmanın ürünü olabilecek kitabı kaleme almasına yetmedi. Bıraktığı notları derleyip toparlamak ise mümkün olmadı. Çok dağınıktı bu notlar, tıpkı çalışma odası gibi, bir düzene sokulmamıştı; düzensiz yığınları ise, vefalı dostları büyük çabalarına rağmen bir düzene koyamadı. Onca yılın çalışması bir ürüne dönemeden kaldı.

Kitabı çıkamadı ama kişiliğinin gizemli büyüsü, başka pek az hocaya nasip olan bir ürün yarattı: İdris'in çok sayıda ve çok değerli "izleyici"leri, onun düşüncelerine sadık öğrencileri oldu. İdris sanki bir "okul" kurmuş, o okul çerçevesinde bir sosyal bilimci takımı oluşturmuştu. Hocaların verdikleri ürünler kadar, anlaşılan, kişiliklerinin bu gizemli büyüsü peşlerinden yeni kuşakları sürüklüyor, onların anılmasını diğerlerinden farklılaştırıyor, anılırken onlara ölümsüzlük getiriyor. Her yıl Büyükada'da sessiz bir çamlıktan Marmara'nın dingin mavi sularına bakan mezarının başında yapılan anma töreninde onca yıldır, onca gencin toplanması nasıl açıklanabilir yoksa: ya da İktisat Fakültesi

Mezunları Derneği'nin İdris adına düzenlediği anma toplantılarına onca konuşmacı ve dinleyicinin katılımının başka nasıl bir izahı olabilir ki? İktisat Fakültesi'nin kurulmasına, gelişmesine, öğrenci yetiştirmesine katkı yapan pek çok hocanın ismi, bugün sadece dershane kapılarındaki plaketlerin üzerinde kalmış. Yeni kuşak öğrenciler bu isimlerin kim olduklarını, niçin isimlerinin o kapılarda yer aldığını çok zaman bilmiyor ve işin ilginci öğrenmek gereğini de duymuyor. Oysa, bu gözlem İdris açısından hiç geçerli değil.

İdris Küçükömer'in kuşağından, bugün İktisat Fakültesi'nde faaliyetini sürdüren birkaç hoca kaldı, o kadar. Kendi kuşağı Fakülte'den silindiğinde ismi de kaybolan nice, nice hoca var. Ancak birkaçı hâlâ anılarda yaşıyor, o da yetiştirdiği asistanlar, doçentler yoluyla. İdris'in durumu ise çok farklı: Kendisiyle böyle hiyerarşik bir ilişkisi olmayan genç kuşaklar üzerinde de etkisini sürdürüyor. Hem de "sosyalizm öldü" denilen bir tarih aşamasında. İdris'e ilişkin anıların canlı tutulmasında, tabii, ne eşi Meral'in ne Mezunlar Derneği'nin çalışmalarını yadsımak mümkün değil. Ne var ki, eğer konu ettiğimiz o gizemli büyü olmasaydı, bir kaç kişinin çabasıyla bir anının diri tutulması da her halde pek olası değildi. Keşke, İdris'i bir "okul" kurucusu mertebesinde tutan o gizemin ne olduğunu, önümüzdeki yıllarda onun bıraktığı ürünleri derleyip, tarayarak ortaya koymak mümkün olsa. Fikir üretmek açısından adeta bir çölü andıran bu ülkede, anı toplantısında bu fikirleriyle tartışma konusu edilse. Sanıyoruz ki, ancak o zaman izleyicileri kendisine gerçek "kadirşinaslık"ı göstermiş olacaktır.

Ne sosyal bilim ne pozitif bilim şifahi değildir; yazılıdır, kayıtlıdır. Ölümünün 10. yıl töreni için toplu eserleri üzerine yapılacak çalışma, genç kuşakların, İdris'deki bu gizemin kaynağını anlamasına yardım eder, geleceğe dönük geçmişten gelen bir ışığın uzanmasına yardımcı olur.

İdris'in kişiliğindeki gizemli büyünün etkisi, yakından tanımak fırsatım olan iki oğlu, Mehmet şakir ve Ahmet'de de kolayca gözlenebiliyor. Biri 17-18, diğeri 13-14 yaşlarında olan bu iki delikanlı, hele Ahmet, babalarını kaybettiklerinde küçük

çocuktular. İkisinde de dikkatimi çeken özellik doğa sevgisi, doğa ile içiçe yaşayarak mutlu olmak oldu. Arı kovanlarıyla haşır- neşir olup, bal yapıyorlar, denizle boğuşup balık tutuyorlar. Zaten yaşadıkları mekan da, çam ormanının alt sınırı ile dünya güzeli bir Marmara koyunun arasına sıkışmış, meyve ağaçları içinde bir yer. Annelerine, "Meral, seni kutlarım çocuklara harika bir doğa sevgisi vermişsin, doğa ile haşır-neşir olmaktan ne kadar mutlu oluyorlar" dediğimde, bütün ailenin tepkisi ile karşılaştım. Şaşırdım. Bütün aile birlikte, sanki sözleşmişler gibi, "hayır, hayır. O sevgiyi bize babamız verdi, bize o öğretti" derken iki delikanlı da, İdris'in genç kuşak izleyicileri arasına katılıyorlardı.

Kökeni Karadeniz'in bir sahil kentine uzanan İdris'in, bütün Karadenizliler gibi deniz tutkusu vardı. Motorlu sandalı ile balık tutmaya giderken, keyfine diyecek yoktu. Eşi Meral ve oğullarıyla birlikte denize açılırken sanki mutluluğu bulmaya gidiyordu. Çocuklarına deniz, balık sevgisini aşılıyordu. Eşi Meral'in bu alandaki katkısını ise hiç yadsımak mümkün değil. Tavuk yetiştirmekten, yoğurt yapmaya, arı yetiştirmekten, meyve-sebze yetiştirmeye uzanan becerileri ve iki delikanlıyı bu işlere katılmaktan zevk alacak biçimde eğitmesi, İdris'in aşıladığı doğa sevgisini perçinlemiş. Ancak, ondan çok öteye gitmiş, öyle ki, babalarının ismi bu noktada anılmadığında tepki gösteriyorlar. Hele Ahmet henüz küçücük çocukken babasını kaybettiği halde onun da annesi ve Mehmet Şakir ile birlikte aynı tepkiyi göstermesi çok ilginç geliyor insana. Bunu, İdris'in kişiliğindeki gizemli büyünün sadece bilim alanındaki izleyicileri genç kuşakları değil, kendi çocuklarını da aynı biçimde etkisi altına aldığını gösteriyor.

Bu dünyadan göçtükten sonra anılmak, hele kendisini zor hatırlayabilecek yaştayken tanımış olanlar tarafından anılmak çok az insana nasip olan bir olanak. İdris bu olanağa ulaşabilen nasip sahiplerinden biri. Anılarda da o , yaşamak güzel şey...

HAYDAR KAZGAN

İdris Küçükömer ve Çok Boyutlu Aydın Olma Çabaları

Ben İdris'i babam vasıtasıyla tanıdım ilk defa. 1950'lerin başında bir gün babamın Kapalıçarşı'daki antikacı dükkanına uğramıştım. Rahmetli babam beni görür görmez: "Şimdi İdris adında bir genç geldi, bu ilk geldiği değildi ama, bu defa oturdu ve sen ile Gülten'den bahsetti. O da İktisat Fakültesi'nde asistanmış" dedi ve bir müşteri ile meşgul olduktan sonra genç bir ilim adamı namzedinin antika merakının kendisini heyecanlandırdığını ifade etti. Babam 1920'lerin başından beri aynı dükkanda aynı işi yapmış ve o günlere kadar içeriye bir asistan değil, ne bir doçent ne de bir profesör girdiğini görmemiş olduğunu söyledi. Ara sıra Prof. Dr. Necmettin Rıfat uğrardı, ben de birkaç defa şahit olmuştum ama, pek antikalarla ilgilenmez, sık sık bozulan altın saatini gösterir durur ve siyasetten laf açardı.

Oysa babam ne gençler görmüştü: Gelir saatlerce bir küçük Osmanlı ağızlığını inceler, okşar, cebindeki son meteliği verir, alır giderdi. Ama bu gençler hep yabancılar, turist ve herhangi bir misyon için İstanbul'a gelmiş meraklılardı. Bu nedenle, İdris kısa zamanda Kapalıçarşı Cevahir Bedesteni'nin daima yanında görmek istediği kişi olmuştu. Yoksulluk çekti, işinden atıldı, maaşını kestiler, ama o yine Bedesten'e gelmemezlik etmedi.

Aslında bu tutku değişik olmak, sivrilmek için, tıpkı devrim tutkusu gibi bir şeydi. İmkânsız olanı gerçekleştirmek için bir

denemeydi. Bilim hayatında da İdris, tıpkı antika tutkusunda olduğu gibi, gücünün çok üstüne çıkarak, geri kalmış damgasını yiyen bir ülkenin geri kalmış bir aydım olmamak için, fiziğini yıpratıcı çabalar gösterdi. Bir kısım aydınlar gibi "gerikalmışlıktan kestirme yoldan çıkışı ancak sosyalizm sağlar" deyip, iki üç kitap okuyup dördüncüsünü de kendi yazmaya kalkmadı. Bunun için, ilk olarak, Türk toplumunun gerikalmışlığının tarihi kökenlerini araştırmayı bile yeter görmeyerek, Türk insanının biyolojik yapısını incelemekle işe başladı. Bir gün bana gelip: "Haydar, şu senin antikacıların tombako dedikleri bakır ve sarı metalden yapılmış vazo gibi eşyaların altın ile kaplanmasının sırrını buldum! Şu iki asır süren Avrupa merkantilizmi var ya, işte o zaman dış ticaret açığı dolayısıyla bütün altın dış ülkelere gitmiş. Ama padişah ve zadegan altın tasla su içmeye alışmışlar; düzen bozulmasın diye de bakırı, sarıyı, altına çevirmek hünerini göstermişler. İşte bu nedenle eski düzen yürüyüp gitmiş..." diye anlatıp durmuştu... Öyle ya "Düzenin Yabancılaşması "tombako olayında görüldüğünden farklı değildi ki.....

MERAL KÜÇÜKÖMER

Eşi

İdris'in Ardından,

Öncelikle sevgili eşim İdris'i seven ve bir "Armağan Kitabı" düzenleme inceliğini gösteren dostlarına en içten teşekkürlerimi sunarım efendim.

Bir yandan sözcük dağarcığımın yeterli olmıyacağı, öte yandan ise sözcüklerin İdris'i biraz olsun bile anlatmaya asla yetmeyeceği endişesi ve inancıyla "sükût altındır" demeyi yeğlemiştim. Ama dostların ısrarı ile birşeyler yazmak zorunda kaldım.

En yakın çevremde bile tanıyamadığım iyilik, doğruluk, güzellik, namus vb. kavramların; 9 yaşında babasını kaybetmiş, 11 yaşından beri de öğrenim nedeniyle annesinden ve aile ocağından uzakta kalmış bir insanda, nasıl böylesine derin boyutlarda ve yoğun bir biçimde edinildiğine hâlâ hayret etmekteyim.

İdris olabileceği kadar inatçı bir kişiliğinin yanında yine olabileceği kadar, adetâ çocuk safiyetinde bir kişiliğe sahipti. Bu inatçı kişiliğini kanıtlayan ve beni kendisine ölene dek minnettar bırakacak bir anımı kısaca anlatayım. Seneler önce (1962) ortaokuldan ayrılıp Üniversiteye çalışmak üzere girmiştim. Bana okulu bırakmamın nedenlerini ve olanağım olsa idi ne olmak istediğimi sormuştu. Ben de: "Çocukları çok severim, öyle bir olanağım olsaydı herhalde ilkokul öğretmeni olurdum" demiştim. İlkokul öğretmeni olabilmenin koşullarını da bu arada sormuştu. Ortaokuldan sonra birkaç sınav vermenin zorunlu olduğunu söylemiştim. O günden sonra hilâfsız her karşılaşmamızda: "Ne zaman öğretmenliğe başlıyacaksın" diyordu. Hiç ama hiç aklımın

köşesinden bile geçmeyen bu serüvene İdris Bey'e duyduğum saygıdan dolayı başlamak zorunda bırakıldım. Doğal olarak ilkokul öğretmeni olamadım ama.....

Hastalığı nedeniyle gittiğimiz Londra'da "Zebruga" adlı bir feribotun batması ve orada kaldığımız iki ay boyunca yayın organlarından çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan eleştiriler ve batmanın nedenleri ve niçinlerinin araştırılması onu çok etkilemişti. "İşte bizde olmayan şey bu, birisi bıraksa diğeri bırakmıyor" diyordu. Ona göre sivil toplumun özü de buradan kaynaklanıyordu. Gorbaçov için de: "Daha demokratik, daha ılımlı birtakım kararlar almak istiyor, onun sancılarını çekiyor" diyordu. Bir zamanlar kendisinin Marxsist olduğunu, şimdi ise neden onu eleştirdiğini sorduğumda: "İlim gaye gütmez; o gaye güdüyor, teleoloji yapıyor. Ben Ortodoks ve doğmatik görüşlere karşıyım" diyordu. Ona göre son zamanlarda sağ ve sol boş birer kavram olmaktan öte hiçbir anlam taşımıyordu. Kendince bütüncül bir felsefeye ulaşmıştı ve bu kavram kargaşası da felsefe yokluğundan kaynaklanıyordu. İdris bütün fevriliğine rağmen, saman alevi gibi birden parlayıp sönüveren, son derece hassas ve yumuşacık bir kişiliğe de sahipti. Çocuklarından birkaç gün ayrı kaldığında; "Uzakta yaşadığının bilinci kemiricidir. Gözler yaşarmadan ağlar insan. İçteki kuruluk yaşların bir başka biçimidir. İçteki yaşlar anıları yıkayıp siler, parlatır, yakıcıdır bu" derdi. Yıldönümleri, kutlamalar onu son derece duygulandırır: ".....geliyor, daha da gelecek. Saatler geriye sayarsa neyi, nasıl kutlamalı, ileri sayarsa tüketmek için mi" derdi.

Üretmek, yeni birşeyler üretmek başarı için koşuldu. Başarmanın bir süreç olduğunu ve bu sürecin koşullar ile değişerek mükemmelleşen, güzelleşen bir ekstreme doğru en iyi bir şekilde, bütünleştirici bir katkı ile tırmanması, tırmandırılması gerektiğini söylerdi. "Benim çalışmam sadece üniversite içi bir nitelikte olamaz, daha çok sosyal ve politik hayat içinde olur" dediği kitabının bitmemesi, bitememesi belli ki bu felsefeden kaynaklanıyordu. Zaman zaman bahçede çalışırken, niye zamanını bahçede harcıyorsun İdris? dediğimde; "Ben böylece dinleniyorum, kafam da sürekli çalışıyor" derdi. Bazen geceyarısı

kalktığımda bakardım İdris birşeyler yazıyor. Sen hâlâ yatmadın mı? dediğimde, yattığını, uykuda da kafasının meşgul olduğunu, hatırına birşey gelip onu not ettiğini söylerdi.

Benim sık sık kullandığım "kader" kelimesi için de, "kader kader diyerek o rüzgâra kapılıp savrulmamak" gerektiğini söylerdi: "Hayatı olduğu gibi almak türünden bir ilke bilmiyorum. Özür dilemeden söyleyeyim bu gibi düsturları, eğer düstursa, saçma bulurum. Gücümüzün sınırlılığını bilmek benim için kısmetin belirlenmesini ortaya koymaz; buna rağmen yapılacak şeyler vardır ve benim iradem de buna yöneliktir" derdi.

Bağışlasın İdris beni, kader ağını örmüşse bir kez..... İdris'in Londra'da mesanenin çıkarılmasıyla tümörlerinin temizlenmesinden önce Türkiye'de Prof. Dr. Nijad Bilge'nin uygulattığı ışının İdris'in barsaklarını yaktığını, bir bölümün kendi deyimleriyle adeta "kalem kadar" kaldığını görmek, ışın tedavisinin başladığı daha ilk haftada eşimin barsaklarıyla ilgili ısrarla dile getirdiği şikâyetlere karşın sanki matematiksel bir formül uygularcasına ışın verilmesinin sürdürülmesi, başka bir deyişle bilimsellik adı altında yapılan yanlışlar, böylesi talihsizlikler zincirinin peşpeşe gelmesi kaderden başka ne olabilirdi ki? Evet İdris'i kader aldı götürdü. Bu da benim tek rahatlama yolum.

İdris hastanedeyken kendisinin ilkokul son sınıfta ve ortaokulda iken geceleri yatarken; "Allahım bana güçlükler içinde bir hayat ver, hiçbirşeyi kolayından istemiyorum" diye dua ettiğini söylediğinde çok şaşırmış ve çocuklarının ne günahı var demiştim. Gerçekten de hayat çizgisinin tümünde, hastalığı da dahil olmak üzere, bu duasının izlerini bulmak olası.

Bu yazıda İdris'den son bir söz daha: "Anılarla uğraşmak bir tuzağa düşmek gibidir. İyisi yeni anılar yaratmaktır. Unutma bunu! Aksini yapmak hastalıktır" diyen İdris'e rağmen biz yine onun anılarıyla; O'nun bizim her zaman mutlu olmamızı istediği gibi tekrar mutluluğu bulmağa çalışacağız.

Diyordu ve dedilerle başlayıp bitirdiğim "İdris'e Armağan" edilen bu kitapta başka ne yazabilirdim ki? Bağışlanmam dileğiyle. Eksiği ve fazlalığı için İdris de bağışlasın beni.

RAUF MUTLUAY
Yazar, Eleştirmen

Anıların Nabzı Vardır

Rahmetli İdris Küçükömer'le dostluk başlangıcımız, mahalle arkadaşlığına, hemşerilik yakınlığına, ortaöğrenim sıralarına, üniversite yıllarına, askerlik yazgısına, iş ve meslek ortaklığına dayanmaz. İkimiz de oluşup bitmiş kişiliklerimizle, bir başka dostun çevresinde karşılaştık; o yüzden benim için İdris Küçükömer, her zaman öncelikle Fethi Naci'nin dostu, benim de dostumun dostu olarak var oldu. Ama ortak izlenimlerimiz, birike birike, bizi belli bir çevrenin ikliminde kardeşçe yaşar kıldı.

Daha birbirimizi tanımazken bile aynı derginin (**Yön**) kalem arkadaşlığında bilmeden buluşmuştuk. Bir şey daha var: Bir yerde ikimiz öğretim işine adanmış emeklerin sahibiydik. O üniversitede, ben lisede, o iktisatla, ben edebiyatla uğraşırken insanı işleyen, insan yetiştiren bir güzel işin amaç arkadaşlarıydık. Yazdığımız kitapları birbirimize sunma çizgisinde rastlaştık; yine hep Fethi Naci odak olmak üzere akşam sofralarında, doymamış gençliğimizin bizi götürdüğü işkembe çorbacılarında, ada gezilerinde birleşip kaynaştık.

Evet Büyükada gezilerinde, daha çok orada. Kente en yakın, en temiz, en arı doğa olanağı diye çocuklarını orada büyütmek istiyordu. Uzun yıllarımı doldurmuş cumartesi-pazar kurslarının artık yok olur gibi göründüğü bir zaman diliminde ben de kendimi onun ev yokuşunda, elimde birkaç tuğla, bir iki tahtayla, imece içinde buluverdim. Henüz olanak içindeydi bir arsa, bir ev

edinmek, gönlünce bir şeyler kurup yaptırmak; piyasa böyle canavar ağızlarıyla her yanımızı kapar gibi değildi.

Mümkünlerin sınırları bu kadar daralmamıştı; adada bir ev yaptırmak, hele eş dost, öğrenci sevgilerinin dayanışmasıyla kolay bile sayılırdı. Ve İdris bütün kaynaklarının gücüyle o düşün hizmetinde.

Her gün biraz daha derlenip toparlandığını görerek birçok hafta sonunu o dolaylı ada gezisinin sevgisiyle doldurduk: Önce İdris'in evini ziyaret, sonra ya küçük ya büyük tur yürüyüşü, rampalarda yavaş, sigara yok. Hızlı ve çevik adımlarla her zaman en önde yürür, yetişilmez bir gönül coşkusuyla araba yollarını yaya bitirirdi. Yine de yapı işlerini daha fazla çabuklaştıramazsınız. "Keyfe keder" diye bazı kusurlara boyun eğseniz bile malzemenin belli bir kuruluş süresi vardır. Böyle uzamış bir aşamanın bezginliği içindeyken onu bilmeden üzmüştüm. Yeni bitirilmiş bir onarım işinin verdiği deneyimle, daha çok işi olduğunu, daha çok gider gerektiğini, eldeki paranın bu işe yetmeyeceğini söylemek doğruculuğunda bulundum. Kızdığını hepimiz gördük. Ne var ki bir süre sonra, -karlı buzlu bir günde elindeki bastona imrenmiş olduğum için- Kapalıçarşı'da bulduğu antika bir sapı elindeki gövdeye kaynatarak yaptığı bastonu bana hediye ederken açık sözlülüğüme teşekkür ettiğini de iyi hatırlıyorum. O ilgi bastonunu iyi saklarım, kimselere vermem. Karlı buzlu havalarda kendime destek ederken bir sevgi sıcaklığının simgesi diye düşünür, daha çok yaslanırım.

O ev bitti, Mehmet Şakir doğdu, ele geldi (doğrusu ikincinin adını şimdi çıkaramıyorum), o evde ne kadar ağırlandık, güler yüz gördük, o evi bütün Ada noktalarından uzaktan nişanlayıp kim bilir kaç kez bizimmiş gibi ziyaret ettik... Ama en unutamadığım anılardan biri Nuri Akay'la (ressam-balıkçı) sıkı ve sert bir poyrazda büyük tur yaparken rastlaştığımız bisikletli oldu. Kuru, soğuk, yakıcı bir havaydı ve kümemizin bütün öteki üyeleri erken bir meyhane masasının çağrısına uyuvermişlerdi. İkisini de sarmış sarmalamış sıkıca, birini önüne almış birini arkasına, İdris rahat çalışsın diye dışarı çıkarmıştı Meral Yenge. İşte o evin ruhuydu

bunu yaptıran, ayrı ayrı her birine.

Sonra... Aydınlık, açık, güçlü, doğru, sağlıklı, gerekli bir insan daha.. "*Bir bitmeyecek şevk verirken beste/ Bir tel kopar, ahenk ebediyyen kesilir*" örneği, gidiverdi Meral Yenge'yle çocuklarının evinden, bizim aramızdan, Türk düşünce yaşamından. Evet anıların nabzı vardır, yürek sesi taşırlar. Durup dururken bir dokunursanız...

FETHİ NACİ
Yazar, Eleştirmen

"Münevver"den "Entel"e

Dostum, hemşerim İdris Küçükömer'in anısına

Gazete okurları, "Intellectuel"i öğrenmeden "entel"e alışıverdiler: "Enteller", "Entel Barlar" artık en ciddi gazetelerimizde bile sık sık okuduğumuz sözcükler. 10 Şubat 1989 tarihli **Milliyet**'te şimdiye kadar rastlamadığım bir kullanımını gördüm "entel"in; ikinci sayfada kocaman bir başlık : "Entel İşsiz ordusu." "Entel" diye söz edilen "işsiz ordusu" meğer, hekimler, elektrik mühendisleri, inşaat mühendisleri, makine mühendisleri ve kimya mühendisleriymiş! Haberin içinde "aydın işsizliği" deniyor, ama başlığı atan, anlaşılan "aydın işsizliği"ni yavan bulmuş, daha çarpıcı olduğunu sandığından mıdır, nedir, "Entel İşsizliği" demiş.

"Intellectuel"i ikiye bölerek bu sözcüğün sadece ilk yarısını kullanan kişi (kimdir acaba?), bunu yaparken, yani sözcüğün sadece yarısını kullanırken, "entel" diye "yarı aydın"ı mı anlatmak istemişti? Pek sanmıyorum; çünkü "entel"le yarı aydın anlatılmak istenmiyor; "entel", "aydın"ı küçümsemek için kullanılıyor, aşağılamak, kötülemek, horlamak için. Genç bir dostum, 1970'lerde, üniversite öğrencisi olduğu yıllarda, hoşlanmadıkları birtakım aydınlarla "entel" diye dalga geçtiklerini söyledi ama, bildiğim kadarıyla "entel"in yaygınlık kazanışı 12 Eylül'den sonra.

12 Eylül'ün "aydın"a nasıl baktığını unutmak olanaksız. Sayın Kenan Evren, ziyadesiyle ünlü Manisa konuşmasında (28 Mayıs 1984), aydınlar için şöyle diyordu: "Biz çok aydınlar görmüşüzdür,

vatan hainliği yapmışlardır. Bazı şairlerimiz vardı, yurt dışına kaçtılar. Ve başka bir memlekete sığınıp orada öldüler. O aydın değil miydi, ne yapayım böyle aydını?" Böylece tarihimizde belki de ilk kez "aydınlar" ve "vatan hainliği" sözcükleri aynı cümle içinde, yan yana kullanılıyordu. Sayın Evren şunları da söylüyordu o Manisa konuşmasında: "Bu millete hükmetmek için aydın (mak gerekmez. Son Padişah Vahdettin de aydındı. Cahil miydi? Ama memleketi düşmanlara teslim etti. Ne yapayım böyle aydını !" (Sayın Evren'in sözlerinin eleştirisi için okurlara, Adam Yayınları'nca 1986'da yayımlanan, Aydınlar Dilekçesi Davası'nı salık veririm. Özellikle Yalçın'ın "Yalçın Küçük'ün Savunması" başlığıyla yayımlanan savunmasını, s. 249-272)

Sayın Kenan Evren, bu sözleriyle, "Aydınlar Dilekçe"si adıyla ünlü belgeye ve "aydınlara" karşı bir tutumu açıkça benimsediğini kamuoyuna duyururken, gerçekte, 12 Eylül ideolojisinin "ruhu"nu dile getiriyordu; bu "ruh"un "incarnation"u (cisimleşmesi) olan Anayasa'nın özü neydi: "1982 Anayasası, Türk anayasacılık tarihi içinde devlet otoritesinden yana bir sıçrayışı temsil ediyor. (...) ... bireye karşı devleti egemen kılan, (...) özgürlüklerin sınırlanmasında daha dar ölçüler getiren bir yaklaşım bu." (Mümtaz Soysal, **Anayasanın Anlamı**, 7.Baskı, s. 401, 402)

Toplumda "barış ve huzur"u sağlamak isteyenler, nedense, bu "barış ve huzur"u hep aynı kimselerin bozduğunu düşünürler: Yüksek öğrenim gençleri, aydınlar, yazarlar, şairler, Üniversite öğretim üyeleri, dernek ve sendika yöneticileri... Toplumda, "barış ve huzur"u sağlamanın temel koşulu onlara göre, her türlü değişiklik isteğine karşı çıkarak toplumu olduğu gibi sürdürmektir; çünkü, gene onlara göre, toplumda değişiklik istemek "barış ve huzur"u bozmak demektir. Bunun içindir ki Niyazi Berkes'in "Osmanlı Geleneği" için söyledikleri günümüz Türkiyesi için de geçerlidir: Yönetilenlerin yönetime katılması, Osmanlı geleneğine yabancı bir tutumdur." (**Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 149)

Aydın düşmanlığının kökeninde hep bu anlayış yatar: Yönetilenlerin yönetime katılması isteğine karşı çıkmak. Bunu gerçekleştirmenin bilinen yolu, temel hak ve özgürlükleri ortadan

kaldırmak, bu olanaksızsa, olabildiğince sınırlamaktır. Ama 1980'lerde artık bununla da yetinilmiyor, belirli bir kesim düşman hedef olarak gösteriliyor: En geniş anlamıyla aydınlar kesimi. Siz, Adnan Menderes'in "Kara cüppeliler" saldırısından bu yana Üniversitelerin böylesine yoğun ve sürekli saldırılarla karşılaştığını anımsıyor musunuz?

Osmanlı'dan bu yana -hak etse de, hak etmese de- hep saygı duyulan aydın, ilkin bütün orta sınıflarla birlikte önce ekomomik bakımdan çökertilmiştir; şimdi de saldırı, aydının saygınlığınadır.

Nasıl gerçekleşmiştir bu oluşum?

OSMANLI DÖNEMİNİN MÜNEVVERLERİ

Osmanlı döneminde "aydın" yerine "münevver" dendiğini sanıyordum, "Münevver" sözcüğünün ilkin ne zaman kullanıldığını öğrenmek istedim; bu konularda benden çok daha bilgili bir arkadaşıma sordum, "tahmini" diyerek şu bilgileri verdi: "Münevver", Arapçadaki nurlandırılmış, ışıklandırılmış, aydınlatılmış anlamlarıyla çok eskiden beri kullanıldığı halde "aydın" karşılığı kullanılışı, daha doğrusu bu anlamı kazanışı oldukça yeni. Şemsettin Sami'nin "Kamus-i Türkî"sinde (1900) bu anlamı yok. Son fasiküllerı, " İkinci Meşrutiyet'in hemen başlangıcında (1908) yayımlanan "Resimli Kamus-i Osmani"de (Ali Seydi) bu anlamı yok. Bu anlamı veren ilk sözlük, M. Bahaettin'in "Yeni Türkçe Sözlük"ünün ikinci basımı (1925). Orada mecazi anlam olarak "ilm ü marifeti tecrübesi çok, terbiye ve tahsil görmüş, malümatlı; açık fikirli" anlamları var. Dolayısıyla "münevver"in "aydın" anlamına kullanılışı 1920'li yılların ilk yarısına rastlıyor."

Osmanlı döneminde "aydın" karşılığı olarak hangi sözcüğün kullanıldığını bir bilenden öğreninceye kadar "Osmanlı münevver"i demeyi sürdüreceğim.

"Osmanlı münevveri" denince, aklımıza, kapıkulları, bürokratlar, paşalar, geliyor. Ne istiyorlardı -kısaca söyleyelim- bürokratlar? Çökmekte olan "devleti kurtarmak !" Tanzimat'tan bu yana,

Osmanlı münevveri hep devleti kurtarmaya çalışmıştır, tek amacı bu olmuştur. (Yattıkları yerlerden, dağlara tepelere yazılı "Önce vatan" sözcüklerini görüyorlarsa ruhları herhalde sükun içindedir.) Nasıl kurtarılacaktı devlet? Batı'daki kurumlara benzer kurumları alarak. Batı ne durumdaydı? Kapitalizm, önce İngiltere'de olmak üzere, makineli büyük üretim aşamasına ulaşmıştı; kapitalist ülkelerin, fabrikaların çalışmalarını sürdürebilmeleri (ve tabii kârlarını !) için hem gerekli ilkel maddelere, hem de yeni dış pazarlara gereksinimleri vardı.

Burada sözü İdris Küçükömer'e bırakıyorum: "Osmanlılarda âyan ve bürokratların bazı Batı kurumlarını almak istemeleri, kapitalist âlemin isteklerine uyuyordu. Sanki dünyanın ortasında imiş gibi duran geniş Osmanlı ülkelerinde, dış kapitalist isteklerin gerçekleştirilmesi için gerekli ortamın hazırlanmasına, batılaşma hareketi, hayret edilecek bir biçimde uyuyordu. Bürokrat, serveti için melce ve devamlı politik güç arıyordu. Âyan ise fiili büyük toprak mülkiyetine hukuken de kavuşmaya çalışıyordu. Fakat, bunların istedikleri üst yapı kurumları alınırsa, bu, Osmanlı kapısını kapitalizme ardına kadar açacaktı. (...) Tanzimat dönemi, sanayi üretim güçlerinin tasfiye dönemidir. Üretim güçleri tasfiye olan ülke, tasfiye edenlerin ya sömürgesi ya da yarı sömürgesi olurdu. Üretim kapasitesi düşen ülkeye giren yabancılar, Düyûn-ı Umûmiye ile ülkenin sadece ekonomik kaynaklarını değil, politikasını da ipotek altına alırdı." (**Düzenin Yabancılaşması**, s. 62-63, 92) Batılılaşma yoluyla devleti kurtarmak isteyen Osmanlı münevveri, sonuçta, üretim güçlerini geliştirmek bir yana, varolanlarının da yok olup gitmelerine, halkın daha da yoksullaşmasına neden olacaktır. Böylece Osmanlı münevverinin değer yargıları başka olacaktır, halkın değer yargıları başka - çıkarları da öyle, özlemleri de. "Üretim güçleri yetersiz ve onlar da artık yabancı boyunduruğunda bulunan imparatorlukta, hürriyet şarkıları ile iktidara gelenler, sözü edilen ekonomik yetersizlik ve bağımlılık içinde ya anarşi ile halkın kendilerini iktidarlardan itmesini ya da despotluğu seçebilirlerdi, demiştik. Onlar, kaçınılmaz olarak ikinciyi seçtiler elbet. Ve "devleti kurtarmaya" devam etmek için seçtiler. (...) İkinci Meşruti-

yet'te, İslamcı çerçeveye sığınmış halk ile laik bürokrat kavgasının devamını gördük. Cumhuriyet döneminde de aynı kavgayı görüyoruz maalesef." (İdris Küçükömer, **a. g. e.**, s. 92, 93)

Osmanlı münevveri "devleti kurtarmak" istemiş, 10 Ağustos 1920'deki Sévres Anlaşması'yla İmparatorluk tasfiye edilmiştir.

CUMHURİYET AYDINI

"Aydın" sözcüğünün ne zaman ortaya çıktığını biliyoruz. İlkokula başladığım yıllarda "Türk Dili Araştırma Kurulu'nca, 1935'te "Osmanlıca'dan Türkçeye Cep Kılavuzu" ile "Türkçeden Osmanlıca'ya Cep Klavuzu" adlarıyla iki küçük kılavuz çıkarılmıştı. Bu kılavuzlarda "münevver" karşılığı olarak, ilk kez, 1. Aydın (eclairè), 2. İdemen (intellectuel) deniliyordu. Aynı zamanda "düşünür" karşılığı da olan, yarısı Fransızca (idèe), yarısı Türkçe (-men eki) idemen tutmadığından, ikinci karşılık "aydın", entelektüel yerine kullanılmaya başlandı.

Osmanlı münevveri devleti kurtarmak istiyordu, Cumhuriyet aydını ise (1923'te yeni bir Türk devleti kurulmuş olduğu için) artık halkı kurtarmak istemektedir. Halk-aydın karşıtlığı, birçok romanın konusu oluyor. En ünlüsü belki de Yakup Kadri'nin **Yaban**'ı. Roman boyunca aydınları suçlar Yakup Kadri - Tabii Ahmet Celâl'in ağzından: "Ben, asıl ben, bu toprağın malı olmayan ve hepsi de dışardan gelen maddeler ve unsurlarla yoğrula yoğrula âdeta sınaî, âdeta kimyevî bir şey halini almışım. "Türk aydını, " kendi toprağından sökülmüş bir aykırı, bir acayip nebat"a benzer. Yakup Kadri'de Türk köylüsü, "kafası aydınlanacak, vücudu beslenecek" edilgin kitlelerdir; "cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde" bırakılmışlardır. Nedeni? "Bunun nedeni, Türk aydını gene sensin!"

Aydının kendini suçlaması, gerçekte, halkı adam yerine koymamasından kaynaklanıyor.

Aydın, kendini kurtulmuş sanıyor; bunun için "halkı kurtarmak" bir ahlâk sorunu gibi geliyor ona, toplumsal bir görev gibi, halka bir borç ödeme gibi. (Aynı görüşe Aydınlar Dilekçesi'nin "girişimcisi"nde de rastlayacağız!)

Cumhuriyet dönemi aydını gerçekten "kurtulmuş" mu, onu geçelim, ama bu aydının kurulu düzenle uzlaşma içinde olduğu bir gerçek: Milletvekili oluyorlar, büyükelçi oluyorlar, siyasal iktidarın nimetlerinden yararlanıyorlar. Bu rahat kendilerini biraz rahatsız eder gibi olunca "halk" için ne yapıyorlar? Hayal kuruyorlar! (Yakup Kadri'nin Ankara adlı romanı için bkz. **Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme**, s. 202.)

Devletle özdeşleşen Cumhuriyet aydının yanı sıra devlete kafa tutan (yani kurulu düzenin değişmesini isteyen) aydın da vardır o dönemde, ama bu tür aydınların yasal bir siyasal hareket içinde toplu olarak ortaya çıkışları, "demokrasi"nin "geldiği" 1946 yılı. Sonra partilerden, sendikalardan hapishanelere. Sonra gene bir takım haraketler: Kimi zaman topluca, örgütlü; kimi zaman bireysel. Ama "kafa tutan aydın"ın, örgütler içinde ya da günlük basında artık rahat rahat "sosyalist aydın" olarak ortaya çıkması 1960'tan sonra, 1960-1970 arasına bir zamanlar hep "nispi özgürlük" yılları derdik; o "nispi özgürlük"ün ne büyük nimet olduğunu 1971'den sonra anladık. 1960-1970 arası gerçek bir uyanış dönemi oldu. Ama "siyasal uyanış ekonomik gelişmeyi aştı" diyenler bu dönemi sona erdiriyorlar. Gene tevkifler hapishaneler. Ve derken önce 24 Ocak kararları, ardından 12 Eylül.

AYDIN VE "ENTEL"

24 Ocak kararları, sözde "ekonomide istikrar" sağlamak için alınıyor. İstikrar iyice sağlansın diye, 12 Eylül, demokratik özgürlükleri askıya alıyor. Siyasal çalışma yok. Parti yok. Sendika yok. Grev yok. Dernek yok. Aydın gençliğin ve sendika yöneticilerinin önemli bir bölümü hapiste. Üniversiteden neden gösterilmeden atılan öğretim üyeleri. Ardından devleti bireye karşı koruyan bir Anayasa. Bu Anayasa'da işveren istekleri, birer Anayasa maddesi. İcazetli partilerin kuruluşu. İcazetli seçimler. Dış destekli bir siyasal iktidar. Bu siyasal iktidarın milyarlarca dolarla desteklenmesi. Ve sonuç: Batakta bir ekonomi, batakta bir ülke.

Tanzimat dönemi, "devleti kurtarmak" uğruna, üretim güçlerinin

tasfiyesi dönemi olmuştu. Gene "devleti kurtarmak" amacıyla gerçekleştirilen 12 Eylül'ün sonrası da üretim güçlerinin tasfiyesi dönemi oluyor. Tüccarlara, sanayicilere, borçlarını ödemek için, villalarını satmalarını öğütleyen bir siyasal iktidar, borçlarını ödemek için millî sanayi ve hizmet kuruluşlarımızı yok pahasına yabancılara satmaya başlıyor. İşte Prof. Dr. Gülten Kazgan'ın **Hürriyet**'te yayımlanan sözleri: "1923 yılında Kurtuluş Mücadelesini sonuçlandırdık. 1993'te yurt dışına satışımız tamamlanacak. Hem de çok ucuza."

1980 sonrasında aydınlar kesiminde önemli bir değişim oluyor. Aydınlar da işçilerle birlikte, köylülerle birlikte, öteki halk kesimleriyle birlikte hızla fakirleşiyorlar. Artık günümüz Türkiyesi'nde aydınların büyük çoğunluğu "ücretli" durumundadır; bir işyerinde bir işverene (özel kesimde ya da kamu kesiminde) bağlı olarak çalışmaktadırlar. Aydınların kitle halinde "ücretli emekçi" durumuna gelmeleri, aydınları işçi sınıfının bir yan gücü, bir "müttefik"i olmaktan çıkarmış, işçi sınıfının bir parçası yapmıştır. Ve tabii işçi sınıfının insanca bir toplum için giriştiği mücadelenin de.

Burada, Aydınlar Dilekçesi'ne, bu dilekçenin "girişimcisi" olduğunu söyleyen Sayın Aziz Nesin'in 28 Mayıs 1984 tarihli "Nokta" dergisinde yayımlanmış bir konuşmasından bazı alıntılarla dönmek istiyorum.

"Nokta"nın "Nasıl bir borç?" sorusuna sayın Aziz Nesin'in cevabı: "Aydının Türk halkına borcu, aydın olmayan herhangi bir insanın borcundan çok fazla . Bu borcu bir nebze olsun ödemek istiyoruz. Biz Türk Aydınları başka ülkeler aydınlarından çok farklıyız. Bizim halkımıza borcumuz çok daha fazla"

"Nokta"nın "Siz aydınları toplumun vicdanı, önderi, ışık tutanı olarak mı görüyorsunuz?" sorusuna sayın Aziz Nesin'in cevabı: "Toplumun vicdanı, önderi, ışık tutanı... Aydın olmanın ölçütü bu. Aydınla aydın olmayan arasındaki fark aydınların daha müreffeh yaşadığı değildir. Aydın olmayan bir demir tüccarı, aydın olan bir üniversite profesöründen daha zengindir. Nitekim şu dilekçe de gösteriyor ki, kimse bize bir şey ikram etmeyecek.

Kimse bize ne bir mükafat verecek, ne bir makam verecek. Aydının görevi bu. Kendimiz için değil, kendi çıkarlarımız için değil, memleketin çıkarları için." (Aydınlar Dilekçesi Davası, s.498, 500 İtalikler benim.)

"Halkımıza borç ödemek." "Aydının görevi bu. Kendimiz için değil, kendi çıkarlarımız için değil, memleketimizin çıkarları için." Hep aynı hikaye: Aydınlar halkı ve memleketi kurtaracak.(Sayın Nesin sadece "memleketimiz için" diyor.) Peki, Aydınlar Dilekçesi'nde "memleketin çıkarları" için dile getirilen istekler, aynı zamanda, aydınların çıkarları için de değil mi? "Aydınların çıkarları"yla "memleketin çıkarları" arasında bir fark mı var?

Günümüz Türkiyesi'nde aydınların "ücretli emekçi" durumuna geldiğine yukarıda değinmiştim; o konuya biraz daha yakından bakmak gerek. (Bu arada bir soru: Aydınlar Dilekçesi'ni imzalayanların ne kadarının ücretli olduğu ve ücret tutarları saptanamaz mı?) Yakın zamana kadar "aydın" denince herkesin aklına Sayın Nesin'in tanımı gelirdi: "Toplumun vicdanı, önderi, ışık tutanı. "Sayıları oldukça az, nitelikli ve benzeşik (mütecanis) bir toplum kesimi. Üretimden kopuk, sadece düşünen, yazan, yaratan insanlar. Oysa, gerçekte, ücretlileşen aydın artık fabrikalarda, hizmet alanlarında, kamu işlerinde çalışıyor; bir başına değil, öteki emekçilerle birlikte. Türkiye'deki sanayi işletmelerinde çalışan teknik ve idari personel "aydın" değil mi? Devletin eğitim, sağlık, adalet, vb. işlerinde çalışanlar "aydın" değil mi? Kol emekçileri ile kafa emekçileri (aydınlar) arasındaki yakınlaşma bir olgu değil mi? Bir gazete haberi: "Ortadoğu Teknik, Hacettepe ve Gazi Üniversitelerine bağlı yüzden fazla öğretim üyesi Başbakan Turgut Özal'a imzalı dilekçe vererek ücretlerinin artırılmasını istediler. ANKA muhabirinin edindiği bilgiye göre, öğretim görevlileri dilekçelerinde öğretim elemanlarının aldıkları ücretlerin fonksiyonlarını yerine getirmekten uzak olduğunu savunarak, bir araştırma görevlisinin eline 217 bin, doçentin 513 bin ve profesörün 619 bin lira geçtiğini bildirdiler. Öğretim üyeleri bu maaşlarının kitap, dergi ve gazete gibi zorunlu gereksinimlerin yanı sıra bir yüksek lisans tezinin yazım ve basım maliyetini bile

karşılamadığını belirttiler..." (**Cumhuriyet**, 30 Aralık 1988)

Burada, 1961 Anayasası'nın verdiği ve 1982 Anayasası'nın geri aldığı sendikal hakları tekrar kazanmak için çaba göstermek yerine öğretim üyelerinin kolay (ve biraz da ayıplanacak) bir yolu seçerek Başbakan'a başvurmaları elbette eleştirilebilir. Ama üniversite öğretim üyelerinin bu başvurusu bile şu çok önemli iki gerçeği gözler önüne seriyor: 1) Aydınlar "ücretlileşmişlerdir"; 2) Aydınlar "benzeşik" bir kesim değildir. Dolayısıyla, başında bir sıfatı olmayan "aydın" sözcüğü artık bulanık bir sözcük durumuna gelmiştir.

Evet, aydınlar benzeşik bir toplumsal kesim oluşturmazlar: Kimi varlıklı kesimlerden, kimi emekçi kesimlerden, kimi de (galiba en çoğu) orta sınıflardan; kimi solcudur, kimi sağcı; kimi tek pasaport alamazken kiminin çift pasaportu vardır. Kimi holdinglere danışmanlık yapar, kimi işçi sendikalarına; kimi karşılaştığı ilk güçlükte 180 derece döner, kimi yoluna devam eder... Dönenlerin dikkatine: Belinskiy, 15 Temmuz 1847'de Gogol'e yazdığı o unutulmaz mektupta şöyle diyordu: "İnsan kendini yalana kaptırırsa, zekası da, istidadı da onu bırakır, bu büyük bir hakikattir."

Ne var ki benzeşik bir kesim oluşturmuyorlar diye aydınlara yıllar öncesinin gözlüğüyle bakamayız. Türkiye'nin saplandığı bataktan kurtulabilmesi için girişilecek mücadelede sosyalist aydınların yeri değişmiştir. Türkiye İşçi Partisi'ni düşünüyorum: Yönetim kurullarına seçileceklerin yarısı aydınlardan, yarısı emekçilerden oluşacak diye bir tüzük maddesi vardı; bir takım ilçe örgütlerinde bir üyenin emekçi mi, aydın mı olduğuna oylama ile karar verildiğini çok iyi anımsıyorum. Çünkü o yıllarda sosyalist aydınlara hep ikincil bir güç olarak bakılırdı. Oysa koşullar değişmiştir. Ücretlileşen aydınlar işçi sınıfının yararlanacağı bir toplum kesimi değil, işçi sınıfının bir parçasıdır. Bunun içindir ki günümüzün sorunu, işçi sınıfının aydınlarla, "ittifak" kurması değil,"bir" olmasıdır: "gelin canlar bir olalım dizesindeki gibi. (Ayrıca, "gelin canlar..." diye davete de gerek yok.)

Aydınların siyasal ve toplumsal önemi arttıkça, aydınlar işçi

sınıfının organik bir parçası oldukça aydınlara saldırı da artacaktır. Artıyor da. "Entel" sözcüğü böyle bir gelişme aşamasında yaygınlaştı.

Türkiye'de aydınlar olduğu gibi "entel"ler de vardır. Ama "entel"leri akşamları bir iki kadeh içki içilip sohbet edilen barlarda değil, "başbakanlığa bağlı bir devlet kurulunu hiçe sayarak bir devlet bankasının hesaplarını bir yabancı şirkete inceletenler" arasında aramak gerek; Türkiye'nin üretim gücünü artırmak bir yana Türk halkının ödediği vergilerle kurulan sanayi işletmelerini haraç mezat satanlar arasında aramak gerek; Türkiye sanayiini bile isteye yok edenler arasında aramak gerek; çift pasaportlular arasında aramak gerek; "artık 'ulusal bağımsızlık' gibi laflar demode oldu" diyenler arasında aramak gerek; "Devletimiz laiktir, ama milletimizi birarada tutan, milli birliğimizde esas rolü olan İslamdır" diyerek, Anayasa'ya "ilk ve orta öğretimde din dersi zorunlu dersler arasında yer alır" diye madde koydurarak Türk halkının yoksulluk karşısında dine sığınmak biçiminde gösterdiği tepkiyi iktidarları için sömürmek isteyenler arasında aramak gerek...

Evet, Türkiye'de aydınlar da var, "entel"ler de. "Aydın"ı oldukça ayrıntılı anlatmaya çalıştım; "entel" "için" fazla konuşmaya değmez: "Entel", günümüz gereği "tedbil-i kıyafet" gezen eski "kapıkulu" dur!

ABİDİN NESİMİ
Mühendis, Araştırmacı

İdris Küçükömer'i Anıyoruz

İdris Küçükömer Hoca'mızı yitireli bir yıl oluyor. Küçükömer'le ilgili anma çalışmaları içinde bir de anma çalışması hazırlanacağını öğrendik. Bu çalışmalara biz de bir yazı ile katılmayı istedik.

Küçükömer'le 1970 yıllarında tanıştım. Onun "İktisat İlkeleri Üzerine" ile "Düzenin Yabancılaşması" yapıtlarını çok önce okudum ve kendisiyle tanışma isteği duydumdu. Tanışmamıza yardımcı olur düşüncesiyle de o yıllarda yayınladığımız "Sosyalistlere Açık Mektup" adlı yapıtımızdan bir tanesini kendisine göndermiştik. Bir süre bekledikse de tanışma ve görüşme olanağı doğmadı. Ancak 1. Halkçılık Kurultayı'nın düzenlenmesi sırasında **Ant** Dergisi yönetim yerinde tanıştık.

Küçükömer'le tanışmamızı gecikmiş olarak niteleyebiliriz. Bunda iki neden görüyoruz: Birincisi aramızdaki yaş farkı olması, ikincisi de kendisinin üniversite mensubu bulunması. Bu iki nedenin bizlerde farklı dünya görüşleri yaratmış olacağını sanıyorduk. Oysa bu nedenlerin büyük farklar yaratmamış olduğunu gördük. Görüşlerimizin nitel olarak aynı, ancak nicel olarak ayrı olduğunu gördük. Ben üniversite dışı ve bir emekli olmam nedeniyle Türkiye'nin nesnel koşulları çerçevesinde düşüncelerimi yasalar çerçevesinde dilediğimce belirtebiliyordum. O ise Türkiye'nin nesnel koşullarına ek, üniversitenin koşullarına da uymak zorundaydı. Özel konuşmalarımızda üniversitede kaldıkça bilim yapılamayacağını, ancak emekli olduktan sonra kendini bilime

verebileceğini söylemişti. Üniversitede iken yukarıdaki iki yapıtından başka bir de "İktisat İlkelerine Yeniden Bakış" adlı yapıtı yayınlandı. Bu üç yapıt kendisinin görüşlerini tam olarak yansıtmaz. "Düzenin Yabancılaşması" yapıtının mevcudu daha üniversitede iken tükenmişti. İkinci baskıya hazırlanıyordu. Bu yapıt ekonomik yaşam ile toplumsal yaşam arasındaki ilişki ve bağlantıyı (İttisal ve irtibatı) araştırıyordu. Buradaki ekonomik yaşam ile toplumsal yaşam, genel değil özeldi. Başka deyişle genelin Türk (Osmanlı) ekonomik yaşamı ile toplumsal yaşamına uygulanmasıydı, bir tümdengelimdi. Biz de genel olarak Küçükömer'le aynı görüşteydik. Biz de O'nun öngördüğü ilişki ve bağlantıyı benimsiyoruz.

Ekonomi ile toplum arasındaki ilişkiyi, bağlantıyı sebep-sonuç diyalektik bağlantısı ya da ilişkisi değil belirleme ilişkisi temel üstyapı diyalektik ilişkisi ya da bağlantısı olarak düşünürüz. Bu itibarla toplumun doğal yasalarıyla, ekonominin doğal yasaları arasında bir diyalektik ilişki ya da bağlantı görürüz.

Gerek ekonomik olaylarda ve gerekse toplumsal olaylarda değişkenler hem tarihsel (dönemsel) hem de toplumsal (sınıfsal)dırlar.

Ekonomik yaşam ile toplumsal yaşam arasındaki ilişki ve bağlantıların ortak özelliği sebep (cause) ile şart (condition)larının olmasıdır. Ekonomik yaşam ekonomik olaylarca, toplumsal yaşam da toplumsal olaylarca oluşturulur. Ekonomik ile toplumsal olaylar ifade edilirken sebep ile şartı karşılayan nesne ve tümleçler kullanılır. Örneğin Ahmet Mehmet'i çağırdı. Bu tümcede kimi soru bunun karşılığı nesne ne zaman, nereye, neden... vb. sorularının karşılıkları ise şartlar yani tümleçlerdir. Bu sorulara dün, dükkana, görüşmek için yanıtlar verildiğini düşünürsek şartlar, tümceler şöyle olur: Ahmet, Mehmet'i dün, dükkana, görüşmek için çağırdı. Tümleçler şartlar demektir. Bu tümcede tümleçler ve nesne (sebep) açık olarak bellidir. Toplumsal olaylarla ilgili bazı tümcelerde sebep ile şartlar kolayca görülemez. Bu tümcelerde sebep şartın, şart da sebep yerine konabilir. Avukatlar genel olarak şartı sebep, sebebi de şart olarak gösterir. Ve bunlardan ekonomiye öncelik ve üstünlük

veririz. Ekonomik yaşamın toplumsal yaşamı belirlediğini ve koşullandırdığını kabul ederiz. Yine yöntem olarak biz de O'nun gibi tümdengelimden yanayız. Kısaca nitel olarak aynı, nicel olarak ayrı görüşteyiz, Ancak O, Türk-Osmanlı toplumunu, özellikle de İttihat ve Terakki'nin Manastır ile Selanik Ocakları'nın ayrıntılarını, yine Teşkilat-ı Mahsusa ile Devlet Emniyet Teşkilatı'nın ayrıntılarını, İaşeciler Grubu ile Sosyalistler Grubu arasındaki ayrıntıları... vb. konuları yeterince incelememiş olduğundan aramızda nicel farklar vardı. Biz **Ant** Dergisi yönetim yerinde bu konuları kendisiyle görüştük. Kendisi bu konularda Türkçe belgelerin yetersiz olduğu, eski harfleri kendisinin bilmediğini, İngilizce'de de bu konulardaki yayınları incelemediği gerekçesiyle bilgilerinin çok sınırlı olduğunu belirtti. Bu nedenlerle "Düzenin Yabancılaşması" yapıtının birinci baskısını noksan bilgilerle ve ancak sezgi yoluyla yazdığını, ikinci baskıda bizim değindiğimiz konulara da yer vereceğini belirtti.

Küçükömer Hocamızın üniversiteden ayrıldıktan sonra hiç bir yapıtı yayınlanmadı. Yayınlayacağı ilk yapıt "Düzenin Yabancılaşması" nın ikinci baskısı olacaktı. Bu baskıda özellikle iki nokta üzerinde duracaktı. Birincisi düzenin yabancılaşması ile düzenin aşılması arasındaki farktı. İkincisi ise yukarıda sezgiyle ürettiği bilgilere kaynak olacak İngilizce yayınları inceliyordu. İkinci baskıda belirtmeyi zorunlu gördüğü düzenin yabancılaşması ile düzenin aşılmasının da ancak bilgi kuramı (epistemoloji). Küçükömer Hocamız ekonomik olaylarda sebep şart bağlantısını değişkenler-parametreler biçiminde görmekte ve neo klasiklerin görüşüne yaklaşmaktadır. Değişkenler zamanın bir fonksiyonudur. Buna göre değişken, sebep; bağımlı değişken ise sonuç olmuş olur. Gerek bağımsız değişken, gerekse de bağımlı değişken zamanın bir fonksiyonudur. Buna karşılık parametreler ise mekânın fonksiyonudur. Buna göre parametrelere şart da diyebiliriz. Belli bir zaman diliminde parametreler (şartlar) sabittir. Genel olarak neo-klasikler şartları belli bir zaman diliminde dört noktadan sabit kabul etmektedir. 1- Zevklerin Sabitliği 2- Teknolojinin sabitliği 3- Üretimin faktörleri olarak emek sermaye,tabiat sabitliği 4- Politik,

ideolojik, hukuksal kurumların Neo-klasikler ekonomik analizlerini de bu dört sabit noktadan yapmaktadırlar. Neo-Klasiklere göre bu dört sabit nokta birer parametredir.Bunlar değişmez kabul edilmektedir. Küçükömer ise bunları değişken kabul etmektedir. Küçükömer bu duruma göre-farklı mekânsal ilişkiler kabul etmiş olmaktadır. Bunun sonucu da Türk Sosyalizmi, Fransız Sosyalizmi , İngiliz Sosyalizmi vb. birimlerdir.

Biz ekonomik ve sosyal olaylarda parametreleri-mekânsal değişmeler-değil, değişkenleri zamansal değişmeler esas alıyoruz. Bu görüşümüzle de ekonomistlerle aynı doğrultuda yer almış oluyoruz. Örneğin y=f(t) bağlantısında t=değişken, y de sonuçtur. Bu bağlantıyı genellikle Lineer bir bağlantı olarak ele alırsak y=a+b.t biçimini alır ki burada a ve b ye ekonometrisler parametre demektedirler. Bu bağlantıyı lineer bir bağlantı değil de ikinci dereceden bir bağlantı olarak ele alırsak, yani $y=a+b+c+t^2$ biçiminde düşünürsek a, b, c ye parametre t bağımsız değişkeni ise ikinci dereceden bir bağlantı olur. Bu bağlantı da bir parabol bağlantısıdır.

Görülüyorki biz parametrelerin değişimine göre (mekansal) değil, bağımsız değişkenin üssüne göre (zamansal) kurulan bağlantıyı esas almaktayız. Bu nedenle bizim görüşümüzde Türkiye Sosyalizmi, Fransız Sosyalizmi, İngiliz Sosyalizmi... vb. bir sosyalizm düşüncesi yoktur.

İdris Küçükömer Hocamızla yaptığımız bir görüşmede kendisi parametreleri yalnızca mekânsal değişimler olarak değil, aynı zamanda zamansal değişimler olarak da ele almaktan yana olduğunu söylemişti.

Genel olarak ekonomik ve toplumsal olaylar hem zamansal, hem de mekânsaldır. Diğer bir deyişle hem tarihsel, hem de toplumsaldırlar. Ekonomik ve toplumsal olayların tarihsel olma niteliği, bu olayların dinamik olmalarıdır. Olayların dinamik oluşları üç farklı biçimde incelenir. Birincisi statik inceleme. Belli bir zaman diliminde değişkenlerin denge durumuna gelmesidir. İkincisi karşılaştırmalı statik inceleme. Çeşitli zaman dilimlerinde

değişkenlerin denge durumuna gelmesidir. Üçüncüsü dinamik inceleme. Bu da birinci ve ikinci incelemeyi birlikte ele almaktır.

Genel olarak neo-klasik ekonomistlerle, Küçükömer birinci incelemeye önem vermişlerdir. Küçükömer neo-klasiklerin bu birinci inceleme yöntemini benimsemiş ve bunların maksimum kâr, maksimum fiyat, maksimum fayda durumlarındaki dengeleri incelemiştir. Bu arada Keynes'in "Karşılaştırmalı Statik" dengelerini ve Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Maliyet"iyle ilgili statik denge görüşünü incelemiştir. Küçükömer hiçbir çalışmasında dinamik inceleme yapmamıştır. Bu çalışmayı üniversiteden ayrıldıktan sonra yapmayı düşünüyordu. Belki de yapılmış çalışması vardır. Bizi bu kanıya ulaştıran nokta Küçükömer'in ekonomik olayların incelenmesinde çeşitli parametreler alarak bağımsız değişkenlere göre beliren eğrilerin zarf eğrisini düşünmüş olmasıdır. Zarf eğrisini saptamak demek, uzun dönem analizi yapmak ve üretim dengesini belirlemek demektir.

Zarf eğrisi şöyle bulunur. $y_1=f_1(t,r_1)$, $y_2=f_2(t,r_2)$, $y_3=f_3(t,r_3)$..... verilmiş bulunsun. y_1, y_2, y_3.... nın r_1, r_2, r_3... göre kısmi türevleri sıfıra eşit alınırsa,

$$\frac{\partial y_1}{\partial r_1}=f_1'(t, r_1)=0, \frac{\partial y_2}{\partial r_2}=f_2'(t, r_2)=0, \frac{\partial y_3}{\partial r_3}=0, ...$$

Buradan y=F(t) bağlantısı, yani zarf eğrisi bulunmuş olur. Biz çalışmalarımızla izinde olduğumuz kanısındayız.

TAN ORAL

Karikatürist

Sayın Meral Küçükömer,

Değerli hocamızın anısına hazırlanacağını duyurduğunuz "Armağan Kitap" için biraz gecikerek yazabiliyorum, lütfen hoşgörün.

Kendisi benden hoşuna gittiğini belirttiği bir karikatürümü istemiş ve yine kendine iletilmek üzere **Yeni Gündem** dergisine bırakmamı söylemişti. Ben istediği çizimi sözü edilen dergiye bırakmıştım. Ama ne yazıktır ki bu karikatür ona ulaşamamış. Bu içimde bir üzüntü olarak kaldı. Şimdi onu size gönderiyorum.

Bir de onun adını anarak **Cumhuriyet** gazetesinde yayınladığım bir karikatürü de mektubuma ekliyorum.

İçten saygılarımla,

TAN

AHMET ÖZER

Olmak, Olmak, Sizin Gibi Genç Olmak İstiyorum

Değerli Eşiniz İdris Küçükömer'in anısına hazırlanacak ARMAĞAN KİTABI'na dair, arkadaşım Gündağ Kayaoğlu'na gönderdiğiniz duyuruyu 24 aydır düzenli olarak yayımladığımız **KIYI** dergimizin 24. sayısının 17. sayfasında yayımladık.

Ben sevgili İdris Bey'i ömrümde bir kez gördüm. O gördüğüm günün üzerinden 20 yıl geçti. Geçen yıl vefat ettiği günlerde Çanakkale'deydim. O günlerimi bir "günce"de değerlendiren yazıyı da **KIYI**'nın 19. sayısında yayımladım. **KIYI**, 19. sayı 4. sayfada 6 Temmuz 1987 tarihli güncemi okumanız için gönderiyorum.

KIYI her sayısında Karadeniz toprağından bir "değer"i kapak yapıyor. İdris Küçükömer'i de "kapak" yapmak onu tüm yönleriyle tanıtmak isteriz. Gazetelerde, öldüğü günlerde hakkında çıkan yazılar ve fotoğraflar var bende. Yalnız Üniversite (İktisat Fakültesi) onunla ilgili bir "kitap" yayımladı sanırım. O kitabı bize bulup gönderebilirseniz ve kitaplarının tüm listesini yazarsanız memnun oluruz. Ben de **DÜZENİN YABANCILAŞMASI** vardır. Bu konuda Gündağ'dan da yardım isteyeceğim. Sizin de görüşlerinizi almaktan memnun olurum. Umarım bu duyurunuz sonucunda onu her yönden anlatabilen güzel bir kitap ortaya çıkar.Sizin de bu konudaki çabanızı kutluyorum. Küçükömer gibi değerler tüm ülkemiz için önem taşıyor. Onu

gerçek anlamda tanıtabilmede sizlere görevler düşüyor.

Günlük gazetelerden ikisini önüme seriyorum. Bir fotoğrafa kayıyor gözlerim. Gazete fotoğrafları oldum olası; bir çığlığı taşırlar okura. Fotoğrafın yanında bir yazı: Prof. Küçükömer öldü.İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi emekli öğretim üyesi Küçükömer, 1925 yılında Giresun'da doğmuştu; onun Karadeniz toprağından bir değer oluşu sevgim için bir ölçüt değildi. Onunla yıllar öncesinin sevinçleri, tutkuları da boyvermişti birden.

Geçtiğimiz yıl, kendisiyle sıkça görüştüğünü bildiğim dostum Gündağ Kayaoğlu'nu Trabzon'a uğurlarken, " Trabzon Lisesi'nin bahçesinden bir çiçek getirebilir misin? " diye istekte bulunmuştu. Gündağ, İstanbul'a dönerken bu topraklarda yetişen çiçeklerden bir demet götürmüştü Küçükömer'e. İdris Küçükömer, o günlerde ölümcül bir hastalığın sancıları içindeydi.

Küçükömer'i ilk kez 1968 yılının Temmuz ayında, 19 yıl öncesinde bir kürsüde konuşurken tanımıştım.O günlerde profesörlüğü görev yaptığı fakültenin yönetim kurulunca engelleniyordu. Oysa öğrencileri, ona rütbelerin en büyüğünü vermenin coşkusu içindeydi. Kendisinden önceki konuşmacının ardından adı çağrılarak kürsüye ulaştırılan Küçükömer, binlerce insanın coşkun alkışlarıyla yeniden yaratılıyordu sanki.

Alkışlar dinince, Küçükömer, üst üste üç kez "olmak istiyorum, olmak istiyorum" diye haykırmıştı. Binlerce insan seli bu sözlerin ardından gelecek söz için nerdeyse yüreklerini durdurmuştu. Ve Küçükömer, ardını getirmişti sözünün: "Sizler gibi genç olmak istiyorum"

Bir düşündüm, Küçükömer bu sözü söylediğinde şu an benden iki yaş büyüktü. İdris Küçükömer, ardında nice anılar, nice sözler ve nice kitaplar bırakarak ayrıldı dünyamızdan."Düzenin Yabancılaşması" kitabı, kültürünün bir göstergesi olmuştu o yıllarda.

YAŞAR H. ÖZERDOĞAN

Demek ki Ben de Kültürlü İnsanlar Gibi Düşünüyorum

Bir Tanışma ve Ötesi

1977 yılı Mayıs ayının ortalarında bir gündü. Evimin bahçesinde çalışırken, duvarın dış tarafından "kolay gelsin bey" diye bir ses geldi. Duvar sarmaşık ve hanımeli çiçekleriyle örtülü olduğu için, sesin sahibini göremedim. Çömeldiğim yerden doğrulduğumda karşımda ince, uzun boylu, kıranta saçlı, gök mavisi gözlerinden gümüşi pırıltılar saçan; bir beyle karşılaştım.

Sanki ipnotize olmuş gibi bir müddet cevap veremedim. Sonra teşekkür ederim beyefendi diyebildim. Hemen ardından ekledi: "Ben tepede yapılan binanın sahibi, mahallenizin yeni sakini Prof. İdris Küçükömer'im" dedi.

İdris Küçükömer..... İsmini hemen her gün duyduğum fakat karşılaşıp, tanışmamız mümkün olmayan insan. İçimden bir sevinç selinin beynime doğru yükseldiğini hissettim. Kendimi toplayarak takdimine karşılık verdim. Böylece o büyük sosyal demokrat ve gönül insanı İdris Hoca ile tanışmış oldum.

Bu tanışıklığımız sonraları arkadaşlığa daha sonraları ise SODEP te birlikte çalışmaya kadar uzandı. Artık birbirimizi iyice tanımıştık. Yaptığımız çeşitli konuşmalarda aynı noktada birleşmemiz, benim için büyük bir iftihar ve sevinç kaynağı oluyordu. Kendi kendime "demek ki ben de bu kültürlü büyük insan gibi düşünüyorum" diye kendime pay çıkarıyordum.

Vapurla gidip gelirken, yollarımız aynı olduğu için çoğu zaman eve gelirken; memleketin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısının ne olduğu, nasıl olması lazım geldiği ve bunlar için nelerin hangi şartlarla yapılmasının uygun olacağını inceler ve tartışırdık. Yolun uzaması için bisikletlerimize binmez, 15 dakikalık yolu yürüyerek ancak bir saatte alabiliyorduk.

Bazen bu tartışmalara kendimizi o kadar kaptırıyorduk ki, benim evimin kapısında da ayak üzeri 25-30 dakika daha görüşüyorduk.

Çok cesur ve açık fikirli bir insandı İdris Hoca. Her zaman her yerde eleştiriden korkmayalım derdi. Eleştirinin bizi doğruya ve neticeye götüreceğine inanırdı. Yanlışı olan herkesin eleştirilmesini isterdi.

İdris Hoca bugün aramızdan maddeten ayrılmış bulunmaktadır. Ancak yetiştirdiği öğrencileri ve bizler yaşadığımız müddetçe, daha sonraları da çocuklarımız onun parlak ve ilerici sosyal demokrat görüşlerini sonsuza dek yaşatacaklardır.

İdris Hoca ruhun şad, mekânın cennet olsun...

KADİR PENCAPLIGİL
Avukat

"Tartışmalı Hoca'ya Veda"

Başlıktaki "Tartışmalı" sözcüğü bir bakıma "Sakıncalı" imajını veriyor gibi. Yaşarken de ölümü sonrasında da hep bu sözcükle birlikte anıldı. Neydi O'nu tartışmalı yapan?

O'nun Sivil Toplum, Dayatmacı Tarih Öğretisi, Form-Reform analizi de Batı'nın Formlarının Türk aydınları tarafından Reform olarak algılanma Politikası, Şeflik Sistemini irdelemesi, İktidar Bölünmüşlüğü, Bürokratik İktidarın bu bölünmeye asla razı gelmediği, Tepedencilik-Yukardan'lık gibi bir çok gerçeklerin toplumda belki ilk kez değil ama, bilimsel alanda öncelik tanıyan, yılmaz ve şaşmaz öngörü ile tartışmaya açması, buna rağmen yeterli (önemine binaen şanına yakışır) Yankıyı bulamaması toplum adına acı bir suskunluktur.

İdris Küçükömer ile tanışıklığımız çok eski yıllara, dostluğumuz ise ölümüne yakın iki-üç yıl öncesine dayanır. Katıksız bir içtenlikle yaptığımız sohbetler anılarımın seçkin bölümünde hâlâ tazeliğini korumaktadır.

Sohbetlerimizin birinde kendisine: "Çok şaştığım hayret ettiğim bir şey var. Türkiye'de ilk defa değişik iki karşıt ses, biraz da yüksek tonda telafuz edilen iki kişi var. Bunlardan biri N.F. Kısakürek diğerinin kendisi olduğunu söylemiştim. N.F. Kısakürek'in aykırı ses vermesinin normal olduğunu, Laik Üniversite'den İ.Küçükömer'in ses vermesinin beni hep düşündürdüğünü söylemiştim." Bir an oldukça şaşırdı. Kısakürek

ile aynı kefeye koymamın sanı'sıydı bu şaşkınlık. Oysa aynı kefe değil sonuçta varılan noktada aynı olduğu tartışmasını sohbet düzeyi içerisinde sürdürdük.

Nitekim ölümünden sonra belgeler arasında bulunan eksik-yarım bir yazı girişinde şöyle diyor:

"İŞTE SORU: Ben doğulu muyum yoksa batılı mı? Doğu toplumunda doğdum- Batı'dan etkilendim. Bir zamanlar ulaştığı pratik güçle Batı'yı etkilemiş Osmanlı kültür mirası içinde doğdum. Ama, Düşünceyi yasaklamış bir toplumda büyüdüm. Düşünmek kolay değildi. Ezber...Dramların içinde temizlemeye çalıştığım "Kavramdı" demektedir.

Eğitimde tek tip insan yetiştirme; İnsana Tapma Motivi egemenliğinin Türk Aydını tarafından Baştacı edilmesi; Bütün'ü kapsayan ya da Bütün'ü Kavrayan; Bütünsel Hipotezi yapan insanın Türkiye'de yetiştirilmemiş olgusu bize göre O'nun olağanüstü teşhis ve tespitlerinin sıralamasında ön sırayı alır.

Örtülü ve ilkel bir Faşizmin Statik ve sınıflarüstü anlayışına Aydın kesim asla başkaldırmamış tersine şevkle ve heyecanla bugünlere değin ısrarla taşımıştır.

Bu bağlamda Türk Aydını'nın süresiz ve kesintisiz yukardan ve tepeden bakma çemberi içinde kalması doğal sayılmalıdır. Dolayısıyla yaratıcı olmayan, örneğin Bilgisayar eline verilip öğretildiğinde onu iyi kullanan ama asla Bilgisayar icadedemeyen; İlkel kavramları slogan halinde hayata geçirmeyi canla başla kendine amaç ve görev edinen; Derinliğine düşünce ve araştırmadan habersiz kendine ve topluma yabancı bir konumdadır Türk Aydını.

Bu ve benzeri tesbitlerdir ki Hoca'yı "Tartışmalı" yapmıştır.

Ölüm İnsanoğlunun Ebedi Yenilgisidir. Ve de yalnızlığın en büyüğüdür.

O, sağlığında da yalnızdı.

AHMED GÜNER SAYAR
Siyasal Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

İdris Küçükömer Hocamıza Dair Düşünceler ve Hatıralar

Bilimsel çaba özü gereği, bugünden düne bakılması kadar ileriye dönük tahmin ve tesbitlerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Böylece bir atılım, kompartımanlarına ayrılan tarihe kendi öz bütünlüğünün de kazandırılması demektir. Ancak dünü geleceğe bağlayan kesintisiz bir tarih çizgisini mümkün kılacak tek bir bilgi öbekçiğinden elbette söz edemeyiz. Belki böylesi bir çabanın tutarlı bir şekilde ortaya konmasında kişisel hatıra yumağı da ihmal edilemeyecek bir bilgi kaynağı konumunda olsa gerektir. Özellikle, zamanın akışkanlığında kemâle giden yolda, her çeşit engeli ivazsız-garazsız göğüsleyen bilgin kişilerle kurulan su katışmadık dostluklar *a priori* bir bilgi kaynağını canlı ve diri tutarlar. Bu arada başka bilgi kaynağının kişisel gayretlerle *a posteriori* beslenmesi, zannediyorum, birinin diğerini tahakkümü altına almadan, birbirlerinin hudutlarına tecavüz etmeyen, dengeli-rabıtalı bir a priori-a posteriori bilgi öbekçiğinin çapını genişletecektir*. Ancak bu söylenenler öyle kağıda düştüğü kadar kolay değildir.

* Hatıra için cf. A.G.Sayar **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması** (İstanbul, 1986), sf. 157, dn. 422. *A priori* bilginin temsil ettiği yanılmazlığın sohbet kanalıyla aktarılmasının gerisinde şayet hep *a priori* bilgi naklediliyorsa bu durumda aktarıcının konumu mutavassıtlıktan öteye geçmez. Ayrıca, bu yolla, bilgi öbekçiğin de *a posteriori*'nin faaliyet alanını da daraltması söz konusu ise, bu durumda *a priori* bilgiyi besleyen ve hatıra kanalıyla akanlar giderek esnekliğini yitirir, doğma olur, din olur, katılaşır. Ancak, yanlışlanabilirlikle ulaşılan bilgi de, benzer şekilde, metafizik boyutu bilgi yumakçığının dışına itiliyorsa, bu

Benim ilk "iktisat" hocam İdris Küçükömer oldu. Sayısı birkaç yüzün üzerinde öğrencilerin tıka basa doldurduğu fakültenin iki nolu (şimdiki Ö.C. Sarç) anfisinde, 1964 Kasım'ında, İdris Hoca'yı tanıdım. Derse girişi ve çıkışında öğrencilerinin sergilediği coşkuya, bugüne dek hiç rastlamadım. Henüz kırkında bir iktisat hocası adeta bir miting havası içersinde derslerini vermeye çalışırdı. İ.Küçükömer'in ders vermedeki üslubu dersin derste öğrenilmesine mani idi. İşlediği konunun dışına taşar, sürekli sorular sorar, cevaplar getirirdi. Bu soru-cevap yığınında bir yol bulup soluklanmak, anlattıklarını bir ucundan yakalamak, benim için, oldukça zordu.

Şimdi düşünüyorum da, İdris Hoca'nın derslerinde, birbiri ardına dizilmiş bu sorular, sanki, bir mermerin üzerine vuran damlalar gibiydi. Bu yolla artık öğrencileri olan genç dimağların, o soyut düşünce yeteneğine kavuşmamış kafaların çilesi artık başlamıştı. O güne gelinceye dek, ne aile içinde, ne orta öğretim sırasında, buna oto-didakt tal[illegible]l de dahil edilebilir, ne de arkadaş çevresinde bu soru-cevap yumağının bir benzerini duymuştum. Görülen şuydu: İktisat Fakültesi'nde İdris Küçükömer'in iktisat dersleri,

da *a posteriori* bilginin buhrana çakılması halinde bu kanalın donukluk ve kuraklığının artmasına sebep olur. Neticede, kaynak farklılığına rağmen uyum içinde bir *a priori-a posteriori* dengesinde hatıranın önemi iki boyutludur. Önce, *a priori* bilgiye girdi sağlar, nihayet yanlışlanabilirliğin çok ötesinde (veya onun buhranında) ona içsel bilgi ışınları gönderebilir, hipotetik çerçeveler sunabilir. Dolayısıyla hatıra, reelin şu veya bu şekilde zuhur ve tecellisiyle onunla uyum sağlar ya da uyumsuzluğuyla norm, üzerindeki etkisi tükenir. Bu söylenenlerin rahmetli İdris Küçükömer'le alakasına gelince: Küçükömer sürekli araştırma ile tarihi-aktüel reeli kuşatmak kadar, ileriye dönük tahmin ve tespitlerde bulunmuş bir bilgin kişidir. Onun ulaştığı bilim felsefesinin deneylenebilirlik-yanlışlanabilirlik olduğunu yakın dostu Sencer Divitçioğlu kaydediyor. (cf. "İdris Küçükömer ya da Dupuit mi, Deli Dumrul mu?" **İktisat Dergisi**, sayı 274, (Eylül,1987, sf.4). Nitekim onun inişli çıkışlı fikir hayatı içerisinde bu hakikat adamı vasfını elden bırakmadan bilginin peşinden koşması ona marksist iktisat teorisinin dahi çürütülmesi gerektiğini (cf. S.Divitçioğlu, ibid.,) göstermişti. Bu meyanda Küçükömer'in kişisel sohbetlerinde ondan dinlediklerimizin kaynağında *a posteriori* bilgi olduğunu bilmemize rağmen onun aktardığı bilgiler ve hatırası, hiç olmadı testten geçene bize yanılmazlığını göstermektedir. Akademik dostlarından Erdoğan Alkin'i zikredecek olursak: "Prof.Dr.İdris Küçükömer uzun dönemde iktisadi ve siyasi konjonktürü tahmin etmede olağanüstü bir yetenekti... İleriyi görmedeki esnekliği bazılarınca iyi anlaşılamamıştır. Onunla birlikte ve yanında çalışanlar bu yeteneğini her zaman biraz şaşkınlıkla görüp, anlayıp kabul etmişlerdir" Profesör Küçükömer "Vefat Etti", **Güneş**, (6. VII. 1987) Ayrıca Tevfik Ertüzün'ün Hocamızdan aktardığı bir tespitin **Sömürge Ekonomisi**, (İstanbul, 1987, sf. 226) önemi ise hayatidir.

suların setini zorlaması gibi zihni şok dalgalarına dönüşüyordu. Onun dersleri ile artık serbest ve hür aklı üniversiter eğitimin ilk aylarına kadar etki ve itaati altına alan, taklit ve fantezilerin beslediği, ya da dinî düşünce ve törenin kemikleştirdiği bir çok kavram ve algılama biçimleri ciddi bir sınavın görünmez eşiğine çekiliyordu. İşte 18 yaşında bir iktisat öğrencisinin kafasında, bugün dahi bitmeyecek kavga için çeşitli çatışma odacıkları yer alıyordu. Bir başlangıç noktasında İdris Küçükömer'in ders takrirleri, kitapları, daha sonraları başka eserlerinde okuduğum "anarşik varsayımları" ile düşünce ufkumun dar çizgilerini kırıyordu. Bu aslında tahkike geçişin aydınlık bir habercisiydi.

II

İdris Hoca'yı daha yakından tanımam benim İktisat Fakültesi'ndeki asistanlık günleri ile birliktedir. Canlı ve kalıcı hatıralar ise 1975'ler sonrasının ürünüdür. Artık coşku dolu sınıf yoktu. Bir bakıma ben de aradan geçen dolu on yılı soyut düşünce lehine kullanmıştım. İdris Küçükömer hocamla fakülte koridorlarında tesadüflerin hazırladığı sohbetlerin tek sermayesi kuru muhabbetti. Konuşurken ortaya bir dizi sorular koyuyor, onlara cevaplar istiyor veya kendisi cevaplar veriyordu. Kafası hep aşırı yüklüydü. Konuşması akıcı bir dil kıvraklığının ürünü değildi. Ancak konuşurken bir kalp temizliği yüzüne vururdu. Hareketlerinde ise iç-dış dengesini elinde tutan bir çocukluk safiyetini hisseder, hocama gıpta ederdim. Belki bir ayna karşısında kendisiyle konuşur gibiydim. Yalnız, bana öyle geliyor ki, İdris Hoca zihninin karşısına aldığı ayna sayısı çok sayıda idi ve bu aynalar kafasını meşgul eden sorulara farklı kişilerce ışık salınmakta idi.

Bazen fakültedeki odama gelir, kısa ziyaretlerde bulunurdu. Geldiği vakit oturmaz, benim de ayağa kalkma isteğime mani olur, anlatacağı ne ise onu anlatır veya bir sorunun cevabını alır, ayrılırdı. Hiçbir vakit, bir tanesi hariç ki onu da birazdan zikredeceğim, uzun soluklu bir sohbet için hocamla bir araya

gelemedim. Sohbetlerimiz akıp giderken kendimi hocanın cennetine çekilmiş buldum. Teklifsiz konuşuyor, konuşurken seviniyordu. Bu sohbetlerimizden bazıları hocanın kitap talepleriyle noktalanırdı. Bir defasında benden İbn-i Rüşd'ün **Fas'ün Mekaal** ve **Kitab'ül Keşf Tercemesi** ile Farabi'nin El **Medinet'ül Fazıla**sını istedi. Bir vakit geçti, baktım İdris Hoca'nın gözünde Descartes eski yerini kaybetmişti. Hatta bu hususta iddiası kesindi. İbn-i Rüşd'ün savunduğu akılcılık Pireneler yoluyla Fransız entelektüel iklimine girmişti*. Bu arada benden Mehmed Selimoviç'in **Derviş ve Ölüm**ünü okumamı istedi.

Kırık dökük de olsa bu anlık sohbetler, bana İdris Hoca'nın zihni haritasının ne olduğunu verecek çapa uluşmanın çok gerisinde kaldılar. Hatırlayabildiğim kadarıyla bir gün "maddi altyapının üst yapıyı belirleyiciliğini kabul etmiyorum" demişti. Bir başka sohbetimiz de üniversitenin memurlar kantininde olmuştu. Yemeğini henüz bitirmişti ki kulağıma adeta fısıldarcasına; "söyle bakalım, Mevlana Celaleddin-i Rumi ile Muhyiddin-i Arabi'nin tasavvufi düşünceleri arasındaki fark nedir? Fark yoksa neden yolları ayrı?" demişti. Öylesine şaşırmıştım ki, sorunun güçlü oluşu benim pestenterane cevabımla İdris Hoca'yı tatmin edip etmediğini bilmiyorum. Bu soruya bugün de aynı cevabı verirdim. Lakin İdris Hoca bu soruyu o günden sonra daha keskinleştirmeden peşini bırakmazdı. Hocanın metafizik bir kapıyı zorlaması, aslında kendine ait bir iç alem meselesi olarak görülebilir. Ne var ki İdris Küçükömer Hocamızın böylesi bir baskıyı yaşamadığı da iddia edilemez.

Öteden beri bir kitap üzerinde çalışıyordu. Sohbetlerimizde tahsisi olarak kitabın konusu üzerine herhangi bir bahis açmazdı. İhtimal ki fikri bir kuluçka dönemini yaşamaktaydı. Yalnız onun bizim

* Bu yazının tamamlanmasından hemen sonra Sencer Divitçioğlu'nun Küçükömer üzerine bir başka yazısı yayımlandı. (İdris Küçükömer ya da İbn Haldun Versus Locke, **Toplum ve Bilim** 40, Kış, 1988, sf.7-15) Divitçioğlu yazısında Küçükömer'in el yazmalarını gözden geçirdiğini bunlar arasında "bilgi ve ilgi" dağarcığına girmeyen "İbn-i Rüşd'ün Felsefesi" başlıklı bir çalışmasının varlığından bizleri haberdar etmektedir (cf. ibid., sf.7 dn.1) Bana öyle geliyor ki İdris Küçükömer'in bu yazıyı kaleme almasında benden ayrıyeten aldığı kitabın payı büyük olsa gerektir. Onun el yazmalarının yayınlanması ile bir çok nokta gün ışığına çıkarken, bu önemsiz ayrıntı da hakettiği çizgisine kavuşmuş olacaktır.

insanımızda mündemiç sabit esaslı, kırılmayacak bir yapının peşinde olduğunu gösterir ipuçlarını yakalar gibiydim. Buna göre soruyu yanlış koymayacaksam, İdris Küçükömer, dünden bugüne bizim insanımızın davranışını esaret altında tutan güçlü odaklar ya da direnme mekanizmalarının peşinde miydi? Bu yapı iktisat-biyoloji/ devlet-biyoloji/ kurumsal faktörler-biyoloji ilişkisi çerçevelerinin aydınlığında mı açıklığa çıkacaktı? Bunu çözemedim. Şu olayı anlatmadan geçemeyeceğim: 1981 senesi, Ocak ayında bir gün, saat 17.00 sularında idi. Merkez binadaki eski Tıp Tarih Enstitüsü'nün önünde karşılaştık. Zannediyorum eşi Meral Hanım'a gidiyordu. "Vaktin var mı?" dedi. Evet deyince birlikte Merkez binanın mermer merdivenlerini çıktık.

Yol boyu önemli bir şey bulduğunu ima ediyor, sabırsızlanıyordu. Fakültedeki çalışma odasına girince dikkatimi çeken ilk şey yuvarlak bir masa ile üzerindeki dağınık kitap yığını oldu. Ben içimden "insan bu karmaşık yığından aradığını nasıl bulur?" diye düşünürken hoca masanın kenarındaki sandalyeye oturmamı söyledi. Kendisi ayakta idi. O kitap ve kağıt yığınının bir köşesinden kitap aldı. Sayfalarını hızla çevirdi. Bir yerde karar kıldı. Sonra sağ elinin tersiyle kitaba vurdu ve çocuksu bir eda ile "işte burada!" diye bağırdı. İdris Hoca devamla: "Yıllardır üzerinde çalıştığım devlet-biyoloji ilişkisi işte burada. Şair benim peşinde olduğum davayı bir-iki dörtlükle açıklamış. Meğer ben boşuna çalışmışım" dedi. Elinde tuttuğu kitabı gösterdi. Bu Faruk Nafız Çamlıbel'in **Han Duvarları** adlı şiir kitabıydı. Oradaki "Veraset" başlıklı şu şiiri okudu.

"*Ninem beş yüz altına satılmış bir esirdi,*
Dedem beş yüz altını sayan derebeyi:
Köpek kanı, kurt kanı birbirine girdi,
İkisinden meydana çıktı kurt köpeği.

İki zıt cevheri var nabzımda duran kanın
Biri el pençe duran, öteki durduranın.
Duygum sana taparken, düşüncem bir hayvanın
Sırtında bir kadınla aşar karşı tepeyi!

Ben ninemden muhabbet, dedemden kin almışım,
Çini bir kase kadar başkadır içim dışım,
Elini öpmek için yalvarsa da bakışım
*Isır diye tepinir gözlerimin bebeği"**

İdris Hocamız F.N. Çamlıbel'in "Veraset" şiirinde toplumsal hayatımızda yapılan reformlara, yol göstermeleri daha geniş bir kavram içerisinde sivil toplum arayışlarına içten içe direncin fıtrattaki gücünü mü bulmuştu? On yıllardır üzerine eğildiği bu çalışma bugün vefatıyla yarım kaldı. Eldeki mevcutla yetinip bu çalışmanın yayınlanması ile iki yüz yıldır bocalamalarımızın belli odak çatışmaları su üstüne çıkacaktır.

III

Benim idrak ve ihata gücüme göre İdris Küçükömer hocamız çağdaş Türk iktisat düşüncesinin son yirmibeş yıllık (c. 1960-1986) serüveninde ihmal edilemeyecek bir yere sahiptir. Her şeyden önce onun yaşantı çizgisini besleyen düşüncenin sakin ve serinkanlı bir halde tekdüze devam etmemesi sürekli sorgulayan bir kafayı, 1960'lı yılların atmosferi içerisinde aksiyona çekince İdris Küçükömer'in birbiri ardınca hatalara bulaşması kaçınılmaz oldu. 1960'lı yıllarda radikallik adına savunduğu tepeden inmeci karakterini** törpüledi ve giderek terketti. Ancak bu değişim öyle pek kolay gerçekleşmedi. Hatalar hataları kovalarken izlenen yol, birinden ötekine, hocamızı tatmine erdirmeden değişti durdu. 1960'lı yılların başından 1985'e gelince onun bıraktığı fikrî mirasın arasında ciddi kopukluklar ve birbirini nakzeden yaklaşımlar ortaya çıktı. İdris Hocamız yukarıda sözünü ettiğim fikrî arayışlar içerisinde zihninin dalgalanmalarını bir türlü dindiremedi, hatta bir kafa

* **Han Duvarları**, (İstanbul, 1969, sf. 91-92)

** "Daha evvel söylememiş miydim, aksiyon neslidir bunlar mayaları İttihatçıdır kendilerini belki Nasır'cı zannediyorlar ama, hakikatte Menderes'i deviren subaylar da İttihatçı münevver bürokrasi ticaret burjuvazisine zebun olmayı kolay kolay hazmedemiyor. Şu var ki ne kadar koyu bir radikallik taslarlarsa taslasınlar varacakları konak faşizmdir" (A.İlhan, **Sırtlan Payı**, Ankara, 1981, sf.441) Ayrıca A.Savaş Akat, "İdris Küçükömer'in Mirası, I", **İktisat Dergisi**, no: 274, (Eylül, 1987) sf. 9'daki Küçükömer'in şu sözlerini zikredelim: "Darbeden sonra ya o (Aydemir) beni öldürecekti ya da ben onu. Başka çare yoktu. Bunu ikimiz de anlamıştık."

selametini yakalamadığı söylenemez. Aziz hocamız "su" yu buldu, fakat düşündüğü ve denediği çeşitli yolları terketmek pahasına.

İdris Küçükömer'den geriye ne kaldı? Bu hususta kişisel hatıra yumakçıklarını yedeğe alarak onun elde mevcut eserleri artık İdris Küçükömer adına konuşacaktır. Fakat hocamızın fikrî koordinatlarının tespitinde sathilikten kurtulmak için onun aziz hatırası üzerine yazılacaklar önemli bir görevi yüklenmiş olacaktır. Benzer şekilde, ağırlıklı olarak, İdris Küçükömer'in yayımlanmamış yazılarının da gün ışığına çıkarılması gerekiyor. Nitekim vefatından sonra **Tarih ve Toplum** ile **İktisat Dergisi**'nde yayınlanan bir kaç yazı onun 1960'lardan 1986'ya kadar geçirdiği fikrî istihalelere buradan hareketle somut gerçeğe yön ve istikamet verecek politika tedbirlerinde Küçükömer'in görüşlerinin nasıl ve ne yönde değiştiğini gösterir öneme sahiptirler. Bu yazılardan birinden aldığımız şu alıntı çok önemli bir kördüğümü gözler önüne sermektedir:

"... kendilerine sağ diyenler de sol diyenler de (demokrasi sözünü kullananlar da) *içimizdeki, mayamızdaki yapının güdüsü dışına çıkamamışlardır Hafızamızda, içimizde adeta bizi hür kılmayan bir ipotek var*"*.

İdris Küçükömer'in bu alıntıda sözünü ettiği "bizi hür kılmayan bir ipotek" yaradılışımızdan mı gelmektedir, yoksa sonradan mı kazanılmıştır? Eğer düğümün çözümü fıtratta ise cevap metafizik bir alanın konusudur, yok eğer bu "ipotek"i biz, Türk insanı, sonradan kazanıyorsak, bunda başta din ve töre olmak üzere manevi amillerin belirleyici payı yok mudur? Hususiyle islam ahlakı, tasavvuf terbiyesi, Asyagil Türk töresi, Bizans'tan gelen etkiyle feodal ağalık şuuru yanında politik toplumun bireyi sindiren despotik karakteri ile içiçe geçmiş bu defa bireyi bulup teselli eden kerim devlet anlayışının payları inceden inceye sual edilmeden bugünkü kördüğümün açıklanması tam olarak yapılamaz.

Zannediyorum, İdris Hoca hem bir *norm* dünyasının (sivil toplum)

* İ.Küçükömer, "SHP'nin Yeri ya da Temsil Ettiği Politik Miras", **İktisat Dergisi**, no: 274, (Eylül, 1987), sf. 43 (Vurgu AGS). Küçükömer "nedenler ve nasıl olduğu bu yazının değil hazırladığımız kitabımızın konusundan" (ibid., sf. 44) diyerek yukarıda sözünü ettiğimiz kitabına işarette bulunmuştur.

peşinde idi, hem de reelde kemikleşen sivil toplum arayışlarının önündeki kör kuyuları tespit etmek istiyordu. Bunun da kendi içinde bir kozmos-kaos çatışmasına dönüşmesi esasen kaçınılmazdı. Küçükömer bunu reel için kabullenmişti fakat, esasta, o Türk toplumunun bugününü yarına bağlayacak köprüyü iktisadi hürriyetçilik içerisinde sivil toplum transformasyonunda görmüştü. Bunun da, söylemeye bilmem gerek var mı, 1960'ların başında iktisadi eşitlik için radikalizme sarılan 1980'lerin Küçükömer'inden çok farklı olduğudur. Zira iktisadi eşitliğin sivil topluma imkan vermediğini zihni karmaşıklık ortamında radikalizme bel bağlayanlar içerisinde o, çok kişiden önce kavramıştı.

İdris Küçükömer hocamız bize üç önemli armağan bıraktı:

a) Deneylenebilirlik-yanlışlanabilirlik kıstasının bilim felsefesi olarak kabulü,*

b) Örneklerini Batı toplumlarında gördüğümüz, rekabetçiliğin öngördüğü bölünmüşlüğe dayalı bütünlük ya da sivil toplum arayışları,**

c) Çocukluk safiyeti.

İdris Hocamızın el yazmalarının neşri yanında akademik dost ve yakınları onun hakkında bildiklerini, ondan dinlediklerini ortaya koyacak olurlarsa, öyle sanıyorum ki, hiç de rahat olmayan bir kafanın gerisinde peşinde olduğu davayı, sürekli değişkende kırılamayacak esasları, bulabileceğiz. Kendisinin çektiği çile ve sıkıntılar geleceğin araştırıcı kuşakları kadar politika kurucularının da önlerindeki meşakkatli yolu bir nebze olsun aydınlatabilecektir. Bu ise kahır yüzünden bir lûtf olarak ülkemizin ileriye dönük bir zenginliğidir. Kendi payıma ben bu zenginlikte, İdris Hoca'nın katkısının ne olduğunu görür gibiyim. Kendisiyle hep uzaktan yakın oldum. Şu kadar ki, ölümü bile bu uzaklığın kapanmasında yardımcı oldu.

Tanrı onu gufranıyla sarsın.

* Cf., S. Divitçioğlu, **op.cit.**, sf. 4.
** Cf.,İ. Küçükömer, "Batılılaşma, Kapitalizm ve Sivil Toplum", **İktisat Dergisi**, no: 274 (1987), sf. 36-37. Ayrıca S.Divitçioğlu, **op.cit.**, (1988), sf. 7-15

ALİ SAYI
Ekonomi Uzmanı, Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi
Tefsir Araştırma Görevlisi

İdris Küçükömer Hoca'nın Ölümü Üzerine

SUBJEKTİF GÖZLEM/ İŞE KENDİMİZDEN BAŞLAYALIM

Hemen her kişinin zaman zaman toplumu gözlemleyerek, "niye şunlar şunlar yapılmıyor, halbuki zor da değil, halbuki bir uygulansa yaşam birden daha güzel, daha uyumlu ve daha sevinç verici hale gelir" diyerek hayıflandığı anlar vardır. Bunu söyleyen kişinin, kendisini bu gerçekleri bilen ve topluma üstünlüğü olan biri olma zevkini yaşayan biri olma psikolojisi bir yana, tüm hayatı çepeçevre kuşatan evrensel bir prensibin ağırlığını hisseden biri olduğunu hemencecik söyleyebiliriz. Fakat çoğumuz, bunun da gönlümüzde ticâri piyasasını kurmuşuzdur. Bunu belli belirsiz mırıldanır, yahut bize hürmeti olan dostlarımıza fısıldayarak tüm dışımızdakilere olan anlık üstünlüğümüzün tatlı zevkini yaşarız ama, hemen "siz bu konuda yetkilisiniz, öne düşseniz de arkanıza takılsak" tarizine muhatab olmamak için hemen konuyu değiştiririveririz.

EVRENSEL BİR İLKE: DOĞRULARIN DUYURULMASI/TEBLİĞ

Evrensel ilke, doğruların topluma duyurulması ve kabûlü için savaşım verilmesidir. Ama bunun kısa dönemde maliyetinin ne

kadar yüksek, yıldırıcı ve bezginlik verici olduğunu hemen hepimiz biliriz de, maddî karşılığı olmayan daha açık bir deyimle, söylendiğinde hemen maddî bir karşılığa dönüşmeyecek doğruların söylenmesinde, eğer onu da söyleyebiliyorsak, mırıltı yolunu seçeriz. Sesimiz biraz yüksek çıksa öne itilmemiz, günlük menfaatlerimizi arka plana atmamız, gelecek sıkıntılara göğüs germemiz gerekecektir.

Ücretsiz olarak doğruların duyurulması bir meslektir, ama Peygamberlerin mesleği. Peygamberlerin sık sık şöyle dediği bilinir; "Ben sizden bir ücret istemiyorum, benim bu yaptığımın karşılığı hakettiğim ücretin vericisi sadece Allah'tır.*

Bu yönleriyle, Peygamberler topluluklarına belâğ/tebliğ görevini yaparlar ve yaşamın bu doğrular üzerine yeniden organizesi için savaşım verirler. Peygamberler birer zirvedir, toplumu geliştirecek, seviye kazandıracak hakikatleri mütâmideyen haykırırlar, bunun evelki câhilî-geri yaşamdan üstünlüklerini ortaya koymak için, pratik hayatta örneklerini verirler, bunun örneğini oluşturacak topluluğun oluşumuna çalışırlar.

Hz. MUHAMMED'İN TEBLİĞİ

Hz. Peygamber'in hayatı baştan aşağı yukarda belirttiğimiz hususun örnekleriyle doludur. İyi ve doğruları duyurmakla başlayan görevi, bunu kabul eden bir topluluğun oluşması için çalışmalarıyla devam etmiş, artık emâneti bırakıp giderken de, topluluk ta bu esaslara inanan ve hayata intikalinin nasıl olacağını bilen bir müminler topluluğunun oluşumunu sağlamıştır. O kadarki artık topluluk bu ilkeler ışığında kendini yönetecek ve hayâtiyeni devam ettirecek hale gelmiştir. Peygamberin getirdiği ilkeler işlerlik kazanarak, hayata hakim olmuş ve artık bu dönem "Allah'ın fetih ve musratının geldiği, insanların fevc fevc Allah'ın Dini'ne girdiği dönemdir.**

Artık bu devre de daha önce söylenmesi, açıklanması, yaşanması yasak, suç olan şeyler, prensipler, kazanç getirmeye, kârlı olmaya

* Kur'an, Âl-i Imran 3/20, Mâide 5/92, 99, Nahl 16/35, Nur 24/54, Ankebut 29/18...
** Kur'an, Nasr Sûresi bu olguyu anlatmaktadır.

başlamıştır. Artık iyi ve doğrulara dayanan yeni düzenin normal işleyişi başlamıştır.

ÇAĞIMIZDA TEBLİĞ

Kur'an'ın da belirttiği gibi artık Nübüvvet/Peygamberlik kapısı kapanmıştır. Fakat insanlara doğruların ulaştırılması/belâğı bitmemiştir ve İnsanlık var oldukça da bu sürecektir. Ama bunu kim yapacaktır? Bu emaneti yüklenecek kimlerdir? İşte bunu yüklenecekler âlimler/bilginlerdir. Ama bu yol sıkıntılıdır, bezginlik ve yılgınlık vericidir. Zira olay sadece bilinenlerin duyurulması olayı değil, belki henüz bilinemeyenlerin duyurulması, yeni sentezlerin sunulmasıdır. Dolayısıyla, böyle bir görev âlim tarafından duyurulacaktır ammâ; bu, görevi üstlenende ilim niteliğinin dışında başka nitelikleri zorunlu kılar, bunlar en azından; söylediklerinin doğru olduğuna inanmaktır, bunu cesâretle savunmak, mevcut statüko ile ters düşse bile bunun getireceği sıkıntılara katlanabilmektir. Bu yürek ister, cesâret ister, kısa dönemli menfaatlerini terk etmek ister, sefil, fakîr, ezilmiş halk yığınlarıyla bütünleşmek ister, onlara gitmek, onların kahırlarını çekmek, doğruları yılmadan yorulmadan onlara anlatmak ister, onlara menfaatlerinin nerede olduğunu kavratmak/idrak ettirmek ister.

BATI SİSTEMİNİN OLUŞUMUNDA İFRATLAR

Batı sistemi bir kuvvetler dengesidir. Bu sistemde kuvvetli olmayan ezilmeye mahkûmdur. Kuvvetliyi zulümden caydıracak, mukabil kuvvettir anlayışı temel alınmıştır. Batı, bu ilkeleri vâreden olayları bütün acılığı ve ağırlığı ile, XVII. yüzyıldan başlamak üzere ve XIX. yüzyılın sonlarına kadar yaşamış, kuvvetleri karşılıklı, çatıştırarak dengeye getirmenin tek çözüm yolu olduğu kanaatına ulaşmıştır. Bu, batı için, daha önceki durumlara göre son derece ileri bir adımdır. Zirâ; örneğin ekonomik alanda, başlangıçta, herşeyin, sermâyenin eseri olduğu savunuluyordu. Bunun anlamı elde olunan gelirlerin tamâmının sermâyeye âit olduğuydu.

Emek, kendisini yaşatacak kadar bir karşılık isteyebilirdi. Kaldı ki emeğe öyle fazla ücret vermek te doğru değildi; zira fazla ücret onların çok doğurmalarını sağlar, meydana gelecek nüfus artışı ise üretilen pastanın küçülmesine sebeb olurdu. Zira elde olunan pastanın bir kısmına bunlar sâhip çıkarlardı.

Bu nedenle ücret öyle bir seviyede kararlaşırdı ki bu seviyede artık insanlar açlıktan ölmezler fakat çocuk yapma imkânını da bulamazlar, zira ücretleri ancak kendilerine yetmektedir. İşte ücretlerdeki bu seviye denge ücret seviyesidir ve seviyenin bunun üzerine çıkması, nüfus artışını hızlandırdığı/hızlandıracağı için emeğin artmasını teminle ücretin denge seviyenin altına düşmesini sağlayacak, tabii bu seviyedeki ücrette de ölümler çok olacağı ve emek azalacağından, ücret yine yükselecek ve denge seviyesinde karar kılacaktır. Bu, bu dönemde bir kanun olarak nitelenmiş ve Tunç kanunu adı verilmiştir.

Batı o dönemden bu döneme büyük mesâfeler almıştır, nitekim batıda bu gün çocuklara gösterilen ilgi ve ihtimam dikkate alındığında (ki bunlar işçi çocukları olsa da fark etmemektedir) ne kadar ve nasıl büyük bir gelişme sağlandığı çok çarpıcı bir şekilde görülmektedir.

Batıda Mançestır kapitalizminin hakim olduğu yer ve devrelerde halkın ve özellikle çalışanların son derece kötü hayat şartları içerisinde yaşamlarını sürdürdüklerini, son derece ezildiklerini biliyoruz.

Bu olgunun yaşandığı dönemlerde tablo bu duruma göre şöyle oluşmuş durumdaydı; "Sermâyeye sâhip olan, elde edilen ürünün büyük kısmını alan ve çalışanlara hiç denecek kadar bir hak tanıyan çalıştıran sınıf, emeğini satan, çok az bir ücret alan son derece kötü hayat şartları içerisinde yaşamlarını sürdüren çalışan sınıf"

BATI SİSTEMİNİN OLUŞUMUNDA TEFRİT

Bir doğa yasası (Sünnetullah) dır ki, Zulüm temeline dayalı uygulamalar, mukâbil zulüm temeline dayalı uygulamaları davet eder. İfrat esasına dayanan faaliyetler, mukabil dengesiz faâliyetler

demek olan tefrite yol açar. Nitekim batıda bu şekilde sermâye hâkimiyeti istikâmetinde yapılan uygulamalar, önce fikri seviyede ve sonra da fiilî seviyede mukâbil zıtlarını davet etmekte gecikmemiştir. Ütopik Sosyalist olarak nitelenen Charles L. Simond de Sismondi (1773-842), Saint-Simon (1760-1825), Kooperatifçi Sosyalist Robert Owen (1771-1856), Charles Fourrier (1772-1837) ve Ütopik Sosyalizmin en dikkate değer temsilcisi Pierre Joseph Proudhon, ihtilalci Sosyalizmin kurucusu ve teorisyeni Karl Marx (1818-1883), 1848 senesinde Marx'la birlikte*, içeriğinde İşçilerin ihtilal yoluyla Kapitalist düzene son vermeye davet olunduğu Komünist Beyannâmeyi neşreden Frederik ENGELS, daha sonraları bu Marxist çözümleri hayata geçirmek isteyen Lenin, şu anda sayabileceğimiz ilk akla gelen isimlerdir. XIX. asrın ikinci yarısından itibâren Marx'ın görüşlerinin bir çok sosyalist hareketin ana ilkelerini teşkil ettiğini ve bunların zor kullanarak kapitalist düzeni bertaraf edip işçi diktatoryası kurmak istediklerini biliyoruz. Her şeyin sermâyenin olduğunu savunanlara karşılık, her şeyin emeğin olduğunu savunanların fiilen ortaya çıkması ve hatta uygulamalara geçmesi için çok fazla beklemek gerekmemiştir; En çok bir yüz yıl...

BATI SİSTEMİNİN DENGELİ BİR SEVİYEYE ULAŞMASI

Daha sonra batıda, gerek ekonomik gerekse siyâsî hayatta birtakım yumuşamaların olduğunu, burunlarından kıl aldırmayan sermâye sınıfının emek erbabına bir takım haklar vermeye yanaştıkları, onların kendi haklarını savunmaları için sendikalar kurmalarına, hak uyuşmazlıklarında greve gitmelerine izin verdikleri ve onlara bu hakları tanıdıkları görülmektedir. Artık sosyalist hareketler yasal zeminde faaliyet göstermeye başlamışlar ve çeşitli ülkelerde bir kuvvet olarak örgütlenmelerini tamamlamışlar ve sistemde bir denge unsuru olarak yerlerini almışlardır. Artık Devletleri ve rejimleri tehdit eden bir unsur değildirler, aksine temsil ettikleri büyük güç ile mevcut rejimlerin en büyük teminatı hâline

*Bu isimler ve bu konuda etraflı bilgi için bkz. Tuna Orhan, **Sosyal Siyaset**, 35-44, İstanbul, 1966.

gelmişlerdir. Öyleki pek çok Batılı ülke Komünist partilerin kurulmasını, örgütlenmelerini ve seçimlere katılmalarını, hattâ hükümetlerde koalisyon ortağı olarak yer almalarını sağlayıcı imkânları hazırlamışlar ve gerekli yasal düzenlemeleri yapmışlardı. Netice itibâriyle bundan zarar görmedikleri de açık seçik görülmektedir. Bu yöntem ifrat ve tefritin bir arada yaşama imkanlarını sağlayarak, yeni alternatifler sağlama, yeni dengeler oluşturma yöntemidir. Batı, geçirdiği bu büyük tecrübeyle bunun yararını anlamış ve demokrasi denilen her gurubun organize olmasını ve sesini duyurmasını istediği bir rejime ulaşmıştır. Bu Monteskiyö'nün kuvvetler ayrılığı teorisinin ileri seviyede hayata geçirilmiş şeklidir dersek pek de hatalı bir değerlendirme olmayacaktır.

TÜRKİYE'YE BATI SİTEMİNİN GETİRİLMESİ

Türkiye, Batılılaşmayı benimsemiştir. Bunun kapsamı nedir? Yani hangi noktaya kadar batılılaşacaktır, hangi noktadan sonra doğululuğunu muhafaza edecektir. Bu, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden beri tartışılan bir hususdur. Öyle görünüyor ki bu tartışmaların da şimdilik kesilmesi de söz konusu değildir. Ama herkesin rejim olarak demokrasiyi benimsediği, tümüne yakın bir halk kesiminin buna uyum sağladığı görülmektedir. Bunun anlamı bir Batı tipi siyâsi rejim Türkiye'de taban bulmuş, kabul görmüştür. Bu noktada hiç kimsenin ihtilâfı yoktur.

TÜRKİYE'DE İFRATSIZ VE TEFRİTSİZ BİR SİSTEM OLUŞUMU İÇİN

Yukarıdan beri izah ettiğimiz üzere Demokrasi çok sesli bir rejimdir. Her topluluk eğilimleri, çıkarları istikâmetinde birleşir, organize olur ve taleblerinin yansıması ve cevap bulmasını sağlamağa çalışır. Türkiye ekonomik rejim olarak ise merkeziyetçi bir planlama anlayışını benimsememiştir. Cumhuriyet tarihi içerisinde bu anlayışlar çeşitli, inişli çıkışlı bir trend çizse de, en azından bu gün gelinen nokta serbest pazar ekonomisi denilen yumuşatılmış kapitalizmdir. Böyle bir ekonomik rejim elbette geniş bir çalışanlar sınıfı oluşturacaktır. Böyle bir sınıfın oluşma-

sının özellikle 1950 sonrası hızlandığını görüyoruz. Bu kapitalistleşme süreci içerisinde, sanayileşmenin, batıdaki örneklerinde de görüldüğü gibi, şehirlerde bir nüfus yığılmasına ve bir takım sosyal patlamalara zemin hazırlayacağı bekleniyordu, ancak bu noktada duruma öyle müdâhele edilmeliydi ki batıda yaşanan problemler meydana gelmesin, aynı sıkıntılar yaşanmasın. Batının deneme yanılma yoluyla bulduğu bir model önümüzde olduğuna göre onların denediklerini denemeye ve uğradıkları sıkıntılara uğramaya hiç gerek yoktu. Türkiye bu sürece 1960'lı yıllarda ve 27 Mayıs Anayasasının teminatı altında girdi. Bu anayasa bir nitelemeye göre bir kısım bürokratların ezilen zümrelere, işçi ve köylülere yaptığı tarihi yardımın bir sonucu, bir özetidir.*

Türkiye bu şekilde kapitalistleşmenin getireceği bir takım problemleri kendiliğinden çözmenin yoluna girmiştir. Bu değerlendirmenin doğru olduğunu, 1960 sonrası yaşanan olaylar göstermektedir. İşçiler eğer anayasayla tanınan bu haklara sâhip olmasalardı, önce bu hakları elde etmek için çalışacaklardı. Bunun da kolay olmadığını batıda cereyan eden, XVIII. ve XIX, yüzyıl sosyal mücâdeleler tarihi göstermektedir. Bir takım sosyal müesseselerin anayasalara yazılması, hakların ezildiği savunulan işçi ve köylülere verilmesi ve bunların anayasal teminata kavuşturulmasıyla işin bitmediği, bitmeyeceği açıktır. Bu batılı kurumların halka benimsetilmesi bu kurumlara göre çeşitli güçlerin organize edilmesi gerekiyordu. Nitekim 1963 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin 17 Kasım Genel Meclis seçimlerine girdiği ve Milli bakiye sisteminin uygulandığı 10 Ekim 1965 seçimlerinde 276.101 oy alarak, 13'ü bakiyeden olmak üzere, 14 milletvekili çıkardığı görülmektedir.**

Ancak seçim sisteminin yeniden nisbî temsil esasına çevrilmesiyle 1969 genel milletvekilliği seçimlerinde 243.631 oy almasına rağmen mecliste ancak %0.44'lük bir temsilcilik kazandığı görülmektedir.***

* Cem İsmail, Türkiye'de **Geri Kalmışlığın Tarihi**, 413 4. Bas. 1974 İst.
** Aldıkaçtı Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 319.
*** Aldıkaçtı, **İbid**, 326. İ. Ü. Huk. Fak. Yay. İstanbul, 1970.

Demokratikleşmede bütün kitleleri dikkate almamanın faturasını Türkiye çok pahalı ödemiştir. 1969'dan itibaren başlayan ve 1980'e kadar süren devrede yaşananlar hâlâ hafızalarımızdadır. Bunu, sesini meşru zeminlerde duyurma imkânı verilmeyen kitlelerin harekete geçirilmesiyle ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirmek hiç te yanlış değildir. Batılı kurumları getirmekte hiç fütursuz hareket edildiği halde, o kurumların ülke içersinde asıl boyutlarında işletilmesinde dürüst olunamamıştır. Bu hareketlerin yer altına kaymasına ve ülkeyi saran bir yangın hâline gelmesine neden olmuştur.

İDRİS KÜÇÜKÖMER'in YETİŞME ŞARTLARI VE FİKİRLERİ ÜZERİNE

İdris Küçükömer 1925 doğumludur. Muhtemelen Üniversiteyi 1947-1948 li yıllarda bitirmiştir. Bu dönemlerin tek parti dönemleri olduğunu biliyoruz. Genç yaşta Avrupa'ya ilgili bilim alanında tetkikler yapmak üzere gitmiş ve teorik iktisat alanında ülkenin sayılı kişilerinden biri olarak dönmüştür. Kafasında son derece özümsediği ve nasıl meydana geldiklerini iyi bildiği batı şemaları vardır. Türkiye de batılılaşmayı tercih etmiştir, fakat girdiği bu süreç ne şekilde bir şekillenmeye ulaşacaktır, bu kendisi için meçhuldür, fakat bu mekanizmanın yerli şartlar altında muvaffak olabileceğine inanmıştır. Türkiye farklı dinamiklere sâhiptir, herşeyiyle batılılaşmanın anlamı yoktur, kaldı ki İstiklal Savaşı İngiltere'nin Lord Gürzon ve asker kanadıyla varılan gizli bir anlaşmayla yürütülmüş* ve kazanılmıştır ve kurulan rejim de bunu dikkate almak zorundadır. Küçükömer bağımsızlığın ne kadar önemli olduğunu anlamış, batılılaşmanın alternatifi olarak ülkemizde sunulan ve Sovyet taraftarlarının ağzından düşmeyen; Sovyetlerin ve özellikle Lenin'in İstiklal Savaşı'mızı anti emperyalist gördüğü ve bu nedenle de para ve silah yardımı yaptığı tarzındaki fikirleri savunanlara susturucu cevabı hazırdır: "Bolşevik Rusya güçlük içindedir İngiltere'ye karşı yumuşak davranmak zorundadır, hattâ İngiltere ile zımnî bir anlaşma

* Avcıoğlu Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi** 1938 den 1995'e I. giriş, VIII. İst. 1974.

durumundadır. İngiltere ise, Anadolu'da emperyalist çıkarları gereği bir Türk Devleti kurulmasından yanadır"*.

Bunların ne olup ne olmadığı henüz resmî tarih kayıtlarında açıkça belirtilmemiş ve açıklığa kavuşturulmamıştır. Fakat bunları söylemenin kişiyi nasıl zor durumlarda bırakacağını, söylendiği devre itibâriyle bilmeyenimiz yoktur. Bu sözler kısa vâdede söyleyene büyük mâliyetler getirecek niteliktedir, buna rağmen söyleyebilmek bir bilim adamının haysiyetinin ve karakterinin yüceliğine, doğruları topluma ulaştırmaktaki keskin hassâsiyetine işaret etmektedir. İdris Küçükömer'in bu yönü daha çok anılacak ve gelecekte tarih yazacaklara, haysiyetli bir bilim adamının olumsuz şartlarına rağmen sırf hakikat uğruna katlandığı bu mâliyetleri, yazmak fırsatı verecektir.

Küçükömer'in doğrulara/kendi doğruları da olsa hiç vasıtasız sarıldığına, TİP yönetim kurul üyeliğinden anlıyoruz. "**Düzenin Yabancılaşması: Batılaşma**" eseri Küçükömer'in bu yönünü fazlasıyla bile açıklayan kitabıdır.

Küçükömer'in çevresindekileri aşan ve halka inmesine halkın değerlerine yönelmesine sebeb olan nitelikleri; işte doğruları her şeyin üzerinde tutan, pazarlıksız tavrı ve bunları gerekli yerlere ulaştırmadaki hassasiyet ve cevvâliyetidir. Küçükömer'in Osmanlı'ya ulaşan ve onu takdir eden yaklaşımlarında hep bu unsur rol oynamıştır. Hoca'nın, Osmanlı'nın oturduğu temel dünya görüşünü kendisine ulaştıracak çevrelere sahip olmaması en büyük şanssızlığıdır. Öğrencilerine zaman zaman bu istikamette araştırmalar yaptırmakta ve onları en ince noktasına kadar okuyarak değerlendirmektedir. İşte bunlardan biri bir doktora öğrencisine yaptırdığı "İslamcı akımların cumhuriyet sonrası mecliste ekonomik bir ağırlığı var mıydı" konulu çalışmadır. Yine aynı öğrencinin, emekliliğinden bir yıl önce kendisinden "Kur'an'a üretim faktörü olarak Toprak ve 1858 Osmanlı Arazî Kanunnâmesi" adlı doktora tezini almış ve yürütmüştür.

Küçükömer'in bu hakîkatperverliği onu fizik, kimya çalışmaya

* Avcıoğlu, **İbid**, giriş XI.

yöneltmiş, İslâmiyeti anlamak üzere İbni Rüşdü araştırma konusu yapmıştı. Onun Türkçemize N. Ayasbeyoğlu tarafından kazandırılan Fasl'ul-Makal adlı eseri, hocanın özellikte son iki yılında devamlı tetkikle uğraştığı eseriydi.

İdris Küçükömer'in doğruları duyurmada ve savunmada takındığı tavrının hiç bir ideolojik tabu tarafından sınırlanamadığı görülmektedir. Onun Abdulhamid oyununu basmak isteyen sol ideolojik kesime mensup etkin bir gençlik grubunu fenâ halde haşladığı, öğrenciler arasında tevatüren yayılıyordu.

KÜÇÜKÖMER'LE BİR KAÇ ÖZEL ANI

Bir gün Hoca doktora yaptırdığı İlâhiyat formasyonu da almış bir öğrencisine şöyle bir soru yöneltmişti;

- Bu millet bu hocalar hakkında neden böyle çok fıkra söyler, üstelik bu fıkralar da hep yemek üzerine olur, biliyor musun? sonra cevabı kendisi vermişti,

- Millet hocaları çok sever, her konuda kendisine yol göstermesini ister fakat, onların daha ziyade kendi keyiflerine yönelik fiillerini görünce de onu ince ince hicvetmek için bu fıkraları söyler.

Bir gün yine aynı öğrencisine,

- Bir kral mümkün değil bir derebeyinin şatosuna izinsiz giremez, bu tüm batıda böyledir, ama doğuda bunu göremezsin, neden bu böyle de öte taraf öyle bir gelişme göstermiş sorusunu yöneltmişti; Öğrencisi, böyle bir soruya cevap bulabilmenin arayışı içersinde zihnini kazırken yaklaşık şunları söylemişti;

- Hoca'm doğu toplumu güven toplumudur, bir baş çıkar doğruları bilen ve halka onları ulaştıran bir baş/reistir. Bunun temel geleneğini Peygamberler'de bulmak mümkümdür. Örneğin, bir orta doğu, bir Peygamberler bölgesidir, bunların başlangıçta oluşturdukları geleneğin sonraki yönetimleri etkilediği muhakkaktır. Bunlar halka hizmet eden, onlardan bunun karşılığı bir ücret taleb etmeyen kişilerdir. Yönetirken aldıkları vergiler kendisine Allah'ın alınmasını emrettiği miktarlar kadardır. Böyle olunca bu toplumlarda tümden gelim metoduna uygun olarak bir teşkilat-

lanma sözkonusudur, bunun temelinde de güven baz olarak yer almaktadır. Nitekim; Halife Ömer'in ben endişe ediyorum kral mıyım, yoksa halifemiyim? sözüne bir sahâbinin verdiği;

- Yâ emir'el-Mü'minîn sen kral olamazsın, sen halifesin, zira sen alırken Allah'ın emrettiği kadar alır, harcarken Allah'ın emrettiği kadar harcarsın, halbuki kral öyle değildir, o, keyfinin istediği kadar alır, keyfinin istediği kadar harcar demiştir (ki bu rivayetin yer aldığı kısmın fotokopisini İbni Sa'd'ın Tabâkatından çekerek hocaya götürmüştü.)

Tabii buradaki temel farkı İlâhî bir Kitab'a inanan ve inanç istikâmetinde şekillenen bir toplumla, inanmayan fakat tecrübeyle bulduğu doğrulara göre hayatını tanzim eden topluluklar arasındaki nüans meydana getirmektedir. Birincisinde başa itaat (ki itaat gönül yatışarak bağlanma anlamınadır), ikincisinde itaatsizlik, başına buyrukluk temel hareket noktası olmaktadır. Bu durumda ikinci kategoriye girenler, ancak yararlarını gördükleri, pozitif olarak anladıkları an o krala evet diyeceklerdir, yahut kuvvetleri karşısında evet diyeceklerdir. Diğerinde ise baştakinin zaten doğru olduğuna, yararlı olduğuna inanmıştır, onun gelişi kendisine bir zarar vermeyecektir. Doğu toplumlarının bu iman eğilimli temâyülleri, batının önce şüphe ve redde dayalı akılcı siyâsî parti düzenlerinin doğu toplumlarındaki uygulamalarında son derece olumsuz bir şekilde istismâr olunmakta, partiye yönelmeleri aynen dine yönelmelerindeki motifleri, unsurları taşımaktadır. Yani din gibi parti tutmaktadırlar.

Hoca bir seferinde kendisinde doktora yapan öğrencisine, Millî gazeteden Abdurrahman Dilipak diye birinin görüşmek istediğini söylemiş, nasıl biri bu, polis mi demişti. Öğrencisi; "Hayır hoca'm görüşmenizde fayda olur". Küçükömer daha sonra bu görüşmeden son derece memnun kaldığını, bir kaç mesele hariç anlaşılmayacak bir husus bulunmadığını anladığını, bu görüşmenin bu kadar güzel geçmesinin en büyük delilinin de kendisinin hiç sigara kullanmadığı halde, o gün görüşme esnâsında yarım paket sigara içtiğini söylemesi olmuştu.

Küçükömer'in üzerinde sık sık durduğu akıl ve inanç meselesiydi. Kadızâdenin Fatih dönemindeki tavrını eleştirir, verilen kararın olumlu olmadığını söyler, nedenini araştırırdı. Küçükömer savunduklarını doğru/hakîkat diye savunan bir mizaca sâhipti Bunu hiç bir ortam, zemin ve mekanda çekinmeden yapardı, bu özelliği nedeniyle adım, adım hakîkâti, ülke gerçeklerini asıl mâhiyetiyle yakalama imkânına ulaşmıştı. Eğer biraz daha ömrü olsaydı amelli bir müslüman olması mümkün olabilirdi belki. Ama mü'min, doğruları araştıran ve onlara yapışan karakteri olduğuna ben şahsen şahâdet ederim.

KENAN SOMER
İktisatçı - Yazar

İdris Küçükömer Anısına

İdris Küçükömer Deyince

İdris Küçükömer'i 1950'li yılların ilk yarısını kapsayan İktisat Fakültesi öğrenciliğim yıllarında, ilkin Prof. Refii Şükrü Suvla'nın, ardından Ord. Prof. Şükrü Baban'ın asistanı olarak tanıdım. Düzgün fiziğine, zarif giyinişine rağmen, bana nedense "mahzun şövalye"yi anımsatan hülyalı bir havası vardı. Onu sevmeme yol açan ilk şey de, galiba bu hiç yitirmediği "mahzun şövalye" havası oldu. Taksim Belediye Gazinosu'nda Cemal Reşit Rey'in yönettiği Pazar Konserlerinde zaman zaman karşılaşmamız, bu sevgiyi pekiştiriyordu. Ayrıca İdris Küçükömer'in çok sevdiği belli olan Şükrü Baban, öğretmeye çalıştığı her şeyden kuşku duymaya, her şeyi yeni baştan düşünmeye özendirmek yönünde gösterdiği belirgin çaba nedeniyle, bu çabanın üzerimizde belirgin bir etkisi görülmemekle birlikte, benim de en sevdiğim hocaydı. Benzer nedenlerle bize Ortaçağ Avrupası'nın öyle bildiğimiz gibi karanlık bir tablo oluşturmadığını öğretmeye çalışan ve o sıralarda galiba doçent olan Ömer Lütfü Barkan'ı da çok seviyordum. Gerçi özellikle Şükrü Baban, devrimci bilinen bir hoca değildi. Bense, hemen herkes gibi doğal olarak devrimciydim. Daha ilkokuldan başlayarak andımızın devrim yoluna çıkan soysuzları, dişle, tırnakla ve kanla boğmak olduğunu öğrenmiştim. Daha önce başladığım bir fakülteyi bırakarak İktisat Fakültesi'ne girmeme

de, her nedense devrimciliğin sosyalist olmayı gerektirdiği sonucuna varmam yol açmıştı. İktisat Fakültesi'ne başladığım ilk yılın sömestre tatilinde, Şubat 1951'de İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'ne yazılarak, devrimciliğimi pekiştirmiştim. Çok kısa bir süre sonra etkinlikten alıkonan bu derneğe, katılan son üye galiba ben olmuştum.

Ülkemizin doğal devrimcilerinden biri olarak, o sırada iktidarda bulunan Demokrat Parti'nin özel sektörcülüğüne karşı, muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin devletçiliğini tutuyordum. İdris Küçükömer'in de benim gibi düşündüğünden hiç kuşkum yoktu. Oysa İdris Küçükömer, bir gün bir fırsatını bularak, hem tutumunu doğrulatmak, hem de kendisi gibi düşündüğümü göstermek üzere sorduğum bir soruyu, Şükrü Baban'ın kuşkuculuğunu anımsatan bir biçimde yanıtlayınca, doğrusu çok şaşırdım. Biraz da bozulmuştum. Ona göre CHP devletçiliğinin, daha o zamandan başlayarak Türkiye'de sivil toplumun gelişmesini engelleyen başlıca nedenleri simgelediğini çok daha sonraları öğrenecektim.

Çok daha sonraları . İktisat Fakültesi'ni bitirdikten sonra yıllarca karşılaşmadığımız İdris Küçükömer'le, yanlış anımsamıyorsam 1963 yılında TİP Genel Merkezi'nde karşılaştık. TİP Programı'nı hazırlama çalışmalarına katılıyorduk. Ancak daha önce Talat Aydemir'le cuntacı etkinliklere karıştığı bilinen İdris Küçükömer'le TİP'de karşılaşmak beni bir kez daha şaşırtmıştı. Ama bu kez şaşkınlık tek yanlı olmadı. Sakin bir öğrenci olarak anımsadığı ve 27 Mayıs'a öngelen dönemin civcivli günlerinden başlayarak yıllardır içinde bulunduğu hiç bir devrimci etkinlik içinde görmediği biriyle TİP gibi bir partide karşılaşmak ,onu da şaşırtmıştı. Aramızdaki dostluk dönemi bu karşılıklı şaşkınlıkla başladı ve bir daha birbirimizi hiç şaşırtmadık.

BATILAŞMA VE BATILILAŞMA

İdris Küçükömer'in temel sorunu, sivil toplum sorunuydu. Sivil toplumun Türkiye'de neden gelişmediğini ve nasıl gelişebileceğini araştırıyordu. Asyagil üretim tarzına yönelik çalışmaları belki her şeyden çok sivil toplum sorunu ile ilgiliydi. Bu durum, Doğu ve

Batı toplumları arasında özsel bir ayrımı yapmasına yol açıyordu. Sivil toplumun oluşması, onun için liberal bir düzenin kurulması bakımından değil, demokratik bir düzenin kurulması bakımından, dolayısıyla sosyalizme geçişin temel koşullarından biri olarak önem taşıyordu. Nitekim son yazılarından birinde, "sermaye kesimimiz, çağdaş bir sivil toplumun kurulmasını istemez" diye yazıyordu ("Sivil Toplum, Bürokrasi, Politika ve Aydınlar" **İktisat Dergisi** , Eylül 1987, no 274, s. 39) Gerçeklikte tutarlı bir batılılaşma yanlısıydı; "Batılaşma" adını verdiği "yabancılaşma" ya ve bu yabancılaşmayı simgeleyen CHP devletçiliğine, sivil toplumun oluşma ve gelişmesinin önündeki engeller olarak karşı çıkıyor, devletçilik ve batılaşmaya karşı tepkileri, bu tepkiler nereden gelirse gelsin, demokratik bir düzenin ve sosyalizme geçişin temel koşullarının oluşmasına katkıda bulunacak "sol" tepkiler olarak görüyordu. **Düzenin Yabancılaşması**'ndaki o şaşırtıcı sağ-sol tablosu, böyle bir değerlendirmenin ürünüydü. Yoksa İdris Küçükömer doğulu bir toplum olmaktan çıkıp, gerçekten batılı bir toplum durumuna dönüşme sürecine girmeden de çağdaş bir sivil toplumun oluşabileceğini düşünmüyordu. Onun "batılaşma" adını verdiği "yabancılaşma", kendi terimleriyle söylemek gerekirse, "Batısal politik kavramlar ya da tarihi kategorileri, oradaki gelişim ve vargılarından soyutlayarak *form* diye alıp, *reform* diye tamamen başka tarih ve yapıdaki (bir topluma- K.S.) ve üstelik o yapıyı yok sayarak, üstten monte etmek "girişimiydi

İktisat Dergisi'nin "İdris Küçükömer'in Anısına Armağan" sayısında (Eylül 1987, no: 274) yayımlanan "SHP'nin Yeri ya da Temsil Ettiği Politik Miras" başlıklı bir yazıda "Düşününüz" diyordu, "uzun geçmişinde batısal olguları hiç yaşamamış Doğusal bir toplum diline batısal kavramları çevirme güçlüğü, onları anlamanın güçlüğünü de belirtmez mi? Hele uygulama? Biz ve onlar başka denizlerin balıklarıydık" Ve ekliyordu: "Batı'da politik ilişkiler tarihinde gelişen politik gelenek ve kurumları, doğu ülkeleri tarihinde asla göremeyiz. Neden?... Binlerce yıllık doğu toplumlarında politika (?), toplum yerine, halk yerine, toplumüstü

bir birimde yapılmıştır da ondan. Bu üst birimde, daha alt birimlerin de bölünmüş iktidar sahiplerinin doğrudan ya da dolaylı katılacağı karar organları var olmamıştır da ondan. Böyle bir tür politika, batısal anlamda politika kavramına yabancıdır. İkisi birbirine yabancı. Doğuda genellikle iktidarın bölünmemişliğine dayalı bir devlet vardı. ... Batı'da ise tersidir. Batı'da en despotik sayılan krallıklarda dahi dikkate alınması gereken çeşitli düzeylerde otonom iktidar bölümleri yine de vardı. Eski klasik Yunan ve Roma'dan beri farklı düzeylerde de olsa, bölünmüş iktidarlar politik karar birimlerini oluşturagelmiştir" Oysa Doğu'da "bürokratik örgütlenme tarzı" söz konusuydu.

Daha önce adı geçen "Sivil Toplum ,Bürokrasi, Politika ve Aydınlar" başlıklı yazıda bu örgütlenme tarzından söz ederken, şöyle diyordu: "Kısaca bütün iktidar toplum adına bir merkezde toplanmıştır. Şüphesiz ekonomiye ait temel kararların sahibi de kendiliğinden bu üst merkezi iktidardır. İşte bu çakışmadır" Bürokrasi ve biraz ileride şöyle sürdürüyordu: "Pek doğaldır ki, çakışmanın sonucunda beliren politik otorite, anayasal bir otorite değildir. Hukukun üstünlüğü yoktur, merkezi otoritenin üstünlüğü vardır. Bu ünite, karşısında politik, ekonomik, ideolojik karşı güç çıkmasına yollar genellikle tıkalıdır. İşte o zaman bu üst ünite, kendi yaptığı kanunlarla da bağlı olmayabilir... Böyle bir iktidarın "tarımsal toplumlar" da ideolojik meşruiyet için tanrısal bağlantı içinde görünmesi doğaldır. Ama politik muhalefet için pratik olan açık tek kapı da aynı bağlantıdadır. Muhalefet aynı dili, yani dini dili konuşarak yapılabilir. Buna *tefrika* denecek ve karşı konacaktır. Böyle bir toplumda kimse yurttaş değildir... Bizim tarihi devlet ve iktidar anlayışımızı yukardaki şema içinde yerine koyabiliriz. Bütün geçmiş doğu hükümdarlıklarında... yukarıdaki yapıyı ortaya çıkarabiliriz.... Burada temeldeki soru şudur: Binlerce yıl süregelmiş, tekrarlanmış bu genel desendeki yaşam tarzı, acaba, insanlarda kolektif bir hafıza yaratmamış mıdır? Tekrarlanan imajın nöronal sistemimizde yerleşip yerleşmediği tartışması olarak biyogenetik açıdan bakışı bir yana bıraksak bile, bunu çeşitli seviyelerde salt kültürel bir imaj olarak ele aldığımızda dahi,

toplumsal bir hafıza motoru, bir Engram var sayamaz mıyız? Böyle bir engram, davranışlarımızı açık ya da kapalı olarak düzenlemeyecek mi?... Örnek verirsek, "dış âlemin zorlamasıyla" kapitalist ilişkilere girerken çakışmalı (bürokratik) örgütlenme tarzının etkilerinden kurtulabilecek miyiz? Şimdi dahi kurtulmuş muyuz? Bu kolektif hafızanın güdüleri içinde değil midir sanatkârlarımız, politikacılarımız, aydınlarımız?... Sivil topluma has bir engram içinde olmayanlar, onun formlarına işlerlik sağlayabilirler mi?

Bu söylenenlerden, ancak Batılı toplum bireylerinin sivil topluma özgü bir "engram" içinde yaşadıkları sonucu çıktığına göre, İdris Küçükömer'in "batılaşma" adını verdiği "yabancılaşma"yla doğulu bir toplumun uzunca bir gelişim sonucu batılı bir toplum durumuna dönüşmesi anlamına gelen batılılaşma'yı karıştırmamak gerekiyordu. Sivil toplumun gelişmesi toplumun doğulu bir toplum olmaktan çıkıp, gerçekten batılı bir toplum durumuna dönüşmesine bağlıydı. Nitel bir sıçrama anlamına geliyordu bu.

İdris Küçükömer'in doğu ve batı toplumları arasında yaptığı bu nitel ayrımı kendi terimleriyle özetledikten sonra, Asyagil üretim tarzı, sivil toplum, doğu despotizmi, vb. üzerine, bu aynı ayrıma dayanarak ve daha önce bir başka yerde sergileme olanağını bulduğum bazı saptamaları, burada izleksel bir biçimde özetlemeye geçebilirim.

İKİ AYRI SINIFLI TOPLUM TİPİ

İdris Küçükömer'in, bireyleri sivil topluma özgü bir engram içinde yaşayan batılı sınıflı toplumlarla, böyle bir engram içinde yaşamayı olumsuzlaştıran doğulu "sınıflı" toplumlar arasında yaptığı ayrım, bence marksist Asyagil üretim tarzı kuramına da açıklık ve tutarlılık kazandırıyordu. Çünkü, kolektif devlet mülkiyetine dayanan ilk sınıflı toplumu simgeleyen Asyagil üretim tarzıyla özel mülkiyete dayanan ilk sınıflı toplumu simgeleyen köleci ve/ya da feodal üretim tarzları arasında, iktisadi toplumsal kuruluşun gitgide ilerleyen ardışık dönemleri olarak nitelenebileceklerine göre, gerçi tarihsel bir ardışıklık vardı; ama, köleci ve/ya da feodal

üretim tarzları Asyagil üretim tarzından türemediklerine göre, organik bir ardışıklık yoktu. Oysa marksist Asyagil üretim tarzı kuramcıları genellikle, Asyagil üretim tarzı ve köleci ve/ya da feodal üretim tarzları arasında yalnız tarihsel değil, ama organik bir ardışıklık da görme eğilimindeydiler. Bunun da nedeni kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumla özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum arasında kendilerine özgü iki ayrı doğrultuda gelişen iki ayrı sınıflı toplum tipi olarak özsel bir ayrım yapmamaları, tersine kolektif *devlet* mülkiyetine dayanan sınıflı toplumu, kolektif *topluluk* mülkiyetine dayanan ilkel sınıfsız toplumla özel mülkiyete dayanan ilkel sınıflı toplum (ya da toplumlar) arasında bir geçiş evre ya da aşaması olarak değerlendirmeleriydi.

Asyagil üretim tarzı *Formen*' de, gerçi iktisadi toplumsal kuruluşun köleci aşamasına öngelen bir gelişme aşaması olarak ele alınıyordu. Ama bundan Asyagil üretim tarzının, üretici güçlerin köleci üretim tarzına karşılık düşen genel gelişme düzeyinden her zaman daha düşük bir genel gelişme düzeyiyle belirginleşen ve bu daha düşük düzeyle sınırlı bir üretim tarzı olduğu sonucunu çıkarmak da yanlış olurdu. Bunun gibi, üretici güçlerin bu sınırın ötesinde bir gelişme göstermeleri durumunda, Asyagil üretim tarzının kendiliğinden köleci ya da feodal üretim tarzlarına dönüşebileceği sonucunu çıkarmak da yanlıştı. Asyagil üretim tarzı başka hiç bir üretim tarzına dönüşmeksizin, üretici güçler, Asyagil üretim tarzı çerçevesinde, nicel bakımdan köleci ve feodal aşamalarla eşdeğerli bir gelişme de gösterebilirlerdi. Asyagil üretim tarzından organik olarak, gene Asyagil üretim tarzından başka bir şey türeyemezdi.

Kısacası, Asyagil üretim tarzının tarihsel olarak köleci üretim tarzına öngeldiği doğruydu. Ama üretici güçlerin Asyagil üretim tarzı çerçevesindeki gelişmelerini köleci üretim tarzına öngelen gelişme düzeyiyle sınırlandırmak doğru değildi. Çünkü organik bir ardışıklık ilişkisi yoktu aralarında. Köleci ve/ya da feodal üretim tarzları uzlaşmazlığa dönüşen temel çelişkisini çözmek üzere, Asyagil üretim tarzından türeyemezlerdi.

İlkel sınıfsız toplumdan herhangi bir sınıflı topluma geçebilmek

için, üretici güçlerin sürekli bir artık üretimini olanaklı kılacak düzeyde gelişmiş olmaları yetmezdi. Ayrıca toplum içinde bu artığa el koyacak, onu temellük edecek bir grubun oluşması da gerekiyordu. Artığa el koymaksa, ya bir görev yetkisine, ya da üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete dayanabilirdi. Birinci durumda bir sömürü yetkisi, ikinci durumda ise bir sömürü hakkı ortaya çıkacaktı.

DOĞU UYGARLIĞI-BATI UYGARLIĞI VE "EŞDEĞERLİ" ASYAGİL ÜRETİM TARZLARI

İki ayrı sınıfın toplum tipine iki ayrı uygarlık tipi karşılık düşecekti. Kolektif mülkiyete dayanan sınıflı toplumları simgeleyen Asyagil üretim tarzı, özel mülkiyete dayanan öteki -köleci ve feodal-prekapitalist üretim tarzlarından *önce* ve tüm prekapitalist dönem boyunca da onlarla *birlikte*, ancak onların dışavurdukları Batı uygarlığı çizgisinden ayrı bir uygarlık çizgisi olan Doğu uygarlığı çizgisi üzerinde, ardışık Asyagil üretim tarzları dizisi olarak, kendi özgül gelişme ve tarihini sürdürecekti. Tarihsel olarak köleci üretim tarzına öngelen Asyagil üretim tarzını "arkaik" Asyagil üretim tarzı, üretici güçlerin gelişme düzeyleri bakımından köleci ve feodal üretim tarzlarıyla eşdeğerli ve bu nedenle Asyagil "prekapitalizm"i simgeleyen Asyagil üretim tarzlarına da sırasıyla köleci ve feodal "eşdeğerli" Asyagil üretim tarzları adını verebilirdik. Kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumları simgeleyen Asyagil üretim tarzının, ardışık Asyagil üretim tarzları dizisinden oluşan ve hep birlikte *Doğu Uygarlığı* denilen, başlangıçları Anadolu ve Mezopotamya'da İ.Ö. 5. binyıla kadar uzandığına göre, İ.Ö. 1. binyıl içinde Yunanistan'da başlayan *Batı Uygarlığı*'ndan çok daha eski ve uzun bir süre (İ. S. 15.,16. yy'lara kadar) genellikle ondan çok daha parlak bir uygarlığı dışavuran bir tarihi vardır.

Özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumları simgeleyen son uzlaşmaz üretim tarzını oluşturan kapitalizmin dünya tarihinde ilk kez olarak bir dünya sistemi ve dolayısıyla Batı uygarlığının bir dünya uygarlığına (ya da "çağdaş uygarlık") dönüşmesine kadar

sürdü bu durum. Doğu uygarlığı ile Batı uygarlığı arasındaki ayrım, coğrafi bir ayrım değildi, iki ayrı sınıflı toplum tipine dayanan bir ayrımdı.

ASYAGİL ÜRETİM TARZININ TEMEL ÇELİŞKİSİ

Bir üretim tarzının temel çelişkisi, o üretim tarzının üretici güçleri ile üretim ilişkileri arasında ortaya çıkan çelişkiydi. Kendini egemen ve sömürülen sınıflar arasındaki savaşımla dışavuran bu çelişki, üretim tarzı ve ona karşılık düşen devlet tipinin, sınıflar savaşımı arasından aşılmasıyla çözülüyordu.

Asyagil üretim tarzının temel çelişkisi ise, egemen sınıfın devletçe temellük edilen artıktan daha hızlı büyüme ve bu tarza özgü ikili iktisadi yapının kentsel kesim yararına gelişme, yani teknoloji ve üretici güçlerin köysel kesimdeki durgunluklarına karşın, kentsel kesimdeki ilerleme eğilimleri ile dışavuruyordu kendini. Öyleki bu çelişki gitgide büyüyen bir dış artık aracıyla çözülebiliyordu. Çünkü, devletçe temellük edilen iç artığın özsel kaynağını oluşturan köysel kesim, genel gelişme düzeyi karşısında göreli bir gerileme içindeydi. Gitgide büyüyen bir dış artık sağlayabilmek olanağı, Asyagil üretim tarzının gene Asyagil üretim tarzı olarak sürmesine, böyle bir artık sağlayabilmek olanaksızlığıysa, küllerinden Anka kuşu gibi gene kendisi doğmak üzere, Asyagil üretim tarzının çökmesine yol açacaktı. Dış artık, sınıflar savaşımıyla sağlanamazdı. Oysa Asyagil üretim tarzıyla köleci ve/ya da feodal üretim tarzları arasında organik bir ardışıklık gören marksist Asyagil üretim tarzı kuramcıları, Asyagil üretim tarzının temel çelişkisinin de, her zaman egemen sınıf ile sömürülen sınıf arasında olmasa bile, hiç değilse egemen sınıf bölüntüleri arasında gelişen bir sınıflar savaşımı aracılığıyla çözülebileceğini düşünme eğilimindeydiler. Örneğin Jean Chesneaux'ya göre Asyagil, ama kuşkusuz "arkaik" Asyagil üretim tarzının temel çelişkisi, köy topluluklarında yaşayan köylülerle devlet erkliği ve devlet görevlileri arasındaki çelişki değildi; "üst birlik" çerçevesinde, köylülerin devlet tarafından sömürülmesini isteyen güçlerle toprağı özel mülk durumuna dönüştürmek isteyen güçler arasındaki

çelişkiydi. Söz konusu güçleri kuşkusuz kimi devlet görevlileri oluşturacak ve sömürü yetkilerini sömürü hakkına dönüştürecek bu görevliler sayesinde, kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumdan, özel mülkiyete dayanan sınıflı topluma, dolayısıyla köleci ya da feodal üretim tarzlarına geçilecekti.

Ancak Asyagil üretim tarzının temel çelişkisinin çözülmesiyle, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumun varoluşunu öngerektiren prekapitalist üretim tarzlarından birine dönüşmesi hemen hemen olanaksızdı. Şundan ki egemen sınıf bölüntüleri arasındaki "sınıflar savaşımı", Asyagil üretim tarzını kolektif topluluk mülkiyetine dayanan ilkel sınıfsız toplumdan özel mülkiyete dayanan sınıflı topluma bir geçiş aşaması durumuna dönüştürmekten çok, söz konusu çelişkinin aynı üretim tarzı ve aynı devlet tipi çerçevesinde devlet görevlileri arasında kurulacak yeni bir denge ile çözülmesine yol açacaktı.

ASYAGİL ÜRETİM TARZI VE SINIFLAR SAVAŞIMI

Asyagil üretim tarzının temel çelişkisinin de öbür üretim tarzlarında olduğu gibi, kendini gerçek bir sınıflar savaşımı aracılığıyla dışavuracağını düşünmek, bir yanılgı olurdu. Sınıflar savaşımı, nesnel olarak, bir üretim tarzı ile ona karşılık düşen devlet tipi yöresinde gelişen toplumsal-siyasal bir savaşımdı. Bir başka deyişle, toplumsal-siyasal bir savaşım, nesnel olarak ancak belli bir üretim tarzının temel çelişkisini çözmek ve o üretim tarzına karşılık düşen devlet tipini değiştirmek/korumak ekseninde ve iki karşıt yönde gelişen bir savaşım olduğu zaman, sınıflar savaşımı kimliğini kazanıyordu. Öyleyse isyanlar, kanlı çatışmalar biçimine de bürünse her toplumsal-siyasal savaşımın bir sınıflar savaşımı olamayacağı açıktı. Asyagil sınıflı toplumlarda, sömürülen sınıf ya da sınıf bölüntülerinin toplumsal eleştirisi, isyan durumuna büründüğü zamanlarda bile, sömürenlerle sömürülenler arasındaki toplumsal ilişkinin kendisine değil, tam tersine devlet görevlilerinin, varolan ilişkiler gereğince, sömürülenlere karşı görevlerini yerine getirme biçimlerine yöneliyordu. Çünkü sömürülen sınıfların, yeniden üretimi kendi geleneksel varoluş

koşullarının bozulmadan sürdürülmesini öngerektiren Asyagil üretim ilişkilerini de, bu ilişkileri temellendiren doğu despotizmi devlet tipini de değiştirmek istemeleri için bir nedenleri yoktu. Sömürücü sınıfların da böyle bir nedenleri olamazdı. Öyleyse, Asyagil üretim tarzı çerçevesinde sömüren ve sömürülen sınıflar arasında olduğu gibi, egemen sınıf bölüntüleri arasında da gerçek anlamda bir sınıflar savaşımından söz edilemezdi. Üretici güçlerdeki gelişmelere koşut olarak değişmesi gereken şey, öyleyse devlet tipi ve onun simgelediği üretim tarzı değil, ama sömürülen sınıfın geleneksel varoluş koşullarının bozulmadan sürdürülmesini güvence altına almak koşuluyla, devleti oluşturan egemen sınıf bölüntüleri arasındaki dengelerdi. Doğu despotizmi ve Asyagil üretim tarzı çerçevesinde, kimi zaman kanlı halk ayaklanmaları biçimine de bürünebilen toplumsal-siyasal savaşımlar, işte bu dengeler yöresinde gelişen savaşımlardı. Doğu despotizmi ve Asyagil üretim tarzı çerçevesinde, toplumsal devrim olanaksızdı. Toplumsal devrimlerin yeri, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumlardı. Sınıf çelişkileri, ancak özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumlarda uzlaşmaz bir nitelik kazanabilirlerdi. Kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplum tipinin sınıflarıyla, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum tipinin sınıfları arasında, bu toplum tiplerinin her ikisinin de sınıflı toplum tipi olmasına karşın, işte böyle bir içerik farkı vardı.

SİVİL TOPLUM

Kolektif mülkiyet, ister Asyagil, Slav, antik ve Germen mülkiyet biçimlerindeki topluluk mülkiyeti, ister Asyagil üretim tarzındaki devlet mülkiyeti biçimine bürünsün, topluluk üyesini kendi doğal topluluğuna bağlayan ve ancak özel mülkiyet tarafından koparılabilecek olan bir "göbek bağı" oluşturuyordu. Eski topluluk üyesinin "cinsil varlık, kabilesel varlık, bir sürü hayvanı" olmaktan çıkararak bir "politik hayvan", bir yurttaş durumuna dönüşmesine yol açan bireyselleşme sürecinin başlaması da işte bu "göbek bağı"nın kopmasına bağlıydı. Kolektif topluluk mülkiyetine dayanan ilkel sınıfsız toplumdan özel mülkiyete dayanan sınıflı topluma geçişin önemi de işte buradaydı.

Sivil toplum, yani devletin entelektüel ve moral temeli durumuna gelerek, devleti sınıflı toplumun "resmi özeti" ya da politik toplum durumuna dönüştüren üstyapısal uğrak olarak yurttaşlar toplumu, ancak bireylerin oluşmasıyla birlikte, öyleyse özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum tipinin ve bu tip sınıflı toplumların varlığını öngerektiren uzlaşmaz üretim tarzları ve bu tarzlara karşılık düşen sınıfsal devlet tiplerinin oluşmasıyla birlikte oluşabilirdi. Kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı toplumda, sivil toplum oluşamazdı. Özel mülkiyete dayanan batılı sınıflı toplumlardaki sınıfsal devlet tipleri, sivil topluma ve dolayısıyla temel sınıflarca simgelenen üretim tarzlarına dayanırlarken, Asyagil üretim tarzları tersine, doğu despotizmine, doğu despotizmi devlet tipine dayanıyorlardı. Bir başka deyişle, kolektif devlet mülkiyetiyle temellendirilen Asyagil ya da doğulu sınıflı toplumlarda sınıflar devlete, batılı sınıflı toplumlardaysa devlet sınıflara dayanıyordu. Bunun sonucu, Asyagil sınıflı toplumlarda bir "devlet ideolojisi"nin Egemen olmasına karşın, batılı sınıflı toplumlarda her sınıfın kendi iktisadi uzlaşmazlıklarını yansıtan, kendine özgü bir sınıfsal ideolojisi vardı ve egemen sınıfın ideolojisi egemen ideolojiydi.

BİREYSELLEŞME

Bireyselleşme, özel mülkiyete dayanan toplum tipinin oluşmasıyla başlamakla birlikte, bu toplum tipiyle sınırlı değildi. Gerçi batılı sınıflı toplumların var oluşunu öngerektiren ve iktisadi toplumsal kuruluşun - "arkaik" Asyagil üretim tarzından sonraki - gitgide ilerleyen dönemlerini simgeleyen ardışık uzlaşmaz üretim tarzları ve onlara karşılık düşen sınıfsal devlet tipleri çerçevesinde başlayıp gelişiyor, ancak sınıflaşma sürecinin gelişmiş sınıfsız topluma değin gelişmesine koşut olarak, batılı sınıflı toplum çerçevesinde gelişen bireyselleşme süreci, "insanlığın tarihöncesi" olan batılı toplumun, yerini "insanlık tarihi"nin başlayacağı "düzenli toplum"a bırakmasından sonra da, "bütünsel insan"da doruğa erişmek ve artık hep bu dorukta kalmak üzere gelişmesini sürdürecek ve gelişmiş sınıfsız toplumda her bireyin özgür gelişmesi, herkesin uyumlu gelişmesinin temel koşulu olacaktı.

Bireyselleşme ve sivil toplumla özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum aralarındaki türeyimsel örtüşme, bunlar arasında kopmaz ve eşsürerli bir bağlılık olduğu anlamına gelmiyordu. Bireyin sürerliği gibi, sivil toplumun sürerliği de özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum tipiyle sınırlı değildi. Ancak gelişmiş sınıfsız topluma öngelen sosyalist toplumu da batılı sınıflı toplum içinde sınıflandırmak (ve özel mülkiyete dayanan batılı sınıflı toplumla, toplumsal mülkiyete dayanan batılı sınıflı toplum arasında da özsel bir ayrım yapmayı unutmamak) gerektiğine göre, batılı sınıflı toplumun sürerliği gerçeklikte özel mülkiyete dayanan batılı sınıflı toplumun sürerliğini aşıyor ve sivil toplumla batılı sınıflı toplum arasında kopmaz ve eşsürerli bir bağlılık kuruluyordu. Ama bireyin sürerliği sivil toplumun sürerliğini de aşıyordu. Çünkü sivil toplumun varlığı, entelektüel ve moral temelini oluşturduğu sınıfsal devletin, gelişmiş sınıfsız toplumda sönmesiyle birlikte son bulacak, oysa bireyin varlığı gelişmiş sınıfsız toplumda da sürecekti.

POLİTİK TOPLUM VE DEMOKRASİ

Kolektif devlet mülkiyetine dayanan Asyagil sınıflı toplumda, sivil toplum gibi politik toplum da oluşamıyordu. Devlet, ancak sivil toplumla temellendirildiği ölçüde politik toplum durumuna, sınıflı toplumun resmi özeti durumuna dönüşebiliyordu. Sivil toplumun "alter ego"suydu, "öteki ben"iydi politik toplum; ikisi ancak birlikte varolabiliyorlardı. Politik toplumun siyasal etkinlikler, sivil toplumun salt siyasa-dışı etkinlikler alanı olarak düşünülmesi doğru değildi. Birey, politik toplumda resmi devlet görevlisi olarak, sivil toplumdaysa belli bir toplumsal sınıftan yurttaş olarak siyasal etkinlik gösteriyordu. Siyasal etkinlik salt resmi devlet görevlilerinin tekelinde kaldığı sürece, kuşkusuz sınıflı toplumdan ve devletten söz edilebilirdi, ancak sivil toplumdan da, politik toplumdan da söz edilemezdi. Asyagil sınıflı toplumda durum, işte böyleydi. Siyasal etkinliğin salt resmi devlet görevlilerinin tekelinden çıkması, sivil toplumun da, politik toplumun da varoluş koşuluydu. Ancak batılı sınıfsal devletlerde gerçekleştirilebilirdi bu koşul. Bir devlet biçimi olarak demokrasi ve diktatora da ancak batılı

sınıfsal devletlerde olanaklıydı. Böyle olduğu için de demokrasi ve diktatora, sınıfsal bir nitelik taşıyorlardı. Demokrasinin sivil toplumun kendisini bir demokrasi güvencesi olarak görmek de, sivil toplumu fetişleştirmek olurdu. Gerçeklikte demokrasi gibi, diktatora da sivil toplumun varlığını öngerektiriyordu. Demokratik rejimleri olduğu denli, antidemokratik-diktatoral rejimleri, örneğin faşizmi de hep sivil toplum temellendiriyordu. Çünkü sınıfsal devlet tiplerini olduğu gibi, sınıfsal devlet biçimlerini de sivil toplumun kendisi değil, sivil toplumda odaklanan sınıflar savaşımı belirliyordu. Sivil toplumun önemi, dokunduğunu demokrasiye (ya da diktatoraya) dönüştüren bir sihirli değnek olmasından değil, sınıflar savaşımının odaklandığı yer olmasından geliyordu. Gürbüz bir sivil toplum, öyleyse gürbüz bir politik toplum ve dolayısıyla gürbüz bir devlet, ancak toplumsal yaşamın iktisadi, siyasal ve kuramsal bütün düzeylerinde yansıyan demokratik bir sınıflar savaşımı arasında gerçeklik kazanabilirdi.

ASYAGİL DURGUNLUK

İki ayrı sınıfsal toplum tipi arasında özsel bir ayrım yapılmadıkça, Asyagil kuruluşlara özgü "durgunluk" sorunu da doğru bir biçimde kavranamaz; üretici güçlerin Asyagil üretim tarzı çerçevesinde, köleci üretim tarzına karşılık düşen gelişme düzeyine erişme ve bu düzeni aşma yeteneksizliği olarak düşünülebilirdi. Gerçi Asyagil üretim tarzı yalnızca Formen'de betimlenen "arkaik" Asyagil üretim tarzıyla özdeşleştirilirse, böyle bir yanılgıya yer kalmaz, ama o zaman da iki ayrı sınıflı toplum tipi arasında özsel bir ayrım yapılmamış, Asyagil üretim tarzı kolektif topluluk mülkiyetine dayanan sınıfsız toplumdan, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumlara bir geçiş, kolektif mülkiyet biçimlerinin dağılıp, yerlerini çeşitli özel mülkiyet biçimlerinin alacakları bir aşama olarak değerlendirilmiş ve böylece Asyagil üretim tarzına özgü ve "tarihsizlik" söylencesini de temellendiren "durgunluk" sorunu düpedüz yadsınmış olurdu. Oysa, vardı böyle bir sorun ve iki ayrı sınıflı toplum tipi arasında özsel bir ayrım yapılınca, Asyagil kuruluşlara özgü "durgunluk" sorununun gerçeklikte üretici güçlerin köleci ve feodal üretim tarzlarına karşılık düşecek gelişme

düzeyine erişebilme yeteneğine karşın, doğulu sınıflı toplumdan batılı sınıflı topluma, Asyagil üretim tarzlarından öteki üretim tarzlarına organik geçiş yeteneksizliğine dayandığı ortaya çıkıyordu. Asyagil üretim tarzları, kendi iç dinamiğiyle öteki üretim tarzlarına evrilme yeteneğinden yoksundu. Çünkü, tarihsel olarak sonu kapitalizme varan üretim tarzları dizisi içinde yer alan öteki (prekapitalist) üretim tarzları, tıpkı kapitalizm gibi, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumun varoluşunu öngerektiriyor ve üretici güçlerin belli bir gelişme aşamasıyla belli tarihsel çevre koşulları altında, batılı sınıflı toplum içinde türüyorlardı. Oysa, doğulu sınıflı toplum, üretici güçlerinin hiçbir gelişme aşamasında, kendi organik gelişmesiyle özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum durumuna dönüşemezdi.

Asyagil üretim tarzlarının "eşdeğerli" çeşitliliği, üretici güçlerin Asyagil üretim tarzı çerçevesindeki değişik gelişme düzeylerine, bu çeşitlilik içindeki süreklilik ise, toplumsal koşulların durgunluğuna (ya da "durgun üretim ilişkileri"ne) bağlıydı. Toplumsal koşulların durgunluğu da, kolektif devlet mülkiyetine dayanın sınıflı toplumdan, özel mülkiyete dayanan (ve dolayısıyla devletten bağımsız bir iktisadi güç sahibi ve bu gücünü siyasal güce dönüştürmeye yetenekli bir egemen sınıfın varlığına yol açan) sınıflı topluma geçiş sürecini engelleyen doğu despotizmi tarafından simgeleniyordu.

Ancak, Asyagil üretim tarzına özgü ve "durgun üretim ilişkileri"ne dayanan bu toplumsal durgunluğun, üretici güçlerin durgunluğuna ilişkin bir görünümü de yok değildi. Kendini iki düzeyde dışavuruyordu bu görünüm.

Birincisi, köysel kesim düzeyinde. Köysel kesim düzeyindeki durgunluk, üretici güçlerin, ikili iktisadi yapıdan kaynaklanan çelişik gelişmesine dayanıyordu. İkili iktisadi yapı, köyle, kentin ayrımlaşmamış birliğini simgeleyen "arkaik" Asyagil üretim tarzından başlayarak, köleci ve feodal "eşdeğerli" Asyagil üretim tarzlarında, yalıtık köy topluluklarından oluşan kırsal kesimin durgunluğu ve kentlerdeki parlak gelişme arasındaki çelişkiyle dışavuruyordu kendini. Kırsal kesimin durgunluğunu, devletin

genel kural olarak tarımsal artığın tümüne el koymak ve böylece kendinden bağımsız iktisadi güç odaklarının türemesini engellemek yolunda gösterdiği çabalar açıklıyordu. Kırsal kesim, son derece geri ve hemen hemen değişmeyen bir teknolojik düzeyde, ancak kendi basit yeniden üretimini sağlayabiliyordu.

Devletçe tümüne el konulan tarımsal artık, kırsal kesimin durgunluğu pahasına kentlerde, genel kural olarak fetihlerden gelen yeterli bir dış artıkla birleştiği zaman, parlak bir gelişmeye yol açıyordu. Böylece ikili iktisadi yapı, doğu despotizminin özsel temelini oluşturan kırsal kesimin yalnızca toplumsal koşullar (üretim ilişkileri) bakımından değil, teknolojik düzey ve üretici güçlerin gelişmesi bakımından da tam bir durgunluk içinde yaşamasıyla belirginleşiyordu. Yoksa kırsal topluluklar düzeyindeki iktisadi güç odaklanmaları, sömürülen köylü üreticilerce de doğal bir düzen olarak benimsenen kurulu düzenin tehlike çanlarını çalabilirdi. Sonuç olarak, toplumsal koşullardaki genel durgunluk temelinde teknoloji ve üretici güçler, Asyagil üretim tarzının ikili iktisadının kentsel kesiminde gelişirken, kırsal kesiminde durgun kalıyorlardı. Özellikle köleci ve feodal "eşdeğerli" Asyagil üretim tarzlarının egemen olduğu kuruluşlarda, kırsal kesimdeki durgunluğun yol açacağı gerçek çağdışılık daha da belirginleşiyordu. Doğu uygarlığının tarihsel hareketine, ancak kentsel kesim katılabiliyordu.

Üretici güçlerin durgunluk görünümü kendini ikinci olarak feodal "eşdeğerli" Asyagil üretim tarzı düzeyinde dışavuruyordu. Asyagil üretim tarzında üretici güçlerin genel gelişme düzeyi bakımından da aşılamayacak bir sınır olduğu anlamına geliyordu bu. Üretici güçlerin genel gelişme düzeyi, Asyagil üretim tarzında, Asyagil prekapitalizmin gelişme olanaklarıyla sınırlıydı. Batı feodalitesinde kapitalizme yol açan tefeci ve tüccar sermayesi (ticaret sermayesi), Asyagil üretim tarzında yozlaşmadan başka bir şeye yol açamıyordu. Bir dünya sistemi durumuna gelen kapitalizmin tarihsel mezar kazıcılığı olmasaydı bile, Asyagil üretim tarzı, kaç canlı olursa olsun, feodal "eşdeğerli" Asyagil üretim tarzını aşamazdı. Kapitalist ve sosyalist "eşdeğerli" Asyagil üretim tarzları düşünülemezdi.

DOĞU TOPLUMU VE ÖZEL MÜLKİYET

Asyagil sınıflı toplumun kolektif devlet mülkiyetine dayanması, bu toplumda özel mülkiyet olmadığı anlamına gelmiyordu. Asyagil üretim tarzı, üretici güçlerin gerçi özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumların oluşmasına yol açabilecek kadar gelişmedikleri bir gelişme düzeyinde biçimleniyorsa da, üretici güçlerin daha "arkaik" Asyagil üretim tarzı çerçevesindeki gelişmesi sonucu bir özel mülkiyet gene de oluşuyordu. Ancak devletten bağımsız bir iktisadi güce sahip ve bu gücünü siyasal güce dönüştürebilecek yetenekte bir sınıfın, dolayısıyla özel mülkiyete dayanan bir sınıflı toplumun oluşmasına yol açabilecek bir özel mülkiyet değildi bu. Üretici güçler özel mülkiyete dayanan bir sınıflı toplumun oluşmasına yol açabilecek denli geliştikten sonra da, hatta özel mülkiyetin toplumda belli bir yaygınlık kazanmasına karşın, doğu despotizmi, toplumun kolektif devlet mülkiyetine dayanan Asyagil sınıflı toplum kimliğini koruyacaktı. Üretici güçlerin gelişme düzeyi bakımından köleci ve feodal üretim tarzlarıyla "eşdeğerli" Asyagil üretim tarzının varlığına da bu durum yol açıyordu.

DOĞU DESPOTİZMİ

Özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumun oluşması, iktisadi güç sahibi ve bu gücü siyasal güce dönüştürmeye, kendi sınıfsal devletini kurmaya, öyleyse bir devlet biçimi olarak demokrasiyi (ya da diktatoryayı) fethetmeye yetenekli bir egemen sınıfın oluşmasına bağlıydı. Doğu despotizmi sömürülenlerin özsel eğilimine de uygun olarak, işte bu egemen sınıfın oluşmasını engelliyordu. Doğu despotizminde genel bir kural olarak bağımsız bir iktisadi güce sahip ve bu gücünü snıfsal güce dönüştürmeye yetenekli egemen bir sınıf yoktu. Siyasal güce sahip olduğu için ve sahip olduğu ölçüde, iktisadi bir güç de kazanan bir egemen sınıf vardı. Daha önce de belirtildiği gibi, "sömürü hakkı"na değil, "sömürü yetkisi"ne sahipti bu sınıf ve sömürü yetkisini de görev yetkisinden aldığı için "bürokratik" bir nitelik taşıyordu.

Asyagil üretim tarzını, Asyagil üretim tarzı yapan şey, doğu despotizmiydi. Her şeyden önce bir devlet tipiydi Asyagil üretim

tarzı: Doğu despotizminin belirleyici ve koruyucu egemenliği altında, Asyagil sınıflı toplumla bir ve aynı şey oluyor ve sonuna değin de öyle kalıyordu. Ancak bir devlet tipi olarak doğu despotizmiyle, sınıfsal devlet tiplerinin despotik biçimlerini simgeleyen ilerlemeci ya da gerileyerek Sezarizmi, kısacası devlet tipi olarak despotizmle, devlet biçimi olarak despotizmi, de karıştırmamak gerekiyordu. Gerçi Engels, eski tarım topluluklarının, varlıklarını sürdürdükleri her yerde, Hindistan'dan, Rusya'ya değin, binlerce yıldan beri en kaba devlet biçimi olan doğu despotizminin temellerini oluşturduklarını yazıyordu ("Anti-Dühring"). Oysa, Asyagil üretim biçimlerinden türeyen öteki (Slav, Antik, Germen) komünal mülkiyet biçimlerinin, kolektif topluluk mülkiyeti kalarak temellendirebilecekleri despotik devletler (örneğin Slav tarım komünlerinin temellendirdikleri "Çarlık despotizmi" gibi), gerçeklikte bir doğu despotizmi olamazlardı. Doğu despotizmi, kolektif topluluk mülkiyetinin, kolektif devlet mülkiyetine dönüşmesini öngerektiriyordu.

İlkel toprak mülkiyeti biçimlerinin en eskileri ve en basitleri, Asyagil toprak mülkiyeti biçimleriydi. Asyagil mülkiyet biçimleri içinde yaşayan ilkel sınıfsız toplumlar, birliklerinin bir aile başkanları topluluğu ya da bir tek aile başkanı tarafından temsil edilmesine göre, şu ya da bu ölçüde "demokratik" ya da "despotik" bir biçimde örgütlenebiliyorlardı. Asyagil mülkiyet biçimleri içinde daha "demokratik" bir biçimde örgütlenebilen toplumlar, Asyagil mülkiyet biçimini ya yalnızca "biçim" ya da "biçim ve içerik" değişikliklerine uğratarak, Slav, Antik ve Germen mülkiyet biçimlerine, ardından Antik ve Germen mülkiyet biçimlerinin dağılmasıyla, "askeri demokrasi" arasından, bundan böyle özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum temelinde, üretici güçlerin gelişme aşaması ve tarihsel çevre koşullarına göre, köleci ve/ya da feodal üretim tarzlarına ve bu tarzlara karşılık düşen sınıfsal devlet tiplerine geçerlerken, daha "despotik biçimde örgütlenen toplumlar, gene Asyagil mülkiyet biçim çerçevesinde, ama onu "içerik" değişikliğine uğratan, doğu despotizmi devlet tipinin oluşmasıyla birlikte, kolektif devlet mülkiyetine dayanan sınıflı

toplum temelinde, Asyagil üretim tarzına geçiyorlardı. Böylece doğu despotizmi devlet tipinin oluşmasıyla, ilkel Asyagil sınıfsız toplumun içeriği değişiyor, tarımsal topluluklar kendi toprakları üzerindeki kolektif mülkiyetlerini yitiriyor, kolektif topluluk mülkiyeti yerini kolektif devlet mülkiyetine bırakıyordu. Bu dönüşüm olmadıkça, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumların oluşması önlenemezdi. Doğu despotizmi, işte bu süreci engelleyen devlet tipiydi. Öteki despotik devletler, çeşitli sınıfsal devlet tiplerinin despotik biçimlerini simgeleyen Sezarist devletlerden başka bir şey, öyleyse bir doğu despotizmi olamazlardı.

Çağdaş sivil toplum formlarına işlerlik sağlayabilmek için, her şeyden önce doğu despotizmine özgü toplumsal hafızanın etkilerinden arınmak gerekiyordu. İdris Küçükömer'in sürekli bir arayış içinde, çoğu kez parlak sezgileri dile getirdiği için belki zaman zaman upuygun biçimini bulamayan tüm yapıtı, zaman zaman çelişik görünümlere bürünen tüm etkinliği, gerçeklikte tam bir iç tutarlılıkla bu ereğe yöneliyordu.

ELİF

Yaşadıkça...

İdris Küçükömer'in Anısına...

Su kuşları
"büyük
beyaz
kanatlarında
gökyüzünün soluğu..."
Çam ormanları
"derin
yeşil
toprağın
sonsuz
serüveni ..."
Okyanus kıyıları
"umarsız
dalgalarında
yüzyılların
koşuştuğu..."
Bir çocuğun
yalansız gözleri
"öyle duru
onlar
öyle dokunulmaz..."
Sizi bana getiren,
"Bir deniz sevdalısı
sonsuzluk adasında
yaşadıkça..."

2 Ekim 1994, NY

BURHAN ŞENATALAR

1960'ların En Sevilen Hocası

Yıl 1966. İktisat Fakültesi'nin kuruluşunun 30. yılı kutlanıyor. Ünlü 2 no.lu amfi tümüyle dolu. Dekanlıkça hazırlanan programdaki sıraya göre konuşmacılar konuşmalarını yapıyorlar. Programda yer alan konuşmalar tamamlandıktan sonra amfide bir tezahürat başlıyor: "İdris, Sen-cer, İdris, Sen-cer... "Öğrenciler İdris Küçükömer ile Sencer Divitçioğlu'nun konuşmalarını istiyor. Sırasıyla ikisi de konuşuyor, onlar konuştukça öğrenci coşuyor. Bu coşkunun kaynağı sözlerle ifade edilmesi zor bir sevgi ve saygı, inanç ve güven.

Daha sonraki yıllarda, İdris Bey'in çeşitli aşamalarda defalarca engellenmiş olan profesörlüğü keşinleştiğinde, yine büyük bir öğrenci kitlesinin bunu havuzlu bahçede halay çekerek kutlaması da aynı duyguların yansımasıydı.

Diğer dönemleri bilemem, ancak İktisat Fakültesi'nde 1960'lı yıllarda okuyan bizim kuşağımız için İdris Bey'den daha karizmatik bir hoca düşünmek o gün olduğu gibi, bugün de olanaksızdır.

Ben İdris Bey'i ilk kez bir lise öğrencisiyken gittiğim bir açık oturumda dinlemiş ve açıkçası konuşmasının içeriğini de, biçemini de yadırgamıştım. İktisat Fakültesi'nin birinci sınıfında iktisat hocam olduğunda da bu deneyimin etkisindeydim. Bu etki hızla çözüldü ve haftalar ilerledikçe birçok sınıf arkadaşımda olduğu gibi bende de büyük bir sevgi ve saygı gelişti. İlk yıl boyunca

derslerini hiç kaçırmamama karşın ders dışı herhangi bir görüşmemiz olmadı. Odasına ilk gidişimi bugün de çok net anımsarım. Sınavlardan sonra iktisattan belli bir notun üzerinde alan öğrencileri odasına çağırmış, herbirimize ayrı ayrı geçmiş öğrenimimizi ve ileriki yıllarda neler yapmak istediğimizi sormuştu. Öğrencilik yıllarımda odasına gidişlerimin sayısı hayli sınırlı kaldı.

İdris Bey tüm yoğunluğuna karşın daima öğrencilerine zaman ayırmaya ve ilgi göstermeye hazırdı. Öğrenci de bu içten ilginin bilincindeydi. Öğrencilerin gerek ders içi, gerek ders dışı sorularına çoğunlukla yeni sorularla yanıt verirdi. Bu bir anlamda İdris Bey'in sürekli soran ve sorgulayan zihninin bir yansımasıydı. Dersini anlatırken de sürekli olarak sorulardan hareket ederdi. Bazen çoğumuz Hoca'nın mantık zincirini izlemekte zorlanırdık.

1969 baharında maliye kürsüsünde asistanlığa başlayışımla birlikte İdris Bey'le giderek artan bir sıklıkta görüşme olanağım doğdu. İdris Bey'in odası iktisat hocalarının büyük çoğunluğundan ayrı ve uzakta, Maliye Enstitüsü'nün içindeydi. Bu yakınlık sayesinde ilerleyen yıllarda bazan akademik, bazan politik birçok konuda İdris Bey'in düşüncelerini sık sık dinleyebilmek hem çok yararlı, hem de çok keyifliydi. Keyifli anılar arasında ilk sırayı kuşkusuz 1974'te Londra ve York'ta geçirdiğimiz günler alır. Daha önce de bulunmuş olduğu İngiltere Hoca için yalnız sevdiği bir ülke değil, aynı zamanda ilgi duyduğu konular açısından ilginç bir laboratuardı.

İdris Bey'in bitmez, tükenmez bir bilimsel merakı ve arama tutkusu vardı. Bazan okuduğu bir metinden büyük bir heyecan duyabilmesi, bu heyecanı hemen paylaşması da bu tutkunun bir parçasıydı. Basmakalıp şemalarla, dogmalarla sürekli bir mücadele içindeydi. Bu tutumunun o dönemde birçok kişi tarafından pek iyi anlaşılamadığını, değerlendirilemediğini düşünüyorum. Çevresindeki öğretim üyelerinin bir bölümü İdris Bey'i solculuğu nedeniyle adeta aforoz etmişti. Öte yandan 60'lı yıllarda İdris Bey'i koyacak yer bulamayan gençlerin bir bölümü de 1970'te ve 1971 başında siyasal strateji konusundaki görüş ayrılıkları nedeniyle

kendisinden uzaklaşmıştı. İdris Bey 1960'ların sonunda herhangi bir askeri müdahaleye karşı açık bir tavra sahipti, halbuki gençliğin önemli bir kesimi ordu içindeki bir "ilerici kanat"ın hareketine umut bağlamıştı. 12 Mart Hareketi İdris Bey'i acı biçimde haklı çıkardı.

Ne yazık ki, 1970'lerin ikinci yarısındaki süreçler ve oynanan oyunlar daha trajikti. İdris Bey iç ve dış güç odaklarının oyunlarını çoğu kez önceden seziyor ve bu oyunlara alet olanları üzüntüyle izliyordu. Ne kişisel olarak, ne de bir siyasal hareket mensubu olarak etkili olma şansı yoktu.

12 Eylül rejimi üniversitede temizliğe girişti̇ğinde, İdris Bey'in unutulması beklenemezdi. İdris Bey gerek siyasal tutumuyla, gerek kişisel cesareti ve kararlılığı ile hem ülkenin, hem üniversitenin egemenlerini hayli rahatsız eden bir kişiydi. Sonunda 1402 sayılı yasaya dayanılarak görevinden uzaklaştırıldı. İdris Bey, bu emri veren ve uygulayan asker ve sivil kişilere göre kat kat daha dürüst, bu ülke ve bu halk için kat kat daha yararlı bir kişiydi. Ancak siyasetin ölçütleri bunlar değildi. Hukuk, düşünce özgürlüğü ve üniversite özerkliği ayaklar altındaydı.

Üniversiteden ayrılmasına karşın İdris Bey çalışmalarını sürdürdü, korkmadı, yılmadı, bıkmadı. Aynı tutkuyla Türkiye'nin sorunları üzerinde düşünmeye ve yazmaya devam etti. Türkiye'nin kimliği, sivil toplumun neden güçlenemediği, demokratikleşmenin neden gerçekleşemediği gibi sorulara yanıt aramayı sürdürdü. Yıllar ilerledikçe birçok saptamasının haklılığı, geçerliliği güç kazandı.

İdris Bey'in yalnızca yaşça erken ölmüş olması değil, aynı zamanda Türkiye hakkında daha çok söyleyecek sözü varken aramızdan ayrılmış olması da çok büyük bir kayıptır. 1980'lerin ve 1990'ların egemen rüzgarları karşısında gerçekten Türkiye'li ve gerçekten dürüst ve cesur düşünürlere gereksinme bugün daha da büyük. İdris Bey'i hem bu boşluk nedeniyle, hem de kişisel sevgimiz ve saygımız nedeniyle çok arıyoruz.

İDRİS KÜÇÜKÖMER
KAYNAKÇASI

- "**Modern Kapital Teorilerinde Münakaşalı Bazı Problemler**" İst. 1954, 147S. (Yayınlanmamış Dokt. Tezi)
- "**Para Politikası Gayelerini Gerçekleştirmekte Neden Muvaffak Olmayabilir**" İst. 1958, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. Ayrı Basım. 10 s.
- Maliye Enstitüsü Konferansları Dördüncü seri Sene 1958 İst. 1959 İst. Ün. İkt. Fak Yay. Sermet Matbası.
- "**Basının Fonksiyon ve Ekonomisi, Yeni Basın - İlan Kurumu**" İstanbul, Kasım 1961, Gazetecilik Enstitüsü Dergisi Yıllık, Sayı 2, S. 82 - 93.
- "**Sosyal Kıymet, İktisadi Refah, Sosyal Tercih ve Bazı Planlama Sebepler,**" İst., 154 S. (Yayınlanmamış Doç. Tezi.)
- "**Türkiye'de Temel Kararları Kim Alır ?**" İstanbul, 27 Haziran 1962, Yön-Sayı 28, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ, S.13-14.
- "**1 - Planlama Trajedisi mi ?, 2 - Uzmanların Planı Sosyalist Plan mı ?**", İstanbul. 10 Ekim 1962, Yön, Sayı 43, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 9.
- "**Bizim Liberallerimiz!**" İstanbul, 24 Ekim 1962. Yön, Sayı 45, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 20.
- "**Irkçılığın Kaynakları ve Türkiye, (1) - Romantik Akım ve Irkçı Politika**", İstanbul, 5 Aralık 1962, Yön, Sayı 51. Vatan Gaz ve Matb. TAŞ., S. 12.
- "**Irkçılığın Kaynakları, (2) - Irkçı Milliyetçilik ve Türkiye**" İstanbul, 12 Aralık 1962, Yön, Sayı 52. Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 11.

- **"Türkiye'de Kendilerine 'Devlet Adamı' Denilen Kişilere, (1) Vatanseverliğe Sosyal ve Ekonomik Açıdan Bakış"**, İstanbul, 2 Ocak 1963, Yön, Sayı 55, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 6.

- **"Kendilerine 'Devlet Adamı' Denen Kişilere, (2) - 1. Politika Nedir?, 2. Kalpazanlar Demokrasisi Nedir?"** İstanbul, 6 Şubat 1963, Yön, Sayı 60, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 11 12.

- **"Kendilerine 'Devlet Adamı' Denen Kişilere. (3)-Kapalı Rejimde Grev ve Toplu Sözleşme"**, İstanbul 1963 (Şubat ya da Mart),Yön, Sayı (60 ila 69 arası),Vatan Gaz.ve Matb. TAŞ, S.(?).

- **"Sosyal Siyasetlerimiz ve İnönü'nün Yeri"**, İstanbul, 10 Nisan 1963, Yön, Sayı 69, Vatan GAz. ve Matb. TAŞ. S. 10.

- **"Bizim Sendikalar ve Politika** Yeni Ufuklar" Mart 1964, "İşçi Sorunu" özel sayısı, s. 16 - 22.

- **"İktisat İlkeleri Üzerine (1) - İktisada Giriş"**, İst. 1964, İ.Ü. Yay. No:142 Okay Yayınevi, İst. 1965. İ.Ü. Yay. No 1112 İktisat Fak. No: 161, Hamle Matb. 295. s.

- **"Politikacılara sunulur (1)-Egemenliğimiz ve Var Oluşumuz"**, İstanbul, 2 Ekim 1964, Yön, Sayı 79, Güneş Matb. TAŞ., S. 12.

- **"Politikacılara Sunulur (2) - Ereğli, Demir - Çelik Kurumu ve Egemenliğimiz"** İstanbul, 9 Ekim 1964, Yön, Sayı 60, Güneş Matb.TAŞ., S. 12 - 13.

- **"Politikacılara Sunulur (3) - Dış Ticaret, Büyük Soygun Yolu (1)"** İst., 23 Ekim 1964, Yön, Sayı 82, Güneş Matb. TAŞ., S. 10.

- **"Politikacılara Sunulur (4) - Dış Ticaret, Büyük Soygun Yolu (2)"**, İstanbul, 20 Kasım 1964, Yön, Sayı 86, Güneş Matb. TAŞ. (?), S. (?).

- **"Politikacılara Sunulur (5) - Dış Ticaret, Büyük Soygun Yolu** (3)", İst., 20 Kasım 1964,Yön,Sayı.86,Güneş Matb.TAŞ, (?), S(?).

- **"Politikacılara Sunulur (6) Türkiye' de Çombeler"**, İstanbul, 4 Aralık 1964, Yön, Sayı, 88, Güneş Matb. TAŞ., S. 16.
- **"Politikacılara Sunulur (7) - Türkiye Hukuk Hakim Sınıflarının Bir Aracı mıdır?, Hukuk Sosyalizasyonu"**, İstanbul, 29 Ocak 1965. Yön, Sayı 96, Güneş Matb. TAŞ., S. 11.
- **"İktisat İlkeleri Üzerine, (İktisada Giriş)"**, Kitap 11, İst., 1965, İ.Ü. Yay. No : 1131, İktisat Fak. No: 168, Hamle Matb., 216 s. İst., 1967, İ.Ü. Yay. No: 1238, İktisat Fak. No: 205, Hamle Matb. 232 s.
- **"Türkiye Nereye Gidiyor ? (1, 2, 3, 4) - Bir Uyarka"**, İstanbul, 22, 23, 24, 25, Aralık 1965, Akşam Gaz., Akşam Matb., S. 2. İst., Haziran 1989, Alan Yay., Düzenin Yabancılaşması Batılaşma (İkinci Basım) İçinde s.159- 176.
- **"Japon Kalkınması ve Türkiye (Önsöz)"**, İstanbul, Şubat 1966 Gerçek Yay., S (5 - 20).
- **"Bağımsızlık Sorunu"**, (İst.) Mart 1966, Tip İstanbul İl Yönetim Kurulu Eğitim Bürosu, Tip Yay. 23 s.
- **"Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerin İlişkileri Üzerine - Politik İktisada Dönüş Denemesi"**, İstanbul, 1966, İ.Ü. Yay. No: 1217, İktisat Fak. No. 200., Hamle Matb. 168 s.
- **"Sınıf Açısından 1966'da Türk Ekonomisi"**, İstanbul, 3. 1. 1967., Ant. Sayı 1, S.(?).
- **"1967 Türkiye'sinde Enflasyon, İşsizlik, Devalüasyon"** İstanbul, 10.1.1967, Ant, Sayı 2 S. (?).
- **"Eğitimde Uluslararası Çerçeveye Doğru"**, İstanbul, 3.10.1967, Ant,Sayı 40, S. (?),
- **"Sınıfsal Açıdan Türk Eğitim Vakfı"**, İstanbul, 17.10. 1967, Ant, Sayı 42, S. (?).
- **"Türkiye Batılaşamaz"**, Akşam Gaz. 14.10. 1968, S 2.
- **"Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi?"** Akşam Gaz., 15. 10 1968, S. 2.

- **"Ortanın Solunda Paşalar ve Abdülhamid"**, Akşam Gaz. 16.10.1968, S.2.
- **"Ortanın Soluna Sorular"**, Akşam Gaz. 17.10. 1968, S.2.
- **(Batılılaşma, Kapitalizm ve Sivil Toplum - Türkiye Batılaşamaz! - Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi? - Ortanın Solunda Paşalar ve Abdülhamid - Ortanın Soluna Sorular**) İst., Eylül 1987, İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem. Yay., Sayı 274 **"İdris Küçükömer ' in Anısına Armağan,** Özel Sayı " s.10 - 23.
- **"Osmanlılarda Kapitalist Düzene Geçilememesi ve Bürokratlar ile Ortanın Solunun Gelişimi"**:, İstanbul, Ortak Yay., Asya İTÜOB ve İktisat Fak. Talebe Cemiyeti Ortak Yay., Asya Matb. İst.,Haziran 1989, Alan Yay, **"Düzenin Yabancılaşması - Batılaşma (İkinci Basım)"** içinde s. 177-235.
- **"Amerika ve De Gaulle"**,İst. 21 Mart 1966, Akşam Gaz. S. 2.
- **"Dolar Krizi AP'yi Doğu Bloku ile Yakın İlişkilere İtecektir"** İstanbul. 26.3.1968, Ant, Sayı 65 S. (?).
- **"Tıp Olağan Kongre Konuşması"**, Kasım 1968, TİP. Tarihi Cilt.3. M. A. Aybar. İst., Temmuz, 1988, BDS, Yay. İçinde s. 246 - 253.
- **"TİP'in Programı Değişmelidir"**, İstanbul, 12.1.1968, Ant. Sayı 98. S. (?).
- **"Düzenin Yabancılaşması"**, İst. 1969. Ant Yay., Duran Ofset Basımevi. 162 s. İst. Haziran 1989, Alan Yay, s. 176.
- **"Yeni Dengede CHP'nin yeri"**, İst., 1.4.1969, Ant. Sayı 118. S.(?).
- **"Paşa'nın ve Amerika'nın Oyunları"**., İst. 22.4.1969, Ant, Sayı 121, S. (?).
- **"Niçin Bu Feryat ve Küfür"**,İst.13.5.1969, Ant, Sayı 124, S (?).
- **"Amerika Hangi Tarafta?"**, İst. 27.5. 1969, Ant, Sayı, S. (?).
- **"CHP Kendisine Karşı mı ?"**İst.3.6.1969, Ant,Sayı,127,S. (?).
- **"Türk-İş İşçiyi Sokağa Dökemez"**, İst.17.6.1969, Ant, Sayı 129, S.(?).

- **"Stratejik Kördüğüm ve CHP"**, İst, 22.6.1969, Ant, Sayı 134, S. (?).
- **"Düzenin Yabancılaşması Üzerine"**, İst. 29.7.1969, Ant, Sayı 135, S, (?).
- **"Kayseri'deki Oyun ve Oyunlar"**, İst. 15.7.1969, Ant, Sayı 133, S. (?).
- **"Devlet ve Hükûmet Birliğine Doğru"**,İst. 16.9.1969, Ant, Sayı 142, S. (?).
- **"Bayar, Anayasa ve Üniversite"**, İst., 30.9.1969. Ant, Sayı 144. S. (?).
- **"1970 Bütçesinin Reddi ve Demirel'in Geleceği"**, İst. Milliyet Gaz. Yıllığı 70 (15 Şubat 1970 Düşünenlerin Forumu, Yön, Ali Gevgilili, S. (?).
- **"4 Nisan 1970 Tarihli Görüşme"**
- **"Türkiye 'de Soldaki Bölünmeler"**, Çetin Yetkin Mayıs 1970 Toplum Yay. s. 74- 82,132, 192-193.
- **"1971 Türkiye'si ve Reformlar"**, İst. Milliyet Gaz. Yıllığı, Düşünenlerin Forumu, Yön. Ali Gevgilili, S. 210- 216.
- **"Türkiye'nin Gerçekleri ve Reformlar"**.İst.Milliyet Gaz. Yıllığı'71, Düşünenlerin Forumu,Yön, Ali Gevgilili, S.216- 223.
- **"Yeni Hükümet ve 1972 Türkiyesi"**, İst. Milliyet Gaz. Yıllığı, Düşünenlerin Forumu, Yön, Ali Gevgilili, S. 38- 42.
- **"İktisat İlkelerine Yeniden Bakış"**, İstanbul, 1972, Sermet Matb. 452 s.
- **"Cumhuriyet'in 50. Yılı (1)"**, İstanbul, 28.10.1973, Milliyet Gaz., Düşünenlerin Forumu, Yön, Ali Gevgilili, S. (?).
- **"Atatürkçülük ve Türk Toplumu (2)"**, İst. 4.11.1973, Milliyet Gaz., Düşünenlerin Forumu, Yön Ali Gevgilili, S. (?).

- **"Türkiye Şimdi Ne Yapmalı? (3)"**, İstanbul, 12.11.1973. Milliyet Gaz. Düşünenlerin Forumu. Yön Ali Gevgilili, S. (?).
- **(Cumhuriyet'in İlk Elli Yılı Üzerine İdris Küçükömer - Cumhuriyet'in 50. Yılı - Atatürkçülük ve Türk Toplumu - Türkiye Şimdi Ne Yapmalı?)**, İst. 1987 İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem. Yay. Sayı: 274.
- **"İdris Küçükömer 'in Anısına Armağan, Özel Sayı"** s.24- 34.
- **"Yaşamımdan Acı Dilimler, Harun Karadeniz"**, (Önsöz) 2. Basım,Mart 1977 (3.Basım 1979) İst. May Yay. s. 5-15. (s.5-13).
- **"Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Toplum"**, İst. Yaz 1977, Toplum ve Bilim, S (3-30).
- **"Özal Balıkla Denizaltıyı Birbirine Karıştırıyor"**, Seyfettin Gürsel ile Görüşme, İst. 1-15 Haziran 1984, Sayı 3 Yeni Gündem s. 9-10.
- **"Türkiye'de Sol Liberal Olabilir mi ? - Program ilkeleri "** İst. 1-15 Temmuz 1984, Yeni Gündem, Sayı 5, Milsan Basın San. AŞ., S. 12-13.
- **"Gündemdeki, Platform Politiktir"**, İstanbul, 16-31 Ekim 1984, Yeni Gündem, Sayı. 12 Milsan Basın San. AŞ. S. 20-31.
- **"Başbakan Parayı Anladı mı ? (1)"** İst. 3-15 Ocak 1985, Yeni Gündem, Sayı 13. Milsan Basın San. AŞ., S. 18-19.
- **"Başbakan Parayı Anlayabildi mi? (2)"** İst. 16- 31 Ocak 1985, Yeni Gündem,Sayı 14,Cumhuriyet Matb.ve Gaz. TAŞ. S. 28- 29.
- **"Liberal Değil, Sivil Toplum - Demokratik Misak;'a Gerçekler"**, İst. 1-15 Mayıs Yeni Gündem, Sayı 21, Cumhuriyet Matb. Gaz. TAŞ. S. 18-19.
- **"Tarih ve Toplum"** İst., Ağustos 1987. Sayı: 44, s. 16-80, 1983. İletişim Yay.
- **"Sivil Toplum, Bürokrasi, Politika ve Aydınlar"**, İst. Eylül 1987. İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez, Cem. Yay. Sayı 274 **(İdris Küçükömer'in Anısına Armağan, Özel Sayı)**, S. 35-39.

- "**SHP'nin Yeri ya da Temsil Ettiği Politik Miras (1)**" İstanbul, Eylül 1987, İkt. Dergisi İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem. Yay., Sayı 274 (**İdris Küçükömer'in Anısına Armağan, Özel Sayı**), S, 40-44.
- "**Olanla Olmayanı, Bilmek - Celal Bayar, Devlet ve Anayasa Kavramı (2)**", İst. Eylül 1987, İktisat Dergisi İÜ, İkt. Fak. Mez. Cem. Yay. Sayı 274, (İdris Küçükömer'in Anısına Armağan, Özel Sayı,) S. 44-49.
- "**Çağdaş Yanılgı ve Demirel - Solun Açmazı**", İst. Eylül 1987, İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem.Yay., Sayı 274, (İdri s Küçükömer'in Anısına, Özel Sayı). S. 50-52.
- "**Batılılaşmada Bürokrasinin Yeri Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**". İst., 28 Kasım 1983 Cilt 1 S. 248.
- "**Japonya Tarihi ve Ekonomik Şartları Farklı**" İst. Cumhuriyet, Siyaset 85, 19 Mayıs 1985, S. 72.

İDRİS KÜÇÜKÖMER ÜZERİNE YAZILANLAR KAYNAKÇASI

- "**Yalçın Küçük, Empresyonist Bir Tablo**" İst. Ant. 22 Temmuz, 1969, Sayı 134, S. 10-11.
- Osman Ulagay, "**Düzenin Yabancılaşması Üzerine**", İst. Temmuz1969, Aydınlık., S 9, s 218- 239.
- Hilmi Yavuz, **Küçükömer ve Bilim Felsefesi** İst. Yeni Ufuklar, S. 233, Şubat 1973. İst. Felsefe ve Ulusal Kültür, İçinde, Eylül 1975, Çağdaş Yay. s 118 -125.
- Nabi Avcı, Zaman Gazetesi
- Doğan Avcıoğlu, "**Milli Kurtuluş Tarihi**" (Önsöz), İst. 1974, Cilt 1 s 12-16.
- Can Yücel, **İdrisin şu işi**", (Şiir)
- Gösteri, "**Çok Bi Çocuk",** İçinde
- Murat Belge, "**Özgün Düşünce Yine Kaybetti, Yeni Gündem**", 12 - 18 Temmuz 1987, Sayı 71, İletişim Yay, s 56- 57.

- Ece Ayhan, "**Bir 'Uç Beyi' Olarak İdris Küçükömer**", İst., Gergedan, Ağustos 1987, S. 6, s 4.
- Sencer Divitçioğlu, "**İdris Küçükömer ya da Du puit mi, Deli Dumrul mu?**", İst. Eylül 1987, İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez.Cem Yay., Sayı 274 (**İdris Küçükömer Anısına Armağan, Özel Sayı**), s. 3-4.
- Asaf Savaş Akat, "**İdris Küçükömer'in Mirası (1)**" İst., Eylül 1987, İktisat Dergisi. İÜ İkt. Fak. Mez. Cem. Yay. Sayı 274. (İdris Küçükömer' in Anısına Armağan, Özel Sayı), s. 5-9.
- "**İktisat Dergisi'nden Okurlarına**", İst. Eylül 1987, İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez Cem. Yay. Sayı 274. (İdris Küçükömer'in Anısına Armağan, Özel Sayı).
- Sencer Divitçioğlu, "**İdris Küçükömer**", İst. Kasım 1991, Bağlam Yay. içinde, (**İdris Küçükömer ya da 'Paşa ' ve Bilim - İdris Küçükömer ya da Dupuit mi Deli Dumrul mu? - İdris Küçükömer ya da İbn Haldun Versus Locke**", s 91 110.
- Sefa Kaplan, "**Mohikanların Sonuncusu**", Nokta, İst 17 Temmuz 1988. Sayı 28.
- Asaf Savaş Akat, "**Bu Kadar Sivil Topluma, Bu Kadar Bağımsız Aydın...**" İst. Nokta,17 Temmuz 1988, Sayı 28 (Sefa Kaplan ile Yapılan röportaj)
- Taha Akyol, "**İdris Üniversiteden Nasıl Atıldı?**" İst. Nokta, 17 Temmuz 1988 Sayı 28.
- Sencer Divitçioğlu, **İdris Küçükömer ya da İbn Haldun Versus Locke**", İst. Toplum ve Bilim, Kış 1988 Sayı 40.
- Ahmet Güner Sayar, "**İdris Küçükömer Hocamıza Dair Düşünceler ve Hatıralar**" İst. Toplum ve Bilim, Bahar 1989 Sayı 45.
- Erdoğan Alkin, "**Hayek, Popper, Küçükömer**" Milliyet, 23 Ağustos 1988.
- Elçin Macari, "**Küçükömer'e İkinci Armağan**", 2000'e Doğru, İst, 6 Ağustos 1989, sayı 32.

●"**Kim İlerici, Kim Gerici**", Nokta, İst., 9 Temmuz 1989, Sayı 27.

●Sencer Divitçioğlu, "**Tekerleklerine Taş Kondu**", Nokta, İst. 9 Temmuz 1989, Sayı 27.

●Serdar Uzun, "**Halk Bir Sürü mü?**", İst, Saçak, Mart 1985, Sayı 14.

●Fethi Naci, "'**Münevver'den 'Entel'e**" İst. Yeni Düşün.

●Hüsamettin Çamoğlu, Müşir Kaya Canpolat, Yücel Yaman "**İdris Küçükömer-Bilmeyen Ne Bilsin O'nu, Bilenlere Selam Olsun, Düzenin Yabancılaşması**", İst. Alan Yay. Haziran 1989. s. 4- 6.

●"**İdris Küçükömer**", Ana Britanica İst., Cilt 14, s. 168 - 169.

İDRİS KÜÇÜKÖMER

1925 - 1987

Türk düşünce hayatından, bir İdris Küçükömer geçti.. Saidi Nursi, Prens Sabahattin, Kemal Tahir, Necip Fazıl Kısakürek, Hikmet Kıvılcımlı, Sabri Ülgener, Nurettin Topçu, Cemil Meriç, Şerif Mardin, İsmail Beşikçi gibi bir şeyler söylemeye çalıştı.

Kimilerine göre, sadece iyi bir insandı... Kimilerine göre ise soran ve cevap arayan bir düşünür... Bir bilim adamı... Küçükömer'in temel sorusu "Ben Doğu'lu muyum yoksa Batı'lı mı?" idi. İslamiyet'in "naki-akıl" çelişkisinde İbni Rüşd'e yaptığı haksızlığı günümüzde tartışarak, önemli sonuçlar elde etti. Halkımızın demokrasiyi gerçekten isteyip istemediği gibi tartışılmayan ve veri kabul edilen bir soruyu gündeme getirerek, cevaplar verdi... Resmi ideoloji ile çatıştığı için üzerine konan gizli amborgoyu, kahredici bir yalnızlık olarak yaşadı.

Dostları, ölümünün yedinci yılında İdris Küçükömer'i anmak ve onun başlattığı tartışmaların genç kuşaklarca daha iyi anlaşılması için tarihe adeta tanıklık edecek bir yayınla bu çabalara katkıda bulunuyorlar.